

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Registrováno MK ČR 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 5/2002 ROČNÍK XXVI

SVĚTOZOR

DO BRUSELU TISÍČ VERST A NIKDO NEVÍ PROČ ... / -zz

POLITIKA A NAHODILOST

KONTINGENCE A POLITIKA / Jiří Bystřický

MÉDIA A VÁLKA / Jindřich Pietras

KOMUNIKACE V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH / Zdeněk Zbořil

NATO, EÚ, VIŠEGRÁDSKA ŠTVORKA A KONFLIKTY INFORMAČNEJ ÉRY / Robert Škopec

SMĚR EVROPSKÁ UNIE

ROZHOVOR S HLAVNÍM VYJEDNAVAČEM ČR PAVLEM TELIČKOU / -sch

VZTAHY A PROBLÉMY

AFRICKÁ UNIE: NADĚJE, NEBO CHIMÉRA? / Václav Štor

GLOBALIZACE A VZDĚLÁVACÍ POLITIKA EU / Pavla Štěrbová

ZEMĚMI SVĚTA

ÍRSKA REPUBLIKÁNSKÁ ARMÁDA – SEVERNĚ ÍRSKO / Peter Voštinár

PANKISI / Blanka Hančilová

EKONOMICKÝ OBZOR

ARGENTINA: NOVÝ OTŘES ČI POUZE „DOTŘES“? / Jaroslav Foltýn

ČESKÁ REPUBLIKA A ESTONSKO PŘED BRANAMI EU / Jiří Kraft, Kateřina Váhalová

VOLNÁ TRIBUNA

BLAIROVA A SCHRÖDEROVA INICIATIVA ZAMÍCHALA V EU NOVÉ KARTY / Adam Jirousek

K BÍLÉ KNIZE O SPRÁVĚ VĚCÍ VEŘEJNÝCH / Štěpán Pecháček

INFORMACE

PRAŽSKÝ MODEL SPOJENÝCH NÁRODŮ

– STŘEDOŠKOLÁCI HLEDAJÍ ŘEŠENÍ NEJZÁVAŽNĚJŠÍCH

SVĚTOVÝCH PROBLÉMŮ / Antonín Berdych, Luboš Veselý, Michal Procházka

RECENZE

VÝROČNÍ ZPRÁVA O EKONOMICKÉM A STRATEGICKÉM STAVU SVĚTA / Jan Eichler

GLOBALIZACE PLNÁ OTAZNÍKŮ / Ladislav Cabada

MECHANISMUS HOLOCAUSTU V EVROPĚ / Richard Seemann

POLSKY MLUVÍCÍ NĚMCI? / Marek Řezanka

ZKRESLENÝ VÝKLAD / Václav Kural

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 6. 2002)

➤ *Dají se komparovat evropské stranické systémy?* ➤ *Návrat socialistů v Maďarsku*
➤ *Francie po prezidentských volbách* ➤ *Ukrajina: v parlamentních volbách vyhráli prezidentovi lidé* ➤ *Volby za humny: Pohled na předvolební situaci na Slovensku a v Německu* ➤ *Evropská unie a nový regionalismus* ➤ *Banka pro mezinárodní vypořádání plateb* ➤

DUBEN 2002

1. – v Nizozemsku vstoupil v platnost zákon o euthanasii.

1. – jugoslávská vláda se pod hrozbou, že se Bělehrad bude muset rozloučit s americkou pomocí v hodnotě 120 milionů dolarů, rozhodla plně spolupracovat s Mezinárodním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii.

2. – oznámeny výsledky ukrajinských parlamentních voleb z 31. března: vyhrála strana bývalého reformního premiéra Viktora Juščenka s 23,57 procenta hlasů, třetí blok Pro sjednocenou Ukrajinu podporující prezidenta Leonida Kučmu s 12,05 procenty hlasů.

2. – pákistánští činitelé předali USA abú Zubajdu, vysokého velitele organizace al-Kaida.

2. – izraelští vojáci v rámci protipalestinské ofenzívy obsadili Betlém. Den nato obklíčili baziliku Zrození Páně, kde se mj. ukrylo asi dvě stě palestinských bojovníků, mezi nimi asi 30 hledaných teroristů. Desítky tanků vjely také do Džanínu.

3. – Egypt přerušil na vládní úrovni styky s Izraelem. Členské země Organizace islámské konference odmítly označit palestinské pachatele sebevražedných atentátů za teroristy. Představitel Ligy arabských států vyzval RB OSN, aby okamžitě donutila Izrael k vyklizení obsazených palestinských měst a na palestinských územích rozmístila mezinárodní mírové síly a pozorovatele.

4. – americký prezident George W. Bush vyzval Izrael, aby se stáhl z palestinských měst, která v posledním týdnu obsadil. Představitel izraelské správy to vzápětí odmítl, dokud nebude uzavřeno příměří.

4. – španělská ETA se přihlásila k 11 atentátům, při nichž v uplynulých čtyřech měsících přišel o život jeden člověk.

5. – americký vyjednávač Anthony Zinni dostal jako první cizinec povolení setkat se s Jásirem Arafatem, kterého Izraelci osm dní izolují v troskách jeho sídla v Ramalláhu. RB OSN schválila novou rezoluci, v níž vyjádřila hluboké znepokojení nad zhoršováním situace na Blízkém východě a žádala neprodleně naplnění rezoluce z 30. března žádající, aby se obě strany angažovaly pro okamžité příměří, vyzvala k odchodu izraelských vojáků z palestinských měst, k okamžitému ukončení všech násilností, všech teroristických akcí, provokací a ničení. Evropská unie naléhavě vyzvala k vyhlášení příměří na Blízkém východě a k okamžitému odchodu izraelských sil z okupovaných palestinských území.

6. – v Portugalsku uvedena do funkce nová vláda pravého středu, v jejímž čele je vůdce vítězné Sociálně-demokratické strany José Manuel Durao Baroso. V kabinetu je rov-

něž zastoupena pravicová Lidová strana.

7. – v prvním kole parlamentních voleb v Maďarsku zvítězila Maďarská socialistická strana.

8. – IRA potvrdila, že zlikvidovala další část svých ilegálně držných zbraní.

9. – parlament Černé Hory schválil dohodu o vytvoření státu Srbsko a Černá Hora, který má být nástupcem Jugoslávské svazové republiky. Pro vznik soustátí se několik hodin předtím vyslovili členové srbského zákonodárského sboru.

10. – izraelská armáda definitivně dobyla uprchlický tábor Džanín na západním břehu Jordánu a začala se srovnávat ze země. Počet padlých se odhadoval na sta.

10. – nizozemská televizní stanice IKON odvysílala unikátní a dosud nezveřejněný snímek mrtvých mužů z kosovské Srebrenice z doby kolem 15. července 1995. Vraždou 7500 muslimů umožnilo zčásti to, že 200 lehce ozbrojených mužů nizozemských mírových sil podcenilo situaci a nezahládlo ji.

11. – dalších deset zemí ratifikovalo statut Mezinárodního trestního dvora (ICC), který tím může začít fungovat. Smlouvu o ICC z roku 1998 podepsalo 139 zemí a dosud ji ratifikovalo 66. USA mají k soudu výhrady a nepředložili jeho statut k ratifikaci Senátu.

11. – výbuch cisternového vozu s propanem u synagogy v Ghribě v tuniské Džerbě. Zahynulo 18 lidí, z toho jedenáct Němců. Německo označilo výbuch za atentát, což později připustily i tuniské úřady.

12. – venezuelský prezident Hugo Chavez pod tlakem pravicových armádních špiček a podnikatelů a po krvavých pouličních srážkách abdikoval a byl internován. Předseda hlavního podnikatelského sdružení Fedecamaras Pedro Carmona se nejprve postavil do čela prozatímní vlády a pak se prohlásil prezidentem. Zrušil Chavezovy reformy, rozpustil parlament a Nejvyšší soud.

12. – jednání amerického ministra zahraničí Colina Powella s izraelským premiérem Arielem Šaronem skončilo bezvýsledně.

13. – Venezuelané podporovaní části armády obsadili prezidentský palác. Pedro Carmona rezignoval, pokusil se o útěk, ale byl zatčen. Hugo Chavez se 14. dubna vrátil k moci.

14. – jednání Colina Powella s Jásirem Arafatem nepřineslo pokrok v řešení krize. Powell naléhal na zastavení sebevražedných atentátů a teroristických akcí. Arafat žádal stažení izraelských vojáků z obsazených území jako podmínku k jednání, což Izrael odmítl. Izraelská armáda zrušila zákaz vstupu na obsazená palestinská území. Německá vláda dočasně přerušila vojenské dodávky Izraeli.

14. – prezidentské volby na Východním Timoru vyhrál José Alesandro Gusmao.

16. – zpráva Nizozemského ústavu pro válečnou dokumentaci o masakru v Srebrenici v roce 1995, jemuž nizozemští příslušníci mírových sil nezabránili, vyvolala politickou krizi, která vyústila v odstoupení vlády premiéra Wima Koka.

16. – na dva milióny lidí demonstrovalo v Itálii v rámci první generální stávky po dvaceti letech, vyhlášené na protest proti sociální politice vlády Silvia Berlusconiho.

16. – na závěr 8. sjezdu separatistické Strany kurdských pracujících oznámeno, že strana zastaví veškerou svou činnost a přemění se na stranu Svobodný a demokratický kongres Kurdistanu. Za předsedu byl vybrán vězněný Abdullah Ocálan.

17. – americký ministr zahraničí Colin Powell ukončil svou misi na Blízkém východě, aniž mohl vyhlásit jakoukoli mírovou iniciativu.

17. – jugoslávská vláda vyzvala obvinění, aby se dobrovolně vydali Mezinárodnímu tribunálu pro zločiny v bývalé Jugoslávii.

18. – podle izraelských zdrojů se izraelská armáda začala stahovat z Džanínu a Nábulusu.

18. – zemřel proslulý norský badatel a výzkumník Thor Heyerdahl (87).

18. – do Kábulu přiletěl bývalý afghánský král Záhir Šah.

19. – Jásir Arafat vyjmenoval skupinu šesti osob, které by jej mohly nahradit v čele vlády v případě, že nebude moci vykonávat funkci. Figuruje mezi nimi mj. Farúk Kaddúmi, umírněný diplomat, a generální tajemník VV OP Mahmúd Abbás.

19. – RB OSN odhlasovala rezoluci o Blízkém východě č. 1405 navrženou arabskými státy, která podpořila vyslání týmu k vyšetření situace v Džanínu po vojenské operaci izraelské armády. Arabské státy a Palestinci tvrdí, že zde Izraelci zmasakrovali několik set lidí.

21. – první kolo prezidentských voleb ve Francii vyhrál dosavadní prezident Jacques Chirac, na druhém místě stanul vůdce krajní pravice Jean-Marie Le Pen. Předseda vlády socialista Lionel Jospin se umístil na třetím místě a prohlásil, že odejde z politiky. Následovaly četné demonstrace proti pravici.

21. – izraelský premiér Ariel Šaron oznámil konec ofenzívy na palestinských územích s výjimkou obklíčení Jásira Arafata v Ramalláhu, pokud Palestinci nevydají k výslechu teroristy, o nichž se Izrael domnívá, že stáli v pozadí atentátů na ministra turistiky Recheváma Ze'eviho.

21. – v druhém kole parlamentních voleb v Maďarsku těsně vyhrála Maďarská socialistická strana. S podporou liberálního Svazu svobodných demokratů bude mít v parlamentu 197 křesel. Maďarská občanská strana a Maďarské demokratické fórum 189 křesel. Vládu sestaví vůdce socialistů Péter Medgyessy.

23. – německá policie uskutečnila razii proti příslušníkům německé buňky sunnitsko-palestinského tero-

ristického hnutí Tauhid a zatkla při ní 11 podezřelých. Skupina údajně připravovala atentáty proti židovským objektům v Evropě.

23. – začalo palestinskoizraelské vyjednávání o obklíčené bazilice Zrození Páně.

23. – zástupci tří stran francouzské pravice a pravého středu (Svaz pro francouzskou demokracii, Sdružení pro republiku a Liberální demokracie) se dohodli, že vytvoří společnou stranu s názvem Svaz pro prezidentskou většinu.

23. – srbský premiér Zoran Djindjić během návštěvy Velké Británie slíbil, že Bělehrad nejpozději do tří týdnů předá Mezinárodnímu tribunálu pro zločiny v bývalé Jugoslávii osoby podezřelé ze spáchání válečných zločinů.

24. – Bosna a Hercegovina se oficiálně začlenila do Rady Evropy.

24. – summit Ruska, Turkmenistánu, Kazachstánu, Ázerbajdžánu a Íránu se nedohodl na novém statutu využívání Kaspického moře.

25. – bývalý náčelník generálního štábu jugoslávské armády srbský generál Dragoljub Ojđanić se dobrovolně vzdal haagskému Mezinárodnímu tribunálu pro zločiny v bývalé Jugoslávii. Opakovaně prohlásil, že se cítí nevinen.

25. – palestinský soud v Ramalláhu odsoudil vrahu ministra Ze'eviho k 18 letům vězení a nuceným pracím. Jeho komplicové dostali 12, osm a jeden rok vězení.

26. – Izrael požádal OSN, aby odložila odjezd své mise do Džanínu do doby, než se vyjasní námitky židovského státu.

26. – izraelská vláda vyslovila souhlas plánem amerického prezidenta Bushe, podle něž by palestinské vrahy ministra Ze'eviho střežili v palestinských věznicích američtí nebo britští vojáci.

28. – při havárii vrtulníku zahynul bývalý prezidentský kandidát a současný krasnohorský guvernér Alexander Lebed', který se výrazně podílel na urovnání prvního rusko-čečenského konfliktu.

29. – britské jednotky v Afghánistánu uzavřely s prozatímní vládou dohodu, podle níž jí budou předávat všechny bojovníky hnutí Tálibán a síť al-Kaida, které zajmou. S každým zajatým nepřítelem budou nakládat jako s válečným zajatcem, což je v rozporu s rozhodnutím USA zacházet s těmito zajatci jako s „nezákonnými bojovníky“.

29. – USA a Rusko oznámily, že dosáhly pokroku při jednání o dohodě o jaderném odzbrojení.

30. – izraelští vojáci se začali stahovat z Hebronu.

30. – v referendu o setrvání pákistánského prezidenta Parvize Mušafava v úřadu po dalších pět let se 98 procent hlasujících (účast 75) procent voličů vyslovilo kladně.

30. – britská královna Alžběta II. potvrdila v projevu k 50. výročí svého panování, že hodlá setrvat na trůně.

Do Bruselu tisíc verst a nikdo neví proč...

Režisér a producent Josef Dlouhý, autor dokumentu *Zmizelí sousedé*, v němž se zabývá nikoli holocaustem, jak si myslela část české filmové kritiky, a dokonce ani ne prvoplánovým hledáním zmizelých sousedů, upozornil zanedbané české přihlížitele televizních soutěží, že koneckonců není dnes problém najít nebo objevit nějakou minulost, odpovědně nebo nezodpovědně ji interpretovat, ale že hlavní a nejobtížnější je tuto minulost pochopit a skrze ni poznat sebe sama. Mladí hrdinové jeho filmu sice hledají adresy svých bývalých a zmizelých sousedů ve Velharticích, Lošticích, Ústí nad Labem, v Kadani, Střibře a v Praze a často se dovídají o jejich osudech něco nového a překvapujícího, ale tím nejzajímavějším na celém jejich příběhu je, že dokáží objevit sebe, svůj vztah nejen k minulému, ale i k současnému. Jedna dívka si uvědomí, že je vlastně Romka, která žije v nepřátelském, až rasisticky nepřátelském prostředí, druhá, ač modrooká a světlovlasá, že je Židovka, třetí, že je velmi snadné najít přátele a přátelství na téměř celém světě prostřednictvím elektronických médií, které nemusí být odcizené svému původnímu účelu a poslání zprostředkovávat, a že dokáží pospojovat lidi z velmi vzdálených zemí.

Prostřednictvím nově nalezených, nebo jen nově pochopených způsobů a forem komunikace, dorozumívají se tito mladí lidé se svým bližším i vzdálenějším okolím a zjišťují, zda jsou schopni s někým sdílet společné hodnoty, postoje a koneckonců i ideje. V tomto okamžiku Dlouhého filmový dokument přestává být záznamem nebo popisem nějaké události, ale stává se výpovědí, u nás bychom řekli téměř filosofickou, o naší současnosti, sociální, politické a kulturní skutečnosti a prostřednictvím těchto mladých lidí se také my diváci dovídáme, jací vlastně jsme, co chceme a kam jdeme.

Kdybychom tento nikoli smyšlený příběh přenesli do fiktivního prostředí velké politiky, a třeba mezinárodních vztahů, a pokusili s jeho pomocí rozrazit setrvačnost očekávání, nedostatek alternativ a paralelních vztahů, bylo by zřejmě problémem, jak takovou novou situaci nazvat. Václav Bělohorský by řekl, že jde o odklizení rumišť, Roman Joch, že je to chaotická světová revoluce...

Nejde ovšem o zkušenost ojedinělou a mimořádnou. Aktivisté různých nevládních organizací, a nemusí to být zrovna NGO financované OSN, nadnárodními organizacemi nebo korporacemi a koneckonců často i vládami nebo jejich agenturami (byť jde o činnost programově nevládní), mají stejné zkušenosti, které jsou jen odvozeny z geograficky atraktivnějších prostředí, než jsou různé kraje České republiky. Tradiční a historicky ověřená strnulost komunikačních struktur totiž je v nejrůznějších prostředích stále konfrontována s intuitivními náhodami a nahodilostmi, které na jedné straně vyvolávají obavy z chaosu (třeba v mezinárodních vztazích), na druhé straně jejich odmítání vytváří dojem neměnnosti, stability, která již je jen uzavřeností, někdy dokonce i cestou zpět, cestou do poztracené minulosti.

Chtěli jsme také jednou v Mezinárodní politice uvažovat o mezinárodních vztazích jakoby z vnějšku, jakoby z pozice občanů, kteří nemají k výkonu diplomacie a zahraniční služby, k jednáním na mezinárodní úrovni a na mezinárodních fórech přístup, stojí za závěrečnými dveřmi jednacího sálu a o průběhu jednání nebo jejich výsledcích se dovídají, v tom lepším případě z médií, v těch horších se

o nich musí jen domýšlet z útržkovitých zpráv, které spoluvytvářejí obavy z jakéhosi nekontrolovatelného úradku a konspirací.

V moderní době se stalo tradicí, že při téměř každé politické změně, která znamená změnu režimu, se její protagonisté odvažují tvrdit, že jim jde o rozbíjení starých struktur, o využití náhodného shlu ku nových politických událostí k tomu, aby zásadně změnili politické poměry doma i ve světě. Když si, bez ironie, připomeneme počátky 90. let 20. stol., a třeba jen pokusy usmířovat Palestinu a Izrael, nápady, jak změnit poměry uvnitř tehdy ještě existujícího Sovětského svazu či průnik rockerů a popmuzikantů či jejich servis manů do české vnitřní i zahraniční politiky, máme před sebou hned tři příklady nikoli naivity, ale tří setkání předem definovaných očekávání s nepředpokládanou nahodilostí. Bylo to totiž přesně naopak, než si noví lidé při prvním nárazu do starých struktur představovali. Právě proto, že se snažili tyto struktury rozbít, později už jen ovládnout a konečně se s nimi domluvit, byli nakonec kooptováni a dnes bezradně korzují chodbami odcizených paláců, chrámů transformované byrokracie.

Je však také pravdou, že tento osud je stále se opakujícím cimmermanovským střídáním očekávání a zklamávání na úrovni výkonu státní moci, a to doma i v zahraničí. Také zahraniční politika kteréhokoli státu a její podíl na celosvětových nebo jen zglobalizovaných procesech dorozumívání má svá úskalí, která nejsou předvídatelná, ale přesto se v někdy více, někdy méně neočekávaných okamžicích objevují. Není snad lepšího příkladu než celosvětový vliv událostí spojených s teroristickými útoky v USA, nebo naopak jen zdánlivě bezbarevný vyjednávací proces o přistoupení k EU. V obou případech dvě stabilizované struktury, jejichž další vývoj jsme považovali za předvídatelný, téměř bez alternativ, se v prvním případě v několika minutách, v druhém v několika dnech změnil v dobrodružný thriller, který má své dramatické postavy i vděčné diváky. Kdyby například v roce 1998 nastupujícímu ministru zahraničních věcí ČR někdo řekl, že se bude muset na konci funkčního období vracet pro argumenty do roku 1945 nebo ještě mnohem dále, kdyby americký prezident měl počítat s opakováním šoku, kterým po léta byl pro Spojené státy Pearl Harbor, jistě by si mysleli, že jde přinejmenším o hloupý vtip.

To, co je na vztahu kontingence a politiky ovšem nejzajímavější, je schopnost jednotlivců, sociálních a politických struktur na takový stav reagovat. Způsobů je hned několik – od hektického pobíhání od problému k problému, přes pasivní registraci neznámého, až k bojácnému se uzavření před vším novým. Přitom se nejedná o reakce neobvyklé nebo instrumentálně nepoužitelné. A probereme-li si na konci dubna jen evropské politické aktuality, zjistíme, že máme hned několik příležitostí, jak reagovat na prezidentské volby ve Francii a všeobecné v Maďarsku, přemýšlet o tom, jak dopadnou volby v dalších evropských státech včetně těch ostře sledovaných, zářijových v SRN, a samozřejmě, jaké mohou být důsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Nejméně rok totiž upozorňovali analytici a političtí komentátoři, že médií tradovaná očekávání jsou fikcí a nejméně v posledních 3–4 měsících se tato fikce potvrdila. Nejméně rok se všechny politické strany předháněly v tom, jak vysvětlit občanům České republiky svůj vztah k Evropské unii a k nezbytnosti do ní vstoupit. A stačilo několik pokřiknutí přes hranice a nad vstupem ČR do EU, nebo alespoň nad přáním občanů ČR vstoupit do EU, se objevilo hned několik otazníků. Tím největším je dnes pomalu se šířící přesvědčení, že vstup do EU je pro stát výhodný, ale pro občany nikoli.

To neznamená nic jiného, že neočekávané ztotožnění se občanů se státem, s jeho nejvýznamnějšími představiteli, a dokonce i s jeho státní ideou nebo důvodem existence je významnější, než jsme na počátku 90. let předpokládali, a že uvnitř i vně naší země vážnou pokusu o dorozumění na úrovních institucionálních i občanských struktur. A to přesto, že téměř všichni vědí, že cesta exkomunikace má jen jednu pointu. Tu hezky opisuje ruský klasik, mimochodem oblíbenec v úvodu vzpomínutého dokumentaristy Josefa Dlouhého: *Dobře si žijem, u nás v Nikitinu, jen na stanici dvacet verst a nikdo neví proč...*

-zz-

zboril@iir.cz

KONTINGENCE A POLITIKA

JIRÍ
BYSTRICKÝ

*„Musíme se vzdát představy
jasně definované společné struktury,
kterou uživatelé jazyka ovládnou,
a poté aplikují na případy.“*

D. Davidson

Spojení kontingence a politiky není zcela obvyklé a předznamenává již dopředu jisté obtíže: Podívejme se nejdříve, jaké otázky nám toto spojení klade a v jakých souvislostech je budeme nejprve nahlížet, chceme-li se alespoň částečně přiblížit našemu záměru: totiž předložit několik témat, která ukazují na velmi těsné spojení politiky a nahodilosti a ovšem i na jistou fragmentárnost této vazby.

První otázka souvisí s jistou obtíží, spočívající v problematické možnosti bližšího uchopení vztahu politiky a všeho toho, co je ze své podstaty jen obtížně předvídatelné, nahodilé, nestabilní a neurčité. Snahou politiky je zakreslovat určitý vliv na systémy jednání, a ovšem i do panujícího diskursu, v němž lze toto jednání artikulovat. Potom však jakákoliv nepředvídatelnost, chaotické interaktivní pohyby, náhodné intervence atp. neustále přerušují tuto ambici politiky, rozrušují její spojitě členění linií mocenského vlivu a odsunují záměry či úmysly do roviny pouze pravděpodobného výsledku.

To by, vzato samo o sobě, neznamenalo tak velkou obtíž, kdyby se pravděpodobnost výsledku dala určitým, řekněme přibližným, způsobem zachytit ještě dříve, než se stačí rozplynout. Vliv kontingence totiž nespočívá pouze v tom, že oblast rozhodování a kontroly, tedy oblast, kam politické jednání směřuje nejčastěji, je velmi často ovlivňována faktorem nahodilosti a nespojitosti, ale spíše lze říci, že spočívá sice v postupném, ale přesto trvalém odsunu, případně rozpadu cíle.

Co máme na mysli: Vliv nahodilosti má téměř vždy charakter singularity, její efekt v prostoru politického rozhodování spočívá nejčastěji v rozkladu lineárních sérií času, do nichž je každé rozhodnutí projekto-
váno.

V tomto okamžiku vstupuje do tématu druhá otázka: totiž tázání se po tom, do jakého toku času vlastně nahodilost spadá, či přesněji, do jakých parametrů časových řad kontingence vlastně vstupuje?

Vlastní vstup nahodilosti do lineární řady času totiž znamená, že v tomto velmi krátkém okamžiku se časová řada jakoby rozpojuje, jeden interval série končí, končí nedobrovolně, a jiný začíná, aniž by mezi tyto dva intervaly bylo možné vsunout jakési

spojení, které by obě odlišné časové série spojilo, a umožnilo tak nepřerušovaný časový, lineární tok, do něhož je dané politické rozhodnutí zapsané.

Tímto vpádem nahodilosti je jakékoli politické (a jistě nejen ono) rozhodnutí vystaveno možnosti časté a přitom nepravidelné fragmentace linií záměrů a cílů, z čehož ovšem plyne, že rozhodování a programování obecně, je-li navíc spojené s poměrně velkými skupinami obyvatel, s jejich případnou participací na těchto záměrech, bude neustále v ohrožení smyslu či logiky naplnění těchto záměrů, budou-li spojeny se standardním chápáním času.

Není totiž možné vést linie lineárních časových řad asi tak, jako běžně počítáme dny a měsíce, a do nich vpisovat projekty politických rozhodnutí bez toho, abychom nezačali brát do úvahy faktor reverze. Každá nahodilost současně spouští opravný mechanismus reverze přerušené časové linie: vrací totiž jednotlivé politické rozhodnutí zpět ke svému počátku, a to nikoliv proto, že by tomu tak muselo nutně být, ale proto, že téměř vždy je přerušena řada časové posloupnosti pouze jednosměrná. To znamená, že čteme-li čas lineárně a dopředu a je-li poté přerušen, čteme ho opět jednosměrně, ale v obměněném pořadí, tedy znovu od počátku. Nejde tudíž jen o zjištění, že tento mechanismus byl dříve často využíván k revitalizaci společenství, k obratu k původnímu, tedy neuspořádanému stavu počátku, chaosu, ale jde rovněž o to, že pozůstatky chápání této časové reverze zůstaly natrvalo přítomné v lidském společenství.

Mimochodem, každý svátek, výročí atp. je tímto vpádem singulárního prvku, který umožňuje číst časové uspořádání zpětně od počátku v linii nových lineárních sérií.

Hovoříme tedy o zvláštním faktoru kontingence, o přerušení časové řady, obratu a sledování linie nazpět a jejím novém čtení, neboť dosud neumíme spojit zřejmě jen těžko spojitelné: běžný tok časových řad a mimořádný vpád nahodilosti, kde obě tyto časové položky vypadají, jako by pocházely z jiného zdroje.

Svým způsobem je to vcelku představitelné pojetí, neboť lineární časové řady vycházejí ze statutu reálného, tedy z relativně stabilních časových řad, zatímco nahodilost je z řádu virtuálního, a tudíž je i nositelem jiných, spíše skrytých časových symetrií. Pro naši úvahu je ovšem důležitý především jeden prvek: totiž zjištění, že faktor nahodilosti znamená efekt přerušení, a tudíž i nutnost počítání či kalkulací v nových časov-

vých sériích, s čímž ovšem žádné politické rozhodnutí nepočítá. Snad kromě války.

Poslední, třetí otázka je tudíž následující: Jaký pohyb po sobě sama kontingence zanechává, a zda je možné jej vůbec nějak adekvátně sledovat?

Nabízí se jen částečné řešení: vpád kontingence je téměř jistou rozepří, a to ve smyslu „le différend“ J. – L. Lyotarda¹⁾, v jeho užší podobě jako téměř vždy nepředvídatelnou událost nastávání, která umožňuje dvojí hledisko: Jednak možnost sledovat přerušené série času a hledat pro ně nové univerzum vět a větvých režimů, v nichž lze toto přerušení artikulovat, nebo přistoupit na určitou regresi. To znamená číst pohyb časové série od některého dřívějšího bodu, tedy ještě před přerušením tak, aby případné pokračování již spuštěného programu nebylo ohroženo. V podstatě to znamená navazování předchozích souvislostí, mnohdy i ponor do již dávno překonaných pozic, aby navazování programové řady mohlo vypadat jako plynulé, ovšem bez ohledu na to, co nahodilost způsobila.

Je to takové tiché přitakání bezmoci vůči velmi diskrétním stavům reálného. Neboť reverze jako pohyb nazpět k bodu, v němž lze přerušení obejít, nějak diskrétně (ovšem v jiném režimu) jej přemístí jinou verzí spojení, a dojít tak k navázání přerušného programu, naznačuje, že se jedná o rezignaci na shodu mezi časem programu a časem cíle.

To je ovšem situace, která jakoby sama nabízela další možné fragmentace. Potom je totiž poměrně snadné vést časové série tak, jako by žádný čas spuštění programu politického cíle ani nenastal, neboť rozhodující je přeci okamžik naplnění.

Že se v tomto případě ovšem jedná o jiné programování, a tudíž velmi často i o jiný, zaměřený cíl, si vesměs všimne málokdo. Takto lze zcela beztržně měnit cíle či smysl záměrů, aniž kdo postřehne, co se vlastně stalo. Stačí k tomu jen jedna drobná nahodilost.

Jinými slovy: Reverze je zpětný pohyb na počátek, je to odezva na přerušení lineárního času, a ovšem, je to porucha v programování věcí budoucích. Druhý aspekt reverze spočívá v tom, že každý návrat na začátek programované linie času tyto linie znovu vyvolává. Na straně jedné tak vidíme efekt znovu-vyvstání téže časové linie, v níž je dané rozhodnutí vepsáno, aby na straně druhé bylo dostatečně zřejmé, že tato lineární řada nepřešla do svého naplnění: skončila před cílem.

V lepším případě, tj. v případě, že přijde ke slovu artikulace „nastalé“ události v adekvátním větném režimu, lineární řada přejde do jiné série, ovšem s poukazem na body přerušení, na linie odporu a způsobu jejich propojení.

Nahodilost tak přináší dva velké efekty: jednak návrat k počátku, který je jakoby vítanou předehrou k pozdějšímu dramatu, totiž k dohledávání cíle, který zůstává bez své průvodní časové řady, neboť ta byla kontin-

gencí přerušena, a rovněž ujištění, v těchto souvislostech poněkud paradoxní, že počátek časové řady byl zvolen správně.

Druhý efekt je víceméně obdobný: spočívá totiž v poměrně rozšířené iluzi, že máme-li ujištění o správnosti zvoleného rozhodnutí, neboť to je totiž v zásadě vždy posilováno nahodilostí právě tím, že vrací událost programování cíle na jeho počátek a vytváří tak bludný kruh ujištění o tom, že tento počátek je správný, máme i opakovaně k dispozici stále totéž, které je ovšem vydáváno za zjevný pokrok směrem k vytyčenému cíli.

Politika zde naráží na velmi tuhý odpor nahodilosti a neurčitosti. Ve svém důsledku to nakonec vypadá tak, že je-li už jednou určité politické rozhodnutí přijaté, pak každá porucha v důsledku jeho očekávání či nenadálá změna v topografii cíle znamená pravý opak toho, co se skutečně děje. Nevede k nezbytné reformulaci cíle, nevede ani k alternativním verzím programů, ale v důsledku efektu reverze vede k posilování toho, co stálo na počátku.

Tím se ovšem dostáváme k poněkud nezvyklému stavu věcí, neboť kontingence je ve svém důsledku faktor, který lze nahlížet v porocích nestability, změny a neočekávaných důsledků a přitom, pakliže nastane, vede k opačnému efektu. Povětšinou totiž vede k pouhé reprodukci počátku, redefinici počátečních podmínek a utužení jejich funkčních vazeb. Tedy i k posilování stability, k omezování možných a přitom vhodných doplňujících verzí programovaného cíle a nakonec nutně sklouzává k něčemu, co už poměrně dobře známe: k dogmatickému rituálu stejnosti závěrů, které, jednou přijaty, nejlépe odolávají změnám a nahodilostem tehdy, když se na nich nic nezmění. Jinými slovy, když do programování cíle nezahrneme varianty změn, ale naopak – naprostou neměnnost.

Pak ovšem každý efekt kontingence ukazuje spíše než na cokoli jiného na míru rigidity každého takto formátovaného politického programu či cíle, a nikoliv, jak by se dalo očekávat, na jeho přiměřenou odolnost vůči náporu změn, které si vynucuje samo proměnlivé reálné. Neboť každá nahodilost přináší do reálného proměnné, které je nově formátují.

II.

„...my lidé jsme vždy více svými náhodami – svými osudovými náhodami – než svou volbou.“

O. Marquard

S ohledem na to, jak kontingence vyvolává nezbytnou reverzi, je ovšem faktem, že za těchto okolností je každý počátek správný, ať už byl zvolen jakkoliv, byl-li ovšem zvolen s ohledem na lineární kontinuum času. Neboť každá reverze je vždy ohlédnutím k tomu, co jí předcházelo, a toto předcházení je téměř ve všech případech, alespoň do savadních, programováno na stálé časové

přímce: Protože se s nahodilostí nepočítá, nekalkuluje se jiná časová řada, není proto ani možné změnit tvář a dopady obou velkých efektů nahodilosti.

Paradoxní efekt samotného prvku kontingence na oblast politiky tak nakonec spočívá v tom, že neustále obstavuje již jednou spuštěný program, a to ve smyslu logiky lineárně definovaných kroků pro jeho naplnění, komplikuje rozhodování o budoucnosti tím, že nutí aktéry politických rozhodnutí k nezbytným fixacím časových rámců, do nichž jsou dílčí kroky vepsané, a dále, že přerušuje kontinuitu záměrů a obrací pozornost opět na počátek: tedy na nutnost jeho častého otestování, neboť záměry se nebudou číst a dekodovat podle konečného cíle, ale naopak, podle ověření jednotlivých kroků na správnost nastavení počátku.

Velmi zjednodušeně lze říci, že sama nahodilost je velmi milosrdná: Umožňuje totiž politickým elitám číst svá závazná programování věcí budoucích poněkud blahoslenně, a to především ze zpětného pohledu, z obrácené perspektivy, a nikoliv tak, jak by si věc sama zasloužovala: totiž v obměňovaných sériích, v neustále korigovaných a upřesňovaných časových řadách tak, jak to odpovídá danému stavu reality v momentu, kdy se daný politický program má postupně realizovat. Tím i neustále tlačí na smysl propojení počátku spuštěného programu s konkrétním cílem. Tedy hlavně na přesnost časových parametrů spuštěného politického programu. To ovšem vytváří poměrně silný tlak na **rituál začátku, nikoliv na rituál cíle**. Přesněji: na rituál vzdánlivě stejného, ale přitom vždy mírně odchýleného cíle.

Důsledek ovšem vidíme jako velmi pochybný: Reverze vytváří permanentní alibi pro většinu decizních kroků politických elit, umožňuje jisté přístřeší všemu, co se jednou vepsalo do běžně chápáných lineárních řad času, a naopak, oddaluje každé řešení, které počítá s určitou pluralitou perspektiv a alternativních časových rámců.

Jinými slovy, nijak se zde nepočítá s efektem multiplikace náhody, a tudíž i s nutností zapojení více časových řad. Tedy i s rozložením politického programování do několika časových sérií či řad tak, aby vpád kontingence neznamenal nutnost zrušení dosud přijaté jedné, lineární časové řady. Aby naopak mohl alespoň některý efekt multiplikace náhody přejít do potvrzení či oprávnění další, řekněme následné, či sekundární časové řady.

Ve svém zcela pragmatickém ohledu to znamená přijímat taková řešení či záměry, které mohou předcházet přerušením. Mohou jim předcházet proto, že obsahují vysoký potenciál propojení: To znamená jedna řada programu je spojená s několika jinými řadami tak, aby vznikala samospouštěním linie spojení, která, je-li přerušena na jednom místě, může navázat na další linie bez toho, aby přerušeni znamenalo zastavení. Vezmeme-li si na pomoc příklad, můžeme hovořit o makroliniích, majících podobu hypertextu, a hypertranslaci: kde spojení

jedné řady v lineárním čase odkazuje k několika dalším řadám tak, aby větvení mezi liniemi bylo spíše v diskretních strukturách než v jedné lineární řadě.

Pak se moment nahodilosti stává součástí nově strukturované kompozice diskretních prvků a nemusí vést k zastavení programu. Neboť každá nahodilost, která může rušit spojitou, lineární linii časového programu, umožňuje provést test na spolehlivost správnosti nastaveného politického rozhodnutí, které je takto ověřováno zpětnou korekcí nahodilosti.

Má-li být jednotlivé rozhodnutí správné, musí být schopné odolat vpádu kontingence, přejít či rozložit své jednotlivé kroky do dalších časových spojení, a nikoliv jenom „nechat se“ převést zpátky na samotný počátek. V tomto postupu spočívá první silná vazba politiky a kontingence. To znamená v otestování programované budoucnosti, neboť selže-li program na první konfrontaci s realitou nahodilosti, je nastaven špatně.

Tím se ukazuje na druhou vazbu: Správné politické rozhodnutí musí být schopné podržet v sobě jisté prvky nepravdivosti a nestability: aby tak mohlo časovou linii budoucnosti směřovat nikoliv podle jakési přímky, tedy rovnou za nosem k hypotetickému cíli, ale spíše podle nepravdivostí zakreslovat linie odporu, které vydrží vpád nahodilosti. Pak je mnohem více srozumitelné, že tento typ budoucí reality je limitně nastaven na nezbytnou flexibilitu.²⁾

Tedy, jeho zakreslení běží podle linií diferenciace. Výše citovaný německý filosof O. Marquard hovoří v analogické souvislosti o jistém osvobodivém účinku a vyšším koeficientu individualizačních efektů, pokud jinak zcela nadměrná determinace člověka podléhá občasným vpádům pestrosti a rozmanitosti: „*Okolnost, jež se člověku přihází, není jedinou – nedílnou – náhodou, nýbrž skládá se z náhodnosti v plurálu: tato – sama osudově náhodná – okolnost způsobuje, že lidem – tím, že se tak stávají individui – připadá svými náhodami svoboda.*“ (Marquard:1998:57)

Doplňme, že důsledek náhodných sérií skutečně může ovlivnit chápání individuální svobody, především v onom redefiniciálním smyslu: ukazuje totiž na „výpadky“ v systému uspořádání a stabilních forem řádu, které se najednou nabízejí k vidění jako přechodné, a navíc, čistě arbitrární. Lze je tedy korigovat a doplňovat, což samo o sobě umožňuje jistou zvýšenou citlivost na změny přicházející zvenčí a nabízející určité, mnohdy nové a osvobozující porozumění vůči omezení determinacemi, které tak v konečném důsledku můžeme učinit součástí strategických plánů změn osobních či společenských cílů. Pochopitelně, že s nezbytnou dávkou přiměřeného konsenzu těch, jichž se tento nový náhled týká. Jistěže individuální svobodu potom zakoušíme v režimu, který je cele, byť i jen na krátký okamžik, nastaven jenom na nás.

Z uvedeného je možné vyvodit jeden předběžný poznatek, totiž zjištění, že ony politicky programované cíle vlastně vy-

vlastnují určitý podíl osobních svobod, a to ve smyslu, který povětšinou není příliš deklarován: ve smyslu narušení individuálního přístupu k sériím kontingence, jejichž účinek není možné nijak programovat. Jsou-li ovšem tedy tyto série nasměřovány na konkrétní osobu, a to jsou svým způsobem vždycky, pak je zřejmé, že osvobodivý efekt nahodilosti je vnímán jako ryze subjektivní, jdoucí mimo jakékoliv politické programování, a co více, je vůči onomu programování téměř nepřátelský.

Stručně řečeno, zakoušení individuální svobody jde vždy nějak ruku v ruce se singularitou existence, a nikoliv jenom s tím, jakým programem se dané politické a společenské uspořádání řídí. Pak ovšem i ony výše zmiňované cíle a záměry se stávají příliš spekulativním faktorem jinak vždy normativních parametrů politického řádu. Doplněno zkratkou lze říci, že i když je politické programování možné chápat jako snahu o pozitivní formátování podmínek lidské existence, s ohledem na vliv kontingence je spíše nasnadě výrok, který už jednou použil G. Benn: totiž, že opakem dobra je dobře míněné.

To, že cíl potvrzuje stanovené kroky, je trochu víc než jen iluze, protože cíl je završení všech přerušení, zpětné dodání smyslu různým parciálním etapám načasování budoucnosti, které spolu jinak většinou vůbec nesouvisí. Jedinou výjimkou je ovšem už zmíněné období války, které programově kalkuluje nejen se ztrátami, ale i s výjimkami, kterým nelze předejít. Jinými slovy: s možnou kontingencí.

Neboť právě válka je období řady singularit, vpádů nahodilosti, které mění chápání běžného času, a to především proto, že válka není jen a pouze pokračováním politiky jinými prostředky, dle už zavedeného a oblibeného úsloví, ale především z toho důvodu, že válka je výjimečný stav.

Tedy stav, v němž trvalá série lineárního času má charakter pouhé dočasnosti, právě oné výjimky, kde každá změna, kterou nelze předem kalkulovat, je změnou v logice onoho výjimečného stavu a počítá se do nákladů. Je tudíž určitou součástí programování budoucnosti s otevřeným koncem. Ovšem sama kontingence je rovněž výjimečný stav, jenže doposud s malou odezvou. Namísto toho, aby se kontingence rovněž začala do nákladů počítat, tj. i kalkulovat politické cíle s otevřeným koncem.

Samozřejmě, že tato otevřenost neznamená bezbřehou volnost a nejasnost. Je spíše odkazem k možným multiplikacím některých efektů jednotlivých rozhodnutí, které se propojují a posléze zesilují ve svém účinku právě onou neočekávanou nahodilostí. To znamená, že je i odkazem k pracovanějším verzím politického programování, které nutně kalkulují několik časových a interaktivních rovin naplnění. V tom pak spočívá jejich otevřenost.

Potom jakýkoliv cíl politického záměru, jednání či úvah je ovlivňován kontingencí nejsnáze tehdy, je-li až příliš určitý, zřetel-

ný, a ovšem, i předvídatelný, je-li spojen s jednou časovou, lineární sérií. Lze jej totiž až příliš jednoduše přerušit či odpojit od svých vlastních možností.

Pochopitelně, že vágní pojetí cílů a záměrů je v politickém diskursu vítané tehdy, chceme-li se vyhnout jakékoliv konfrontaci s reálným efektem daného jednání.

Z tohoto důvodu i případná změna stavu věcí při realizaci politického cíle či politických záměrů není nutně ovlivněna pouze přímým důsledkem kontingence, a je tudíž mimo dosah bezprostřední kontroly a nutnosti dohledu.

III.

„...filosofie... musí uznat a unést svou vlastní kontingenci.“

O. Marquard

Obtíž náhodných vlivů, okolností, které mění obrysy představitelných cílů, spočívá v setrvalém směřování k rozpadu představ, k odlukám záměrů a cílů a nakonec vede k pozvolné ztrátě důvěry v cokoli, co podléhá horizontu několika let. Paradox, který je tedy nejdříve čitelný, je ten, že vliv kontingence na politické cíle je nejsilnější tam, kde počítáme v řádu spíše měsíců a let než v řádu hodin a dnů. Obtíž, kterou jsme výše naznačovali, je tedy více zřejmá. Vliv kontingence se projevuje velmi zřetelně teprve tehdy, je-li zde možnost jejího vpádu do dějů, které jsou programovány dlouho dopředu. To je ovšem jedna ze základních potřeb politického jednání.

Z toho důvodu musíme brát trvale v potaz skutečnost, že důsledky každého politického aktu mohou být nepředvídatelně změněné, jsou-li definovány v rozsahu dlouhodobé prognózy. Lze tedy formulovat mírnou hypotézu, která spočívá v přesvědčení, že vliv nahodilosti je poměrně nízký, je-li čas naplnění politického cíle časem, který lze počítat na dny, případně týdny. Není tomu tak, že by v těchto případech kontingence nemohla měnit stav věcí, ale je tomu spíše tak, že lineární linie času, na kterou se promítá záměr politického cíle, bude ve svém rozsahu méně odolná, je-li příliš dlouhá, a tudíž, lze-li její jednotlivé kroky neustále vázat nejen na předchozí akty, ale především, čistý smysl a pravdivost dané prognózy s ohledem na blížící se cíl. Tedy na naplnění vlastního politického záměru. Je vcelku pochopitelné, že drobné akty, činnosti a cíle počítané v kratších lineárních sériích nemají takový stupeň oboustranného očekávání, aby je vpád kontingence mohl natolik rozrušit či zničit.

Jinými slovy, počítáme-li od časů krátkých sérií, počítáme rovněž z nižší hladinou očekávání, a tudíž i menší zábranou v dostupnosti cíle. Čím je tento cíl vzdálenější, tím více se očekávání spojuje s minulými investicemi do jeho udržení a budoucími vklady pro jeho dosažení. Budoucí vklady jsou ovšem o to více v ohrožení kontingencí, o co více jsou napojeny na nutnost ob-

chvatu zábran či bariér, jež každodennost jakémukoliv politickému cíli přináší.

Obtíž druhá tedy spočívá v tomto: Musíme si souběžně všimnout dvojí linie času, chceme-li sledovat spojení kontingence a politiky, protože musíme sledovat pohyb politických rozhodnutí a jednotlivých aktů v pokud možno velmi krátkých časových intervalech, ovšem z hlediska zcela opačného: dlouhodobého horizontu.

Jinak řečeno, čím delší je linie lineárně nastaveného času pro završení určitého politického cíle, tím větší je pravděpodobnost, že vliv a okrajové efekty kontingence tento cíl buď odsunou, oddálí, či přímo rozruší do té míry, že přestane obsahovat obrysy konkrétnosti, které ještě obsahoval v době svého vzniku. To znamená, že první linie času odpovídá lineární sérii, v níž jsou realizována jednotlivá politická rozhodnutí.

Druhá linie času spočívá v utilitách, kterými daná politická rozhodnutí přenášíme na společnost. V současné době je převládající formou translace sdělení mediální oblast, především utility teletechnologií. Tato druhá linie času ovšem nabývá zcela odlišných parametrů rychlostí, a tudíž o poměrně značně odlišné efekty účinků. Je velmi pravděpodobné, že vliv nahodilosti je přímo úměrný prostředkům, v nichž jsou jednotlivá politická sdělení přenášena. Potom i vliv druhé série času je čitelný nejen v důsledcích použití teletechnologií, je čitelný i svým zpětným efektem na samotná politická rozhodnutí a následná sdělení, neboť je neustále propojuje s druhou časovou linií.

Nahodilost v tomto případě má tak efekt spíše permanentního přerušování, neustálé intervence do první časové linie, a tudíž i do první oblasti politického jednání. Její vpád potom vypadá jako vpád instance zrušení. Jako faktor přerušování souvislostí a určité logiky politického cíle, neboť zabraňuje navazování předešlých linií času a prostoru. Stručně řečeno, vpád náhody do světa moderních technologií má podobný charakter, jaký mu připisoval Epikuros. Totiž jako instanci, která ruší všechny náhody.

Se vstupem interaktivních technologií se celá věc ještě trochu komplikuje a nebude od věci připomenout si souvislost, kterou dost důrazně připomíná Paul Virilio: „*Podle Epikura je čas náhodou, jež má ukončit všechny náhody. Pokud je tomu tak, pak s teletechnologiemi obecné interaktivity vstupujeme do věku náhody přítomnosti, kde tato přehnaná vzdálená telepřítomnost je pouze a jen náhlou katastrofou reality přítomného momentu, který je naším jediným vstupem do trvání – ale také, což ví každý od dob Einsteina, naším vstupem do rozsahu reálného světa.*“

Ano, důležitá poznámka spočívá v závěru citace. Čas je parametrem rozsahu našeho vstupu do reálného světa. Ovšem připomeňme hned na tomto místě důležitý dodatek: Čas jako vstupní brána do světa, v němž jsme instantně přítomni, aniž bychom měli k dispozici rejstřík modifikací této okamžitosti, je jen určitá forma pohybu, která podléhá změnám technologií tran-

sportů, které sami používáme. Je-li tedy jakékoliv politické rozhodnutí předáno k šíření teletechnologiemi, je vcelku zřejmé, že rozsah rychlostí, jímž se sdělení pohybuje, je jiný čas než čas našeho pohybu v námi realizovaném rozsahu světa.

Chceme tím říci jediné: Katastrofa reality přítomného momentu nespočívá už jenom v tom, že transportní technologie mění rozsah možností našeho světa a že jsme spíše z tohoto světa vytěšňováni, ale spočívá v tom, že umožňuje jiný rozsah kontingence, než je ten, který jsme až doposud byli schopni vnímat. Jinými slovy, ve věku supertransportních rychlostí je vliv kontingence jiný, než byl doposud.

Je jiný dokonce v té míře, že rozsah našeho světa, světa rychlosti, do kterého vstupujeme, už není tak docela naším světem, a kontingence, která v něm působí, je jiného řádu, než je ta, kterou jsme doposud byli schopni alespoň přibližně přecítit.

Důsledky tohoto stavu jsou ovšem velmi nemilé: Dosah ničivého vlivu nahodilosti je mnohem větší, než jsou možnosti jakékoliv, byť sebedůkladnější kontroly.

Pro upřesnění doplníme: Rozsah rychlostí transportů jakéhokoliv sdělení uvnitř internetové sítě, či s pomocí teletechnologií je takového řádu, že není v silách politické elity dosáhnout adekvátní reakce v čase, který je časem našeho vstupu do našeho světa. Není tedy časem rychlostí, které detekujeme jako rychlosti našeho pohybu.

Co více, transportní rychlosti neustále potvrzují vliv druhé linie času, jejího pozvolného vytlačování oné první časové linie, a tedy i určitého postupu v marginalizaci světa, v němž se děje standardní politické jednání. Lze to říci i jinak: Naš vstup do světa, v němž rychlost jednání zhruba odpovídá možnosti detekce rychlosti našeho pohybu, přestává stačit na superrychlosti transportů teletechnologií, což znamená, že původní smysl, který v sobě politikum obsahovalo, se odklání od oblasti, již byl určen. Otázkou zůstává, kde ho vlastně hledat.

Vliv kontingence je tedy vesměs nejničivější právě tam, kde rychlosti přenášeného sdělení nekonečně přesahují možnosti reakcí našeho žitého světa. Nejde o to, že by nahodilost v každém případě přinášela ničivý prvek jako určitou, nezbytnou nutnost, jde spíše o to, že už jen velmi obtížně budeme dekódovat pohyb takovéto kontingence, jestliže jde nad rámec rozsahu našeho světa. Chceme-li se tedy, jak jsme již výše naznačili, vyhnout oblastem, v nichž se tyto dva pojmy mohou stýkat, aniž by si „překážely“, musíme zohlednit dva předpoklady.

Kontingence nelimituje možnosti politického jednání zcela, ale pouze je komplikuje, mnohdy velmi důsledně, odsunuje jednotlivé události nahodilostí od přímých lineárních linií účinků politických rozhodnutí a nutí k určité obezřetnosti při formulování dopadů na možné účinky jednání. Nelze ji tedy číst jako příliš ostrý průřev či okraj nestability, ale spíše jako prvek nutné permanentní rekonstrukce etablovaných politických forem rozhodování.

Kontingence zavádí do politického prostoru prvek invariance, ovšem chápaný spíše jako ochranný krunýř proti pravidelným vpádům náhodných prvků, tedy proměnných, které se nedají jednoznačně uchopit ani přibližně předvídat a jejichž neměnné jádro spočívá v technologii přesunu hlediska: Namísto cíle, který je třeba podrobit rekonstrukci cest a časových rámců, jež k němu vedou, se uplatňuje opačné hledisko.

Oblíbený návrat k počátku, cesta nazpět k ověřeným předpokladům. Časté návraty k ověřeným jistotám ovšem v konečném důsledku vedou k jisté neměnnosti v rozhodování. Do pravidel politického rozhodování se tak propašovávala falešná invariance jako ochranná odezva na všechno nahodilé a nepředvídatelné. Vliv tohoto invariantu neurčitosti se projevuje především tím, jak nutí aktéry politického jednání k neustálé potřebě reformulovat jistoty jako ochranný prvek vůči průnikům kontingence, a tudíž i proti příliš časnému rozpadu cílů. Bohužel krajním prostředkem uchování těchto jistot je důvěra v mechanismus reverze: k návratu na počátek jednání či rozhodnutí, která potvrzuje již dané a nijak nenutí k revizi cíle.

Můžeme uzavřít: S ohledem na nutnost náhledu uplatnění více časových sérií při politickém programování cílů je vhodné připomenout, že i tyto cíle by měly být podrobeny přímému pojmové revizi. Nebo z jiné strany, měla by se hledat mnohem přilehavější metafora, jak cíle programovat, abychom je vůbec mohli zahlédnout, chceme-li už připustit, že kontingence může velmi často rozpojovat časové kontinuum, v němž je linie programu vepsána.

Řečeno ve slovníku R. Showa, „*Věci vidíme tehdy, když pro ně máme tu správnou metaforu.*“

Je dost možné, že řešením by mohlo být stanovisko, které již dříve prezentoval F. Nietzsche, a to především s ohledem na možnou sílu politických elit. Jedná se totiž o úvahu, která říká, že „...silný tvůrce, člověk, který používá slov tak, jak ještě nikdy nebyla použita, si nejlépe dokáže vážit své nahodilosti.“

Zřejmě teprve až tehdy, kdy si jednotlivý reprezentant politického života dokáže zapsat smysl vlastní nahodilosti do svého osobního programu, bude možné počítat i s tím, že bude schopen reaktivovat tento program i v jiné než soukromé úrovni. Předpokládáme, s jistotou nadsázkou, že by to mohla být úroveň společenská.

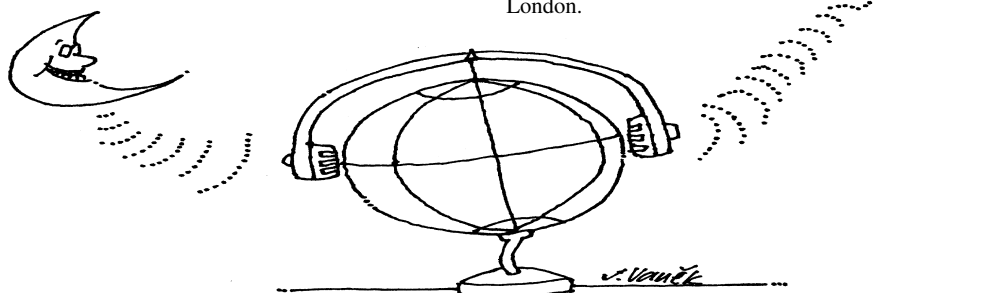
¹⁾ Lyotardův pojem „rozepré“ hraje ve vztahu kontingence a politiky poměrně specifickou roli. Vždy, když dojde k zastavení nominální časové linie, některé problémy a možnosti jejich řešení zůstanou oslyšeny. Rozepře je potom takový stav věcí, který nahrává křivdě, neboť něco, co mělo v daný okamžik být převedeno do vět, ještě či už být převedeno nemůže, neboť kontingence pronikla do časové série a zastavila pohyb navazování vět, příslušný danému politickému diskursu. Křivda je potom jen důsledným pocitem jistého zmaru, neboť žádné další možné navazování vět, tedy i příslušná artikulace daného problému, se už nekoná. Mlčení zde není řešením, ale pouze normou: „... rozepré /sel/ rodí z křivdy a je signalizována mlčením, ... mlčení ukazuje, že některé věty marně čekají na to, aby se staly událostí, a že pocit je právě tímto čekáním.“ (Lyotard, J.-F.: 1998:108)

²⁾ Kontext tohoto pohybu směřuje k problematice symbolické směny. Ve vztahu ke kontingenci je možné kalkulovat i jinak: totiž s pojtem osudu. Vycházejí z pojetí J. Monoda, především z textu „Chance and Necessity“, k tomu uvádí J. Baudrillard: „*Existuje řád směny a řád osudu. Jediným prostředkem, jak exorcizovat osud, je směna, jinými slovy, smluvní dohoda. Tam, kde není směna možná, vítězí osud. ... kdykoliv dojde k situaci, v níž je směna nemožná, přecházíte do osudového, fatálního řádu katastrofy. Je zde duální reverzibilita, agonistická výzva.*“

Výsledkem ovšem není porucha řádu událostí, ale přesměrování či jinak řečeno překvalifikování cílů, finality záměrů. Baudrillard k tomu dodává: „... osud, fátum je na dělicí čáře, která odděluje náhodu od nutnosti. Ani náhoda, ani nutnost není řád událostí. Nutnost je založena na řádu příčin, na finalitě, systému hodnot, který je systémem metafyziky. Náhoda je založena na objektu nestanoveném a nevypočitatelným řádem. ... Otázka finality už neplatí. Události nebo bytost, nebo slovo – rozpoštějí veškeré úsilí ve vysvětlení. Působí silou, která již nepatří do finálního nebo kauzálního řádu. Je finálnější než finální: je fatální.“ (Baudrillard, J.:1997: 91–93) Fatalita tak může zůstat jedním z dosud neprobádaných témat, která v sobě politický diskurs a řád obsahují.

Literatura:

- Baudrillard, J. (1997): Rozhovory. Votobia, Olomouc.
- Rorty, R. (1989): Contingency, Irony and Solidarity. Cambridge. PSUC.
- Marquard, O. (1986): Apologie des Zufälligen. Philosophische Studien. Stuttgart.
- Lyotard, J. – F. (1998): Rozepře. FILOSOFIA. FÚ AV ČR, Praha.
- Virilio, P. (1997): Open Sky. Verso. London.

Média a válka

JINDŘICH
PIETRAS

Role médií při konstrukci obrazu nepřítele a legitimizaci války jako sociálního kontinua

Člověk nevěří ani sobě, ani sousedovi, a napůl z nenávisti, napůl ze strachu, nesloží zbraně.

F. Nietzsche, Poutník a jeho stín¹⁾

Je účast veřejnosti ve válce prostřednictvím televize vrcholným projevem fungování demokracie?

Philip M. Taylor, Válka a média²⁾

Úvod

Na počátku 21. století je zřejmé, že hromadné sdělovací prostředky hrají velmi důležitou roli jak v životech jednotlivců, tak i ve společnosti jako takové. Masmédia mají ohromný vliv na způsob, jakým lidé věci vnímají a jak následně reagují. V rámci národních států představují média klíčové propojení mezi občany a vládnoucími politiky, jelikož politické dění je definováno prostřednictvím médií.³⁾

Tento příspěvek si klade za cíl prozkoumat roli médií při reprodukci násilí, při konstrukci obrazu nepřítele a legitimizaci války jako sociálního kontinua, zejména v obdobích rostoucího napětí ve společnosti. Nejprve bych se rád zaměřil na samotný teoretický rámec a posléze bych jeho aplikaci na praktických příkladech rád ukázal, že média mohou být přímým původcem násilí a že napomáhají zakotvit válku jako sociální kontinuum ve společnosti.

Teoretický rámec

Vivienne Jabriová zastává názor, že „válka je alternativou, neustále přítomnou v sociálním a politickém životě, a konstantně reproduktovanou či posilovanou skrze sdílené inter-subjektivní významy a obrazy a taktéž skrze instituce, sloužící válečné mašinerii a její legitimizaci.“⁴⁾

Sdělovací prostředky hrají v tomto procesu ojedinělou roli. Média jsou sociální velmocí, někdy označovanou jako „čtvrtý stav“. Fungují na základě určitých norem a pravidel a občané od nich očekávají pravdivé informování. Masmédia však informace nejen zprostředkovávají, ale také se snaží své konzumenty ovlivňovat či přesvědčovat.⁵⁾ Předávané informace obohacují o kontext, který je prezentován jako jejich inherentní součást. Nesmíme zapomínat, že

produkce médií si klade za cíl oslovit co nejširší publikum. Rovněž bychom neměli zapomínat, že média zprostředkovávají různé formy zkušeností. Ačkoli se „zprostředkovaná zkušenost“⁶⁾ liší od „prožité“ v několika aspektech, je důležité si uvědomit, že v každodenním životě oba druhy zkušeností člověku splývají a jsou jím vtělovány do „neustále se vyvíjejícího životního směřování (...) a zároveň do jeho každodenního programu. Tím, že se stávají rutinními, nabývají charakteru ustálených znaků každodenního života.“⁷⁾

To vypovídá o životně důležité roli médií při formování našich životů a naší „reality“. Nicméně pro způsob, jakým si každý jednotlivec mediální produkty adaptuje a zařadí do svého života, je určujícím jeho „životní kontext“.⁸⁾ Nebezpečí, které se zde skrývá, souvisí s potenciálem médií manipulovat veřejným míněním například prostřednictvím exkluzivistického diskurzu. Média nemusí nutně „probouzet“ zdroje násilí, ale v tzv. krizových obdobích, kdy jsou zneužívána jako nástroj sloužící politickým účelům, jejich význam roste. Ve svém důsledku mohou přispět ke konstrukci hrozby a v konečném stadiu i k *obrazu nepřítele*. Využívají k tomu psychologických mechanismů, např. deformace vnímání, stereotypů protikladu dobra a zla, projekce, zveličování strachu, přehnané úzkostné reakce, frustrace-agrese a dalších. Ty mají na svědomí roztáčení spirály konfliktu.“⁹⁾

V dobách míru jsou tyto obrazy latentní, ukryté kdesi hluboko v naší duši, ale v době krize mohou být kdykoli „probuzeny“ adekvátní stimulací. Jedinec je v podstatě „předprogramovaný“ reagovat na vnější stimuly určitým způsobem.¹⁰⁾ Logicky se musíme ptát, kdo může mít zájem na vyvolávání podobných obrazů? Kdo může mít zájem na sdělování hrozby a za jakým účelem?

Ve většině případů se jedná o politiky či hegemonické skupiny, které aktivují tzv. významové struktury, tj. symbolické řády a mody diskurzů, za účelem mobilizace podpory veřejnosti jejich vlastní politiky a legitimizaci jejich partikulárních zájmů.¹¹⁾ Pomocí exkluzivistického jazyka, oživování a reinterpetováním mýtů, symbolů, vzpomínek, historických udá-

lostí a dalších přispívají tyto skupiny ke kategorizaci společnosti. Vzhledem k tomu, že každý z nás z přirozené podstaty tíhne k začlenění do skupiny, tvorba kolektivní identity v rámci hranic komunity zaujímá v procesu mobilizace podpory násilného konfliktu i v legitimizaci samotného násilí ústřední místo. Takto se ve společnosti kumuluje energie násilí, aby mohla být později podle potřeby promítnuta do konceptu „oni“. Ostatně Gladová výstižně říká, že „války jsou vedlejším produktem potřeby najít skupinovou identitu“.¹²⁾

Je tedy zřejmé, že média jsou tím neefektivnějším nástrojem pro reprodukci skupinové identity prostřednictvím dominantního diskurzu. Zvláště „elektronická média jsou nebyvale rychlá a efektivní při šíření partikularistických sdělení a nesmírně urychlují politickou mobilizaci.“¹³⁾ A jelikož sdělovací prostředky představují tak silný komunikační nástroj, odpovědný za reprodukci sociálních, národních, etnických a rasových identit, implikují již samy o sobě produkci a reprodukci násilí a ve svém důsledku i konfliktu. Média nejsou jen pouhým pasivním a neviným pozorovatelem, ale aktivním a *přímým původcem násilí*. Ve snaze zvýšit svou sledovanost sdělovací prostředky napomáhají „tvorbě“ války, protože slovo válka je již samo o sobě atraktivní a „dobrou“ zprávou.

Někteří odborníci tvrdí, že masmédia jsou nedílnou součástí „válečného systému“. „Populární kultura okouzlená násilím a priority zpravodajských médií válku nejen legitimizují, ale dokonce ji i glorifikují. Z toho vyplývá, že jde spíše o naučenou formu antisociálního chování. Neustálým ukazováním války (...) média napomáhají její institucionalizaci.“¹⁴⁾ Gladová to opět dokládá slovy, že „lidské okouzlení apokalyptami je spojeno s destruktivními obrazy jakožto pozitivní silou pro očistu a obnovu.“¹⁵⁾

Obraz nepřítele a legitimizující role médií

Konflikt pramení z konceptu sociálních identit a jsou to zejména skupinové identity, které poskytují nezbytný předpoklad k násilí. Vztahy mezi různými skupinami jsou navazovány na bázi komunikace, tj. sdělení. Sdělovací prostředky jsou ideálním médiem pro skupinové identity, a zvláště pro konstrukci obrazu nepřítele v době konfliktu či války. V takových chvílích formují odlišnosti, vytvářejí vzdálenosti mezi skupinami, odlidšťují a demonizují právě onen koncept „oni“ a podněcují nenávist. Reprodukováním obrazu nepřítele média napomáhají násilí.

„Média mohou hrát důležitou legitimizující roli při schvalování organizovaného násilí nejen tím, že poukazují na neefektivnost jiných alternativ, ale také tím, že zveličují hrozbu nepřítele natolik, že není možné zůstat nezáúčastným pozorovatelem.“¹⁶⁾ Média jsou často odpovědná za to, že zužují

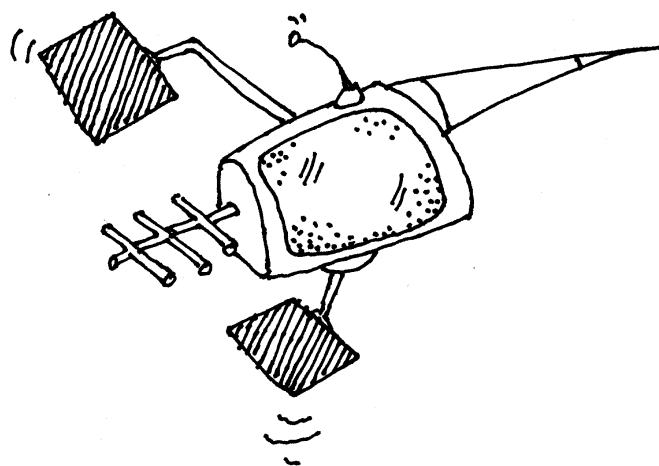
diskurz a veškeré úsilí věnují konstrukci kýženého obrazu „virtuálního nepřítele.“¹⁷⁾ Používáním nadsázek, inscenovaných událostí, exkluzivistického jazyka a potlačováním jiných alternativ média tihnou k černobílému prezentování světa.

Postmoderní myslitelé nicméně kladou důraz na omezený vliv médií a dokládají své tvrzení tím, že „posluchači nejsou pasivně své houby, ale aktivní vyjednávači významů mediálních textů.“¹⁸⁾ V době války však politici a vojáci přikládají médiím klíčový význam, zejména po zkušenostech z války ve Vietnamu. Důsledky tzv. vietnamského syndromu se jasně projeví ve vztazích mezi novináři a armádou v průběhu mnoha konfliktů 80. a 90. let. Stát se vždy ze všech sil snaží získat podporu pro konflikt, „vůli bojovat“, a proto naléhá na média, aby sehrála mobilizační roli veřejného mínění systematickým degradováním nepřítele.

Stát tak po médiích požaduje vlastenecké chování a uniformitu. Nemá zájem na tom, aby byla „oknem do světa“¹⁹⁾, ale naopak, aby nabízel jen omezený pohled. Tento přístup je v ostrém protikladu s normami, které jsou běžné v době míru, tj. „zachování objektivnosti, neutrality a vyrovnanosti.“²⁰⁾ Politici potřebují získat všeobecnou vůli pro své politické záměry, zejména jedná-li se o „války omezené“. Tímto způsobem „vlády, vědomé si křehkosti své popularity, v době války běžně usilují o zapojení médií do přesvědčování občanů o spravedlivosti války a o nemožnosti s nepřítelem jednat jinak: starost o postoj veřejnosti tak zastihuje sledování vlastního úzkého cíle – poválečného úspěchu ve volbách.“²¹⁾

Zastavme se na chvíli u médií, která vlastní a kontroluje stát. Jako příklad nám může posloužit období studené války, kdy občané socialistického bloku byli „bombardováni“ ideologickou propagandou, která se mimo jiné soustředila na vytváření obrazu nepřátelského imperialistického Západu. Projekce obrazu nepřítele byla v oné době směřována také dovnitř společnosti. Snahou bylo potlačení jakýchkoli odlišných názorů a vytvoření homogenní společnosti.

Západní nepřítel se tak zdál být v myslích lidí bývalého socialistického bloku hluboce zakořeněn. Dalo by se tedy předpokládat, že k oživení onoho obrazu – a snad i k rozpoutání násilí – by býval stačil jediný

podnět zvnějšku. Za bývalého režimu však ani státní média, ani politické struktury nepožívaly přirozené autority a důvěryhodnosti, a tak i mobilizace veřejného mínění byla nepravděpodobná. Přesto jakékoli propojení médií se strukturami státní byrokracie je krajně nebezpečné. Pokud si vlivná média nebudou zachovávat kritický odstup od státních struktur, mohou být snadno zmanipulovatelná pro politické účely (viz spory provázející ČT od sklonku roku 2000).

Média dokonce mohou podněcovat rozdíly mezi skupinami uvnitř jednoho státu. A neplatí to jen pro domácí, ale také pro zahraniční média. Stačí si připomenout například konflikty ve Rwandě či v bývalé Jugoslávii. Západní média i političtí představitelé se připojili k tvrzení, že se jedná čistě o válku kmenů, pramenící z hluboce zakořeněné letité nenávisti. Někonečně násilí pak vysvětlovali tím, že se jedná o naprosto přirozený a inherentní jev, čímž na veřejnosti de facto propagovali myšlenku „bezmocného fatalismu.“²²⁾ Ignatieff k tomu kriticky poznamenává, že se „západní vědomí nechá konejšit povrchní misantropií, hájící se slovy, že se všichni zbláznili.“²³⁾

Tímto způsobem Západ v podstatě oživuje dichotomii „rozumného Západu a nerozumného Východu.“²⁴⁾ Podobný přístup umožňuje ospravedlnit i neintervenci. Campbell ukazuje, že v případě bývalé Jugoslávie klíčovou roli v legitimizaci násilí sehrály právě historické události reinterpre-

to-
vané médií. Autor dále tvrdí, že kořeny národnostních konfliktů je nutno hledat v současných politických cílech, jež využívají média k šíření reinterpretované historie, pocitu viktimizace, křivdy, konceptu rodné země a odlišnosti vůči ostatním skupinám. Jinými slovy, umožňují legitimizaci násilí. Naše vnímání identity založené na „ontologii“²⁵⁾ je však chybné, neboť podobné tradiční chápání konfliktů zastihuje vztah mezi násilím a politikou.²⁶⁾

V dnešním globalizovaném světě se média zhostila funkce „mluvčího“ konfliktů. Tím se změnil jak způsob vedení války, tak i pravidla mezinárodní politiky. Někteří odborníci přímo zastávají názor, že ze zpravodajských agentur se staly nezávislé zdroje v generování konfliktu. Vyvíjením tlaku mohou přimět politické aktéry konat tak, jak by za jiných okolností nekonali. Tento jev je označován jako „CNN efekt.“²⁷⁾ Média přestala být pouhými pozorovateli konfliktu, ale spíše jeho frontovými bojovníky. Piers Robinson zkoumal dopad „CNN efektu“ na politická rozhodnutí o neintervenci a dospěl k závěru, že pokud existuje jasná politická představa o tom, co činit, vliv médií na politická rozhodnutí je v takovém případě omezený (např. v Kosovu). Zato v případě politické nejistoty, co činit, média sehrávají klíčovou roli (např. v Srebrenici).²⁸⁾

Na tomto místě by bylo vhodné připomenout celosvětový vliv CNN (příjem ve 150 milionech domácností 212 zemí světa), a to díky čtyřicetihodinovému vysílání

zpráv v reálném čase. Nicméně CNN je sledována velmi úzkým segmentem lidí, většinou tzv. vlivnými lidmi, tj. ministry, politiky, vojáky, manažery významných podniků, náboženskou a akademickou elitou. Ještě závažnější je však skutečnost, že od CNN neustále přebírají nejaktuálnější události novináři a zpravodajské agentury. A přestože tato společnost poukazuje na svůj nadnárodní globální charakter, tak například během konfliktu v Kosovu se ukázala být velmi nekritickou, zaujatou a reprezentující převážně americký pohled. Podle provedeného průzkumu zúžilo zpravodajské vysílání CNN probíhající diskurz na „my“ versus „oni“, propagovalo technologické aspekty války, prezentovalo UČK jako „bojovníky za svobodu“²⁹, demonizovalo Miloševiče a poskytlo tak ospravedlnění pro vojenský zásah.³⁰ Je tedy zřejmé, že ani globalizovaná média nejsou schopna se vypořádat s požadavkem vyrovnaného a komplexního zpravodajství.

Svědci exkluzivistického diskurzu jsme byli také v Čečensku a ve Rwandě, a to jak na poli domácích, tak i zahraničních médií. V obou případech napomohla přední domácí média svým nekritickým postojem jednak kategorizaci společnosti na „my“ a „oni“, tak i konstrukci demonizujícího obrazu nesmiřitelného nepřítele. Sdělovacími prostředky reprodukované propagandistické obrazy, čerpající z překrucování reality, reinterpretování historických událostí, oživování symbolů, nenávisti atd., jednoznačně napomohly roztočit spirálu násilí a následně je i legitimizovat. Bohužel, ani zahraniční média nedokázala nabídnout jiný pohled na konflikt, což v případě Rwandy přispělo k opožděné a málo účinné intervenci mezinárodního společenství.

Ale nejenom zpravodajství v reálném čase formuje divákovo vnímání násilí a konfliktů. Jedním z dalších zdrojů je neustálá produkce nových válečných filmů, dokumentů, opakování pořadů s válečnou tematikou a jejich následná interpretace. Funkce filmové produkce tak bývá dvousečná: může sloužit jako odstrašující příklad nebo naopak jako stimul k současnému či budoucímu konfliktu.³¹ Snad nechtěně činí média válku sociálním kontinuem v našich životech a podle některých odborníků užíváním exkluzivistického diskurzu napomáhají militarizaci společnosti.

Hovoříme-li o médiích a válce, nelze se krátce nezmínit o etické stránce věci. Nové technologie učinily nové války „hyperválkami“³² či virtuálními válkami, tj. válkami určenými v první řadě divákům. V důsledku vnější cenzury, ale i mnohem nebezpečnější „autocenzury“, se média snaží přesvědčit diváka, že nové války jsou humánnější, a prezentují je jako „asanované“, „čisté“ a „nekrvavé“. Nutno podotknout, že společnost je sama o sobě v tomto smyslu pokrytecká, když na jednu stranu volá po svém „právu vědět“, a na druhou stranu nechce vidět to, co „má vědět“.

Carruthersová správně poznamenává, že společnost by měla přijmout plnou odpo-

vědnost za své činy, včetně jejich důsledků. Mám však obavy, že je to spíše zbožné přání. Pokud by takový postoj byl přijat, západní mentalita by se musela zříci své proklamované neomylnosti a přiznat si, že v každém z nás je kousek Kaina. Domnívám se, že užitečnější by bylo přeformulovat diskusi o konfliktu, překročit hranice etnicity, klanovosti a národnosti a pokusit se konflikt pochopit v celé jeho složitosti. Už proto, že „ve válečném zpravodajství je největší obětí kontext.“³³)

Závěr

Řekli jsme, že sdělovací prostředky jsou důležitým komunikačním nástrojem společnosti. Interpretováním reality disponují obrovským potenciálem pro ovlivňování veřejného mínění. Mohou být zneužity pro politické cíle a partikularistické zájmy. Vzhledem k jejich odpovědnosti za reprodukování různých identit a implementaci dominantního diskurzu „my“ versus „oni“ přispívají média v krizové době ke kategorizaci a polarizaci společnosti. Úzce se tak podílejí na vytváření a reprodukci násilí a v konečném důsledku i konfliktu.

Na druhou stranu média během televizního zpravodajství nabízejí divákům možnost identifikovat se s ostatními spoluobčany, nejen doma, ale kdekoli na světě. Tento nový druh „elektronického internacionalismu“ je příslibem bourání hranic mezi občany, jenž pomáhá posilovat mnohdy křehký pocit odpovědnosti za ony miliony „cizinců“, kteří se ocitnou ve válce. Jinak řečeno, média pomáhají budovat pocit „univerzálního morálního závazku.“³⁴) I přesto, že po čase hrozí morální únava, je to právě onen pocit odpovědnosti, který by se mohl stát součástí nového druhu „praktické morální reflexe.“³⁵)

Novým aktérem v potírání dominantních diskurzů a jakýchkoli hranic je internet. Celosvětová síť ztělesňuje platformu pro pluralitu, jelikož nabízí místo pro každý hlas či názor, přičemž je téměř necenzurovatelná, a to ani státními strukturami. Internet takto nepodléhá omezením a manipulovatelnosti jako ostatní druhy sdělovacích prostředků. Dalo by se říci, že představuje svého druhu první neexkluzivistické médium. Přílišný optimismus zde však naráží na skutečnost, že dostupnost internetu je podmíněna ekonomickými faktory.

Na závěr bych rád vyvážil úvodní pesimistický citát slovy naděje, jejímž příslibem by mohl v budoucnu být snad právě rozvoj zcela nových elektronických médií, napomáhajících tomu, aby „milióny individuálních já našly společnou identitu v my, v pomyslné celosvětové komunitě.“³⁶)

pietrasj@seznam.cz

¹) F. Nietzsche, „The Wanderer and His Shadow“ v R. Rieber, *The psychology of war and peace: the image of the enemy* (London, Plenum Press, 1991), s. 3.

²) Philip M. Taylor, *War and the Media – Propaganda and Persuasion in the Gulf War*, (Manchester, Manchester University Press, 1992), s. 33.

³) P. Golding, D. McQuail, E. De Bens, „The media and the Kosovo conflict“ v *European Journal of Communication*, Vol. 15, No. 3, s. 299.

⁴) V. Jabri, *Discourses on Violence: conflict analysis reconsidered* (Manchester, Manchester University Press, 1995), s. 54.

⁵) L. Grossberg, E. Wartella, Ch. Whitney, *Media making – mass media in a popular culture*, (London, SAGE Publications, 1998), s. 341.

⁶) J. Thompson, *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*, (Cambridge, Polity Press, 1995), s. 228.

⁷) Ibid., s. 231.

⁸) Ibid.

⁹) Rieber, op. cit., s. 214–5.

¹⁰) B. Glad (ed.), *Psychological dimensions of war*, (London, SAGE Publications, 1990), s. 33.

¹¹) Jabri, op. cit., s. 96.

¹²) Glad, op. cit., s. 17.

¹³) M. Kaldor, *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, (Cambridge/Oxford, Polity Press, 1999), s. 7, s. 86.

¹⁴) S. Carruthers, *The media at War*, (Basingstoke, Macmillan Press, 2000), s. 24.

¹⁵) Glad, op. cit., s. 17.

¹⁶) S. Keen, *Faces of the enemy: Reflections of the Hostile Imagination* (1986) v Carruthers, op. cit., s. 44.

¹⁷) M. Ignatieff, *Virtual War – Kosovo and Beyond*, (New York, First American Edition, 2000), s. 139.

¹⁸) Carruthers, op. cit., s. 8.

¹⁹) P. Taylor, *War and the Media – Propaganda and Persuasion in the Gulf War*, (Manchester, Manchester University Press, 1992), s. 9.

²⁰) Carruthers, op. cit., s. 11.

²¹) Ibid., s. 5.

²²) Ibid., s. 43.

²³) M. Ignatieff, *The Warrior's Honor: Ethic War and the Modern Conscience*, (New York, Metropolitan Books, 1997), s. 24.

²⁴) Ibid.

²⁵) Ontologie – norma kulturního a teritoriálního uspořádání; zjednodušeně o vazbě jedince na teritorium; složenina z „ontology“ a „topology“ viz D. Campbell, „Violence, Justice, and Identity in the Bosnian Conflict“ v *Sovereignty and Subjectivity*, 1999, s. 32.

²⁶) D. Campbell, „Violence, Justice, and Identity in the Bosnian Conflict“ v *Sovereignty and Subjectivity*. Edkins, J., Persram, N., Pin-Fat, V. (ed.), London, L. Rienner, 1999, adaptace s. 21–37.

²⁷) P. Hammond & E. Herman (ed.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, (London, Pluto Press, 2000), s. 207.

²⁸) P. Robinson, „The Policy-Media Interaction Model: Measuring Media Power During Humanitarian Crisis“ v *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 5, 2000, s. 613.

²⁹) Ačkoli v r. 1998 bylo vládou USA označeno za teroristickou organizaci.

³⁰) Golding, op. cit., s. 352–4.

³¹) Carruthers, op. cit., s. 267.

³²) Taylor, op. cit., s. 29.

³³) Ibid., s. 13.

³⁴) Ignatieff, op. cit., s. 10–21.

³⁵) Thompson, op. cit., s. 264.

³⁶) Ignatieff, kurziva přidána, op. cit., s. 27.

Komunikace v mezinárodních vztazích

ZDENĚK ZBOŘIL

Používání a zneužívání slova komunikace při nejrůznějších příležitostech není v moderní době znakem mravního úpadku, nevědomosti nebo zlovolnosti. Je to prostě jen konstatování, že světové společenství používá nejméně v posledním půlstoletí komunikační média do té doby neznámá a nevidaná, média zprostředkovávající styk a vztah mezi vyjednávacími stranami s neuvěřitelnou rychlostí, v množství nebývalém a v kvalitě mnohobarevné. Jan Werich v jedné ze svých her, v jednom dobře známém dialogu dokonce říká, že svět se nám zmenšil, protože se zkrátily vzdálenosti a dnešnímu králi stačí, aby, když chce sdělit jinému králi, že je vůl, poslal ... a ten to ví dřív, než to dostane. K tomu však dodává ještě pointu: ...dnes ale nejsou (ti králové) tak hákliví!

Z tohoto jen zdánlivě vulgárně sděleného poznání se však dovídáme, byť zjednodušeně, celou rozporuplnost enormního rozvoje informatiky a komunikace, a to na úrovni teoretické i praktické. Sdělení, říká nepřímě Jan Werich a přímo psycholog a psychoanalytik Michal Černoušek, musí být také sdíleno a popření komunikace není *nekomunikace*, ale *exkomunikace* – vyloučení ze společnosti, komuny, tedy odmítnutí dorozumívat se jakkoli jednoduchým nebo složitým způsobem.

V mezinárodní politice a v politických vědách zabývajících se mezinárodní politikou je oborová a podoborová klasifikace systematicky pojmenovávána a tříděna. Komunikací v mezinárodních vztazích, v užším i širším slova smyslu, se rozumí zejména bilaterální a multilaterální konzultace, přímé a nepřímé kontakty, celá oblast diplomacie, včetně zařízení pro diplomatickou komunikaci, mezinárodní korespondence, výměna informací, výměna not, zaujímání postojů a vydávání prohlášení jednostranných i vícestranných, průzkumná jednání, multilaterální nebo bilaterální diskuse nebo dialog a třeba i konkrétní typy komunikace na úrovni Sever–Jih, Sever–Sever, Jih–Jih nebo nejnověji na úrovni Mezinárodní společenství- nebo Antiteroristická koalice-ten nebo ti druzí. Všechny tyto typy komunikace v mezinárodních vztazích mají dále ještě mnohem detailněji popsány své metody, typy vstupů a výstupů, formy vytváření a publikování rozhodnutí a ujednání.

Za tím vším se skrývají nejen dějiny diplomacie, které obvykle v evropských studijních textech začínají antikou, ale v čínských politických textech a v beletrii pojednávající o starém Egyptě se jde ještě mnohem dále. Jenom metody jednání – od přípravy, zaujetí pozice, stanovení cíle jednání, průběhu, přerušování a odkladu jednání, přijetí rozhodnutí a jeho zveřejnění nebo nezveřejnění či další šíření informací o jednání,

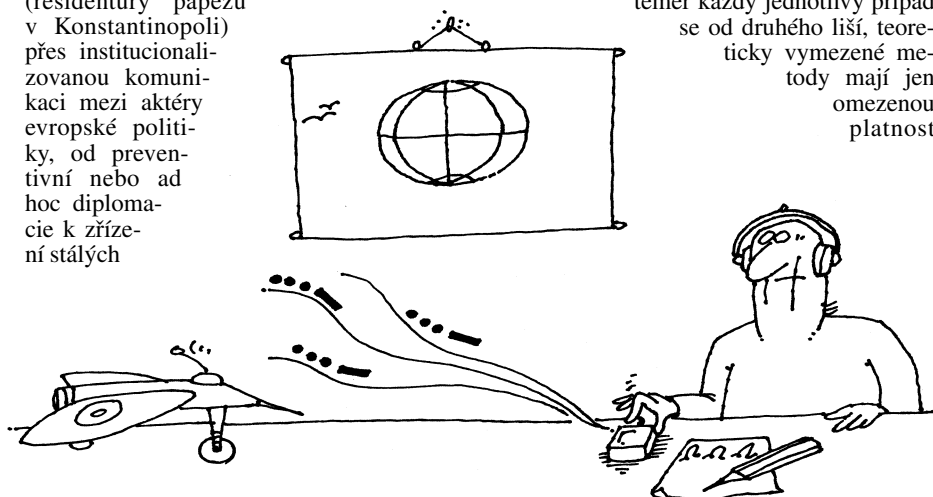
je předmětem studia v evropském politickém prostředí nejméně od 15. století. Například dohadování se o tradici diplomatického jazyka – počínající prý už akkadštinou a od nejstarší smlouvy, dohody nebo dvoustranného prohlášení sepsaného ve starém Egyptě někdy v 13. stol. př. n. l., přes starořeckou diplomacii, jejíž povahu určovala *proxenie* – pohostinství (později *gostiprijamstvo* v diplomacii staroruské) až do doby moderní, který jazyk lépe vystihuje nebo neutralizuje vzrušení jednajících stran svou přesností a správností. Po vytracení se latiny z mezinárodních a mezistátních jednání problém jazykové komunikace neusnadnila rakouská a ruská francouzština 19. stol. a hosté nebo účastníci multilaterálních jednání naší současnosti to vyřešili jednoduše – přechodem od francouzštiny k až folklorními vlivy obohacené angličtině. Ale už jenom nahlédnutí do bruselských kaváren a restaurací, v nichž se scházejí pracovníci evropské městské čtvrti Brusel, nám dokáže, jak je tento problém stále aktuální a naléhavý.

Také od římské *apokrisarie* (residency papežů v Konstantinopoli) přes institucionalizovanou komunikaci mezi aktéry evropské politiky, od preventivní nebo ad hoc diplomacie k zřízení stálých

diplomatických misí, je cesta dlouhá a neuzavřená. Už od renesance v Evropě známe nejenom systém stálých zastoupení, psaných zpráv a pravidelnou výměnu informací prostřednictvím diplomatických institucí, ale jsou známa i privilegia imunity diplomatů a práva exterritoriality. Z téměř stejné doby, od církevních koncílů k setkání evropských knížat a reprezentantů nových států v Osnabrücku a Münsteru v roce 1648, známe také instituci mezinárodních konferencí, na kterých bylo nezbytné dohodnout jednací jazyk, způsob přijímání rozhodnutí a usnesení, způsoby hlasování a třeba jen tvorby záznamů o jednáních.

V moderní době, vycházejme jen ze situace 20. století, se uvažování o způsobech komunikace obvykle soustřeďuje na jednání. Ta dnes probíhají na úrovni multilaterální i bilaterální a směřují nejen k vzájemnému objasňování a vysvětlování stanovisek, ale i k hloubce a šířce poznání, které k vzniku takových postojů vedlo. Nejvyšší metou tohoto jednání je pak uzavření smlouvy nebo alespoň přijetí společné deklarace. Druhým instrumentem, umožňujícím jednání, je formální a mezinárodněprávně definované trvalé nebo dočasné zastoupení státu v zahraničí, působení reprezentantů státu v mezinárodních organizacích – nadstátních, mezistátních nebo vládních, politických, ekonomických, kulturních, vojenských a bezpečnostních, kooperujících i konfrontujících se, v mezinárodních organizacích právnických i fyzických osob, ale i organizacích nevládních. Konečně další nezbytnou institucí a důsledkem jednání je dohoda o způsobu zveřejňování dokumentů anebo všeobecných informací o průběhu jednání a jeho výsledcích. Oskar Krejčí ve svém druhém vydání Mezinárodní politiky publikuje schéma formálního uspořádání vyjednávání, z něhož je zřejmá modelová struktura jednání jako procesu, jeho vymezení (definice) a výsledného stavu, výsledku.¹⁾

Když opustíme oblast diplomacie nebo dokonce jen formalizovaných jednacích struktur a budeme hledat příklady, na kterých bychom mohli tuto teorii, obohacenou o stále se rozvíjející teorii komunikace, demonstrovat, zjistíme, že téměř každý jednotlivý případ se od druhého liší, teoreticky vymezené metody mají jen omezenou platnost

a zdánlivě šedá realita komunikace v mezinárodních vztazích je zatraceně věčně zelená. Samozřejmě lze konstatovat, že stále ještě existují minima respektu a dobré vůle jednajících a komunikujících stran, ale již obtížněji se hledá, zda skutečně jde o dialog nebo jen o jednostranná prohlášení, jejichž cílem je druhou stranu ponížít nebo jí vnutit předem připravený závěr.

Jiří Bystřický cituje hned v úvodu své studie o nahodilosti a politice, v tomto čísle Mezinárodní politiky, větu vyřčenou v jiné souvislosti, ale mající téměř zásadní význam pro komunikaci v mezinárodních vztazích: *Musíme se vzdát představy jasné definované společné struktury, kterou uživatelé jazyka ovládnou a poté aplikují na případy...*²⁾ A budeme-li volně parafrázovat další text, můžeme dodat, že tyto společné struktury existují jen v myslích aktérů mezinárodněpolitických jednání, obvykle se pohybují na téměř lineární časové ose a jakékoli politické rozhodnutí v mezinárodních vztazích naráží na tuhý odpor vůči nahodilosti a neurčitosti. Každé takové rozhodnutí je pak vnímáno jako porucha, v horším případě jako chyba nebo omyl, a zdá se, že neexistuje žádná alternativa.³⁾

Není lepšího příkladu než neměnné a stále stejně utkvělé, strnulé představy násobící arabsko- nebo palestinsko-izraelský konflikt. Jako by se všichni aktéři této permanentní války nebo revoluce pohybovali po ose *uzavření příměří – setkání – všemi předpokládaná dohoda a objetí – rozchod do blízkých domovů – atentáty – válka*. Alternativa neexistuje, očekávání mají být naplněna a pokud nejsou, celý svět do dnes už vnímá jako nepochopitelný a nesrozumitelný stav věcí.

Jde téměř o příkladný příklad nepochopení komunikace, při které tvůrci a příjemci předávaných informací sice používají stále technicky dokonalejší komunikační média, ale také vstupují do komunikačního řetězce s předem definovaným očekáváním, že povinností toho druhého není sdílení společného ujednání, ale přesvědčení n nuceně mu zbraněmi, výbušninami nebo třeba jen výbušnými slovy a slovními spojeními o významu té nebo jiné vyšší civilizace, kultury, v minulosti rasy. Haiderovo *Diese Tschechen müssen...* nemá jen národopisný politický význam, vyslaný přes hranici, která je jím považována za téměř bojovou linii. Dokonce ani excitovaná tvář korutanského hejtmána, připomínající stále ještě žijícího *musulmanů* (dnes už jsme zapomněli, že se tak nazývali vězňové koncentračních táborů podle charakteristického slovníků svých vězňů – podobně jako později *muklové*) jejich minulost, není tím nejhorším. To, co skutečně do Evropské unie nebo Nové Evropy nepatří, je přesvědčení, že jen jedno očekávání musí být naplněno, a že neexistuje jiná alternativa.

Spor česko-rakouský, ke kterému Jörg Haider nepochybně přispěl značným dílem mj. i obnovením stereotypů (auto- i heterostereotypů) ve střední Evropě pomalu překonávaných, ale zřejmě stále latentně pří-

tomných, je ovšem příkladem dramatickým. Méně teatrálně vypadají diskuse o rozšiřování a prohlubování evropského integračního procesu nejen u nás, ale i ve všech členských a dalších přistupujících zemích. Probuzení nacionalismu, šovinismu, antisemitismu (EU jako židovské spiknutí!) a xenofobie, chápaných v souvislostech téměř biologických, důrazu na národní, kmenovou nebo komunální identitu nelze překonávat formální nebo i neformální diplomacií, ale jen zcela zásadní změnou myšlení a postojů, s nimiž musí každá politická entita (stát nebo občan) začít sama u sebe.⁴⁾ Jen česká diskuse o rozšíření EU vyvolala různorodou až protichůdnou argumentaci, ale navíc, do tohoto typu komunikace vně i uvnitř hranic ČR, zasáhl masmediální konzum, jehož základním principem je poslat lidem informace, které chtějí slyšet, nebo o kterých si myslíme, že je chtějí slyšet, nezájem o to, jak na ně kdo reaguje.

Vyčítat jedné nebo druhé televizní stanici, tomu nebo onomu tištěnému médiu, jak se podílí na deformaci sdělení, je vlastně varování před deficitem sdílení a varováním před nezájmem o alternativy nespelných očekávání. Paradoxem *sudetoněmecké lži* (podle Benjamina Kurase) není jen vhodnost nebo nevhodnost tohoto pojmenování.⁵⁾ Je jím vlastně také past, kterou si pro-sudetoněmecká česká i zahraniční publicistika na sebe sama připravila. Tak dlouho totiž jednostranně upozorňovala na zlé činy, nenávist a bezcitnost jen té druhé strany, že vyvolala zájem o historické události, které se zdály být zapomenuty, ale dokonce i zájem o subjektivní motivaci této publicistiky, o její finanční zajištění a koneckonců i o její možné trestněprávní důsledky.⁶⁾

Je opět téměř paradoxem, že je to český diplomat, musíme však hned také připomenout, že také básník, historik a filosof Jiří Gruša, který bez teoretických uvažování nad způsoby komunikace v mezinárodních vztazích, její základní axiomy přijal a stále dodržuje. A to nejen pro to, že mu to přísluší jako představiteli České republiky a zástupci hlavy státu ve Vídni, ale také proto, že je nadán kreativním myšlením a schopností empatie. (Gruša to má samozřejmě lehčí než jiní, protože jeho němčina nebo čeština nejsou pro něho jen převzatými nástroji komunikace, ale i instrumenty hledání smyslu věcí a předpokladem uvažování o věcech politických.)

Komunikační strategie České republiky, nejen ve vztahu k EU, ale i k bližším a vzdálenějším sousedům, trpí jakousi specifickou chudokrevností, nedostatkem nápadů, za kterým se zřejmě skrývá i nedostatek poznání. Jakoby čím dále na Východ byly důležitější politické slogany, kterými si jednajících strany vyhrožují, než snaha po vzájemném porozumění a společném hledání alternativ. A když se díváme za jihovýchodní hranici, měli bychom se porozhlédnout hned u těch nejbližších – ve Vídni a v Budapešti. Masová zpravodajská produkce je totiž srovnatelná s přejímáním institucionalizovaných vzorů chování a jedná-

ní, jak činí někteří politici, jak se o nich dovídá veřejnost a jak je verifikována médií, aniž někdo uvažuje o tom, že se jedná o uměle vytvořený svět informační a poznávací prázdnoty.

Snad by byla zajímavá jen statistická nebo kvantifikační srovnávací studie zpravodajství českých audiovizuálních médií, abychom si mohli dokázat, že se stále pohybujeme v jakýchsi nezměněných zvyklostech, vzorcích chování, které nezanikly ani rokem 1989, ani v letech pozdějších. O Číně jsme informováni jen v případě záplav, nějakého hrůzného neštěstí, v souvislostech s porušováním lidských práv (bez bližšího určení, oč vlastně jde), které jsou převráceným obrazem, negativem dřívějších zpráv o šťastném budování maoistického komunismu. Není lepšího příkladu než severokorejská část Korejského poloostrova (KLDŘ), kterou nejenom žurnalisté, ale i prezidenti zmiňují jen v souvislostech s definováním osy zla. Doufejme, že mají od svých zpravodajských služeb lepší informace než občané států, kteří si je zvolili za své reprezentanty. Ale v posledním desetiletí jsme se o KLDŘ dozvěděli jen, že zde zemřel milovaný Kim Ir-sen, že se vlády po něm ujal – jeho zdá se – nezdárný syn Kim Čong-il, že se zde pokoušejí vyrobit atomovou pu-minu nebo strategické rakety (vždy a s železnou pravidelností před hlasováním Kongresu USA o výši vojenského rozpočtu), že se zde opakují stejně pravidelně jakési blíže nespecifikované hladomory (snad ještě větší než v letech korejské války), že jsou zde lidé zavíráni do věznic a koncentračních táborů, podobně jako v bývalém SSSR nebo u nás, a že zde existuje jakási panoptikální propaganda průvodů, ikon a bronzových soch, viditelných dokonce i přes hranici příměří v Pchamundžonu. Ale fakt, že v České republice pracují dívky z též Severní Koreje, že je sem někdo posílá, dává jim nějaké peníze na byt a stravu, a že nějak musí být diplomaticky dohodnuto s tímto tolik pomlouvaným režimem, jak toto všechno organizovat, už nikoho nezajímá. Vzorec komunikace je předem dán, žádná jiná alternativa neexistuje.

Korejský příklad je však jen jedním z mnoha nahodilých a časovými parametry omezených příkladů. Podobně bychom si mohli vybrat debatu nebo politický diskurs vztahující se třeba k velkouherskému šovinismu, Velké Albánii, balkánské krizi, revizi výsledků druhé světové války, česko-německým vztahům a vždy se dostaneme do průměru a definic vzdorujících nahodilosti a neurčitosti. Raději se vracíme do minulosti, s níž se obvykle chceme vyrovnat, *udělat za ní tlustou čáru* nebo ji *svěťujeme historikům*, od nichž v žádném případě nelze očekávat, že budou usilovat o zrušení mono-nebo multikauzality již objevené, než abychom se vydali na nejistou půdu reálné a předvídatelné budoucnosti.

Komunikace v mezinárodní politice samozřejmě musí počítat s modely a vzory již v minulosti vytvořenými. Jejich poznání, které má kořeny v poznání historickém

a o jehož popularizácii se zasloužili a zasluhují historici a historiografové, však musí být vystavené vlivu stále se vyvíjejících a proměňujících realit, které jen málokdy jsou identické nebo alespoň přibližně podobné původním hypotézám, nebo dokonce vizím. Tehdy přichází i na scénu mezinárodní politiky intuitivní rozum a přejme si, aby osobností nadaných tímto darem jsme mohli potkat v současném světě co nejvíce.

zboril@iir.cz

¹⁾ Krejčí, Oskar: Mezinárodní politika, Praha: Ekopress 2001, s. 323.

²⁾ Bystřický, Jiří: Kontingence a politika, Mezinárodní politika 5/2002, s. 4.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Snad až neuvěřitelným příkladem zalepené nenávisti jsou např. Rytků slunečního kruhu, vydavatelé časopisu Innocente, č. 1–4/1999–2000 (místo vyd. neuvedeno? Ostrava), kteří neuznávají existenci České republiky, a proto překračují vědomě její zákony a řídí se, dle svých slov, *směrnici o vydávání stranického tisku Josepha Göbbelse z roku 1927*. Novějším, avšak neméně agresivním textem je práce *Johannese Rothkranze: Ano Evropě znamená Ne Maastrichtu! z německého originálu Ja zu Europa heisst NEIN zu Maastricht!*, Durach Verlag Anton Schmid 1994, přel. Jaroslavem Voříškem a z nejasným údajem o vydavateli Pro Fide Catholica? 1998, která považuje EU za nástroj světového židovstva, vytvořený k ovládnutí celé Evropy. Jedna z nejagresivnějších rakouských kampaní probíhala v únoru 2002 v prohaiderovském Neue Kronen (regionálním vydání Krone Zeitung) pod dramatickými titulky: *Nemcum smrt! – Tod den Deutschen!*, *Verdrängter Völkermord – die deutschsprachigen Altösterreicher aus der Tschechoslowakei, Tentanz in Prag, Tschechiens Staatspräsident Václav Havel hat sich für die Vertreibungsverbrechen entschuldigt. Einer Verfolgung der Täter und Wiedergutmachung gibt es aber nicht* aj., 3–6/2 2002, která se opírala o texty Sidonie Dědinové, představené jako *česká gymnastka a studentka filmové školy, žijící od roku 1966 v SRN*, která publikovala, podle této citace v roce 2000, práci *Edvard Beneš – der Liquidator*, kterou je možné objednat si na adrese: Heimatkreis Mies Pilsen e.V., Postfach 127, Dinkelsbühl, a stojí pouze 15 Eur.

⁵⁾ Benjamin Kuras: Sudetská lež a český pud sebezáchovy, Právo 27. 3. 2002.

⁶⁾ Podle informací LN a časopisu Babylon z března 2002 došlo již k podání trestního oznámení na tři publikace, které oznamovatel považoval za kolizní vůči §§ 198, 198a, 260, 261 a 261a Trestního zákona ČR, týkajících se šíření nenávisti z politických aj. důvodů, resp. pro podporu a propagaci hnutí směřujících k potlačování práv občanů. Jedná se o práci Rudolfa Seidla: *Osvětím, fakta versus fikce, nové a utajované poznatky o holocaustu*, bez vrocení, jako vydavatel uvedeno nakl. Facta non Grata v Belgii, dále o knihu *Gerda Kleinigena a Josefa Weikerta: Der vergessene Völkermord im Herzen Europas*, v překladu a redakční úpravě Ludmily Čajanové: *Sudetští Němci, etnická čistka, vyhnání*, Opava: Open Education and Science, ISBN 80-901974 (bez vrocení) a konečně jde o výše uvedenou práci Johannese Rothkranze.

NATO, EÚ, Višegrádská štvorka

a konflikty informačnej éry

ROBERT ŠKOPEC

Podľa mienky expertov možno úspech protiteroristickej kampane USA v Afganistane pripísať v značnej miere skutočnosti, že jeho vojenské vedenie uskutočnilo v jej priebehu prielom na poli nasadenia digitálnych prostriedkov boja. Táto skutočnosť umožňuje tvrdiť, že najničivejším prostriedkom boja proti nepriateľovi sa stáva digitálna informácia. Nepochybne mnohých prevkapaovali tlačovky veliteľa kampane generála Tomyho Franka, ktorý z Floridy riadil bojové operácie v Afganistane.

Metodika riadenia operácií vychádzala z informácií získaných najmä bezpilotovými prieskumnými lietadlami a spravodajstvom, za pomoci satelitov sa prenášali do riadiaceho centra, tam sa v počítačoch ďalej spracovali do podoby umožňujúcej variantný kalkul v rozhodovaní velenia. Kampaň teda znamená prielom vedúci k novej forme boja, k informačnej vojne. Tá sa dá charakterizovať najmä bezprecedentnou dependenciou na informáciách, menšími, viac flexibilnými jednotkami, ktoré je možné behom krátkeho času dopraviť na ľubovoľný bod zemegule. Schopnosť rýchlej transmisie informácií radikálne redukuje počet jednotiek a letectva potrebných prepraviť priamo na miesto bojov.

Kampaň v Afganistane ako III. informačná vojna (I. válka v Perzskom zálive, II. letecká kampaň v bývalej Juhoslávii) rapídne zvyšuje význam prieskumu ISR (Intelligence, Surveillance, Reconnaissance). Preto sa dá povedať, že hviezdou kampane sa stali bezpilotové prieskumné lietadlá: Unmanned Combat Aerial Vehicle (UCAV). Viac ako ktorékoľvek iné inovácie, práve lietadlá Predator (poskytujú v reálnom čase video obrázky cieľov selektovaných riadiacim centrom Joint Stars pre bojové lietadlá AC-130), umožňujúce presné nasmerovanie rakiet Hellfire, prispeli k novému charakteru kampane. Operácie CIA s využitím Predatorov tak dosiahli dlhodobý zámer vojenských síl USA: redukovú čas prenosu informácie od senzoru k streľbe prakticky na nulu! Bojové využitie Predatorov však realizovala CIA, ktorá si ich prenajala od U.S. Air Force. Dovtedy v armádných kruhoch prevládala mienka, že nasadenie Predatorov sa dá očakávať až o niekoľko rokov. CIA akoby kompenzovala nedostatky, ktoré jej v súvislosti s možnou prevenciou udalostí 11. septembra

mnohí vytýkali, práve úspechmi inovačného prielomu v Afganistane. Kampaň dobre ilustruje prudký nárast významu inovatívneho myslenia, v záujme ktorého bude potrebné všade zreformovať zaužívanú metodiku personálnej práce. Asymetrické bezpečnostné hrozby, ktoré sú charakteristické pre informačného veku, si vyžadujú väčšiu asymetriu aj v prístupoch štátu a jeho orgánov. Len sa ponosovať na stále rastúci náskok USA (napr. vojensko-technologický) už nestačí, bude nevyhnutné sa adaptovať na nové kritériá informačného veku. A z tých vyplýva, že v informačnej ére je sila, prevaha ľubovoľného subjektu závisle premennou na schopnosti vynútiť si informačnú dominanciu v príslušnej doméne.

Vychádzajúc z našich priorít, musíme sa zaujímať o možnosti adaptácie NATO na zmeny, ktoré prináša informačný vek? Čo v tejto relácii ostáva nemenné, čo je treba zreformovať a čo sa už stáva prekonaným?

Senátor Richard Lugar (republikán, Indiana) v januári uviedol pre veľvyslancov NATO v Bruseli, že nech sú akokoľvek dôležité otázky rozširovania NATO či spolupráca NATO – Rusko, nepredstavujú kritickú agendu súčasnosti. Tou je podľa Lugara vojna proti terorizmu. Aj NATO sa bude musieť rozhodnúť, či chce adekvátne obstať voči tejto hlavnej bezpečnostnej výzve súčasnosti. V tejto súvislosti Lugar označil rolu NATO od udalostí 11. septembra za „limitovanú, zväčša politickú a symbolickú“. V dnešnom politickom myslení USA rozlíšil tri školy:

1. Zastáva názor, že NATO je primárne politická organizácia, ktorá má ostať v Európe, pričom jej hlavným poslaním je integrácia Ruska.

2. Je presvedčená, že NATO má ostať tak ako je, bez zapojenia Ruska.

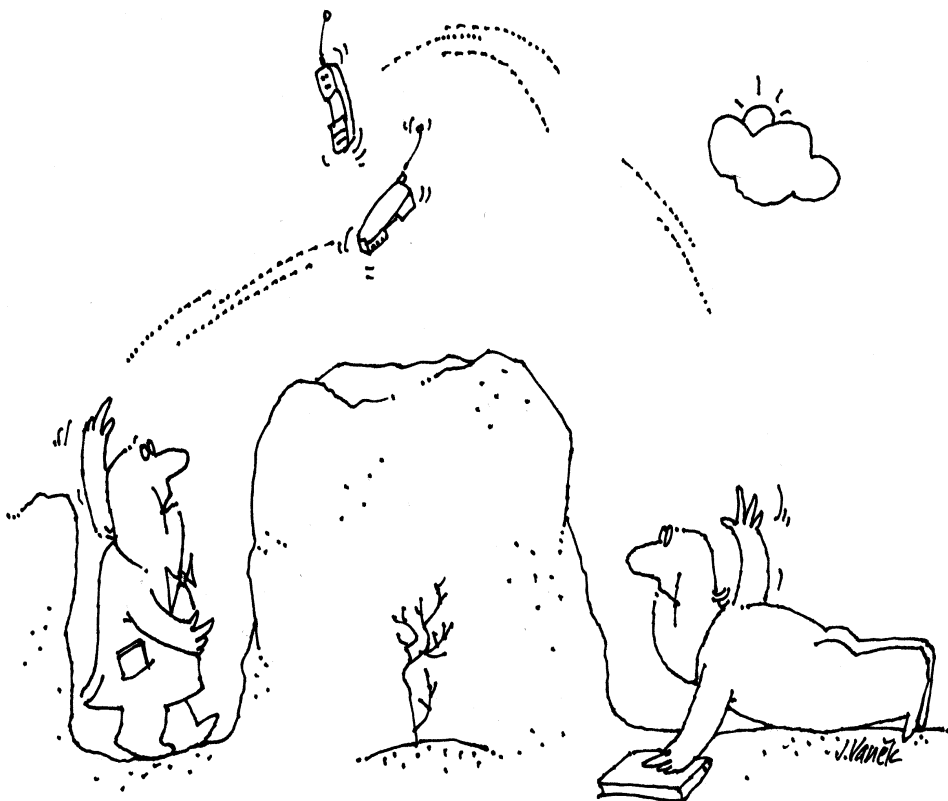
POLITIKA A NAHODILOSŤ

3. Tretia škola verí, že NATO je obranná zbraň Európy a Severnej Ameriky a ako taká má odpovedať na bezpečnostné hrozby voči transatlantickej komunite, bez ohľadu na to, kde sa tak deje.

Podľa senátora Richarda Lugar 11. september redefinoval hrozby, ktorým čelí Západ. Ak by Aliancia nebola schopná zvládnuť súčasné bezpečnostné hrozby, môže sa považovať za relikv stúdennej vojny. Cellette Wallander z Centre for Strategic and International Studies, účastník seminára „Nové prístupy k bezpečnosti Ruska“, tvrdí: „Po 11. septembri sa schopnosť NATO dostať svojmu poslaniu stala otáznou. NATO čelí irelevancii. Sme konfrontovaní s novou bezpečnosťou sveta, s novou bezpečnostnou misiou. NATO však nie je nástrojom, ktorý by si USA boli vybrali pre zvládnutie hrozieb, ktorým musia čeliť“ (*The Washington Times*, January 30, 2002). Kým izraelský minister zahraničných vecí vlní vo svojej prednáške v bratislavskom hoteli Danube ešte uviedol, že „NATO si stále hľadá nepriateľa“, bývalý riaditeľ CIA James Woolsey už tvrdí, že „po studenej vojne, kedy bolo treba obstať voči jednému veľkému drakovi, dnes tu máme džungľu s množstvom rôznych jedovatých hadov“. Problém je možno v tom, že aspoň zatiaľ európska časť NATO nejaví záujem vidieť túto zmenu. Rastie počet bezpečnostných odborníkov, podľa ktorých konflikty informačnej éry budú mať stále viac limitnú formu malých vojen.

Potom už neprekvapujú informácie, podľa ktorých rozdiely v tóne a v súkromných komentároch medzi predstaviteľmi USA a účastníkmi z Európy pravdepodobne neboli nikdy od čias vojny vo Vietname tak veľké, ako dnes. Richard Perle, vplyvný poradca ministra obrany USA Donalda Rumsfelda a P. Wolfowitz, neváhal upozorniť: „Ak si máme vybrať medzi svojou ochranou proti terorizmu a dlhým zoznamom priateľov a spojencov, tak sa ochránime proti terorizmu“ (*The Washington Times*, February 2, 2002).

Za najväčšie prekvapenie 38. zasadnutia mníchovskej konferencie označujú niektoré zdroje skutočnosť, že odhalila rozdiely v postojoch na oboch stranách Atlantiku v otázke naliehavosti riešenia situácie vznikajúcej po teroristických útokoch 11. septembra. Bývalý minister obrany USA William S. Cohen dodal, že predstaviteľ Európy len veľmi váhne diskutujú o eventúálnom zvýšení svojich rozpočtov na obranu, ako by nechápali, že je potrebná rýchla reakcia. „Terorizmus ohrozuje“, podľa W. S. Cohena, „civilizáciu v tej podobe, ako ju poznáme“. Európania však argumentujú deklarovanou pripravenosťou USA konať jednostranne, ak sa to ukáže nevyhnutným. Karl Lamers, zahraničnopolitický hovorca opozičnej nemeckej CDU, varoval pred hrozbou, že sa Európa a Amerika počas prenasledovania terorizmu rozídu vo svojich postojoch. Generálny tajomník NATO George Robertson pozoruje so vzrastajúcimi obavami rozširujúcu sa priepasť medzi vojensky výborne vyzbrojenými USA

a schopnosťou ostatných členov Severoatlantickej aliancie. Túto „nerovnováhu síl“ označil za „nezdravú“, pretože to nenapomáha „zmysluplnému rozdeleniu úloh“. Predsnička CDU Angela Merkelová sa domnieva: „Spojené štáty sa stali technologicky a vojensky tak vyspelými, že už ďalej nie sú presvedčené, že by mali brať zreteľ aj na názory svojich európskych spojencov. Strácame (Európa) svoju údernosť a politický vplyv.“

Niektorí z účastníkov mníchovskej konferencie upozornili, že prezident USA G.W. Bush vo svojej správe o stave únie ďakoval Rusku, Indii, Pakistanu a Číne za ich pomoc v globálnej vojne proti terorizmu, pričom však skoro nič nepovedal o Európe, či NATO.

Podľa pozorovateľov minister zahraničných vecí USA Colin S. Powell môže vykazovať „aktuálny vývoj vo vzťahoch USA – Rusko, a osobitne pripravovanú Radu NATO – Rusko“ ako zatiaľ najvýznamnejší zahraničnopolitický úspech Bushovej administratívy. Formát „NATO 20“ (19 členských krajín NATO plus Rusko) však môže viesť k tomu, že sa Aliancia stane druhým vydaním OBSE. Čo bolo strategickým cieľom bývalého ZSSR, neskôr Ruska od čias Jurija Andropova. Podľa expertov hrozí deľba úloh: USA vybojujú vojny a Európe ostane peacekeeping. Alebo je NATO schopné redefinície svojho poslania? Dokáže si poradiť s novými hrozbami, ktoré prichádzajú mimo jeho územia? Zdá sa, že sa bude musieť rozhodnúť, či chce byť relevantné v zvládaní hlavných bezpečnostných hrozieb dneška.

Ako aj z uvedeného vyplýva, existuje široká pluralita názorov týkajúcich sa budúceho poslania NATO, a tým aj nášho vzťahu k Aliancii. Aké sú možné východiská?

Jedným z východísk by mohlo byť aj prípadné doplnenie misie NATO o globálnu dimenziu, osobitne s ohľadom na globálnu vojnu s terorizmom a s ostatnými asymetrickými formami boja 21. storočia.

Ak by to pre vlažný prístup západnej Európy nebolo priechodné, pre slovenskú diplomaciu by mohlo poskytnúť príležitosť pokúsiť sa iniciovať rámec systému osobitných dvojstranných vzťahov vo formáte SR – USA. Teda po prekonaní eufórie z boomu multilaterálnej diplomacie – lepšie využitie potenciálu bilaterálnej diplomacie. Možno by stálo za to zvážiť aj iniciatívu s cieľom vypracovania základných, či iných osobitných rámcových zmlúv s tými hlavnými svetovej politiky, s ktorými to bude možné vyneocovať v dohľadnom čase.

V takom prípade by sme získali nástroj na zníženie miery dependencie na vzťahoch medzi USA na jednej strane, a NATO, EÚ na druhej strane. Najvýznamnejším trendom udalostí posledného obdobia sa totiž javí vyostrenie napätia medzi USA a krajinami strednej Európy. Nie sú ďaleko od pravdy tí odborníci, podľa ktorých to môže v strednodobom horizonte aj ohroziť budúcnosť Severoatlantickej aliancie.

Bolo by však chybou sa domnievať, že máme na rozhodovanie ešte dosť času. Skôr ide o to, že sme sa ocitli (spolu s ostatnými krajinami strednej Európy) na rázcestí, kde naše rozhodnutia môžu významným spôsobom ovplyvniť budúcnosť našej krajiny.

1. Ak sa NATO podarí adaptovať na asymetrické výzvy informačnej éry, teda aj dlhodoboprežíje, v tom prípade je naša doterajšia zahraničná politika správna a nebudeme potrebovať žiadne podstatné zmeny. Pochopiteľne za podmienky, že v Prahe dostaneme pozvanie.

2. Ak rozpory USA – západná Európa v rozumnej lehote nevyhasnú, ak sa nechceme ocitnúť v medzipriestore nikoho, budeme postavení pred voľbu z dvoch možností:

a) vytvorí si osobitné vzťahy s preferenciou USA

b) osobitné vzťahy s preferenciou krajín Európskej únie.

Je jasné, že k osobitným vzťahom potrebujeme predovšetkým ochotu aj záujem partnerov. Ide však aj o to, čo závisí na nás, čo môžeme urobiť ešte pred tým, než budeme postavení pred hotovú vec. Z bezpečnostného hľadiska v čom spočívajú rozdiely medzi USA a krajinami EÚ (nie Európou, pretože tú vytvárame aj my, a pôjde možno o to, aby sme sa dokázali odlišiť, diferencovať)?

Európska únia:

Preferuje nekonečné rokovania, pričom postráda rozhodnosť, flexibilitu a potrebnú účinnosť pri zvažovaní nasadenia vojenskej sily pre riešenie krízových situácií. Naše členstvo v Únii síce sľubuje ekonomické výhody, ale len vo veľmi predĺženej perspektíve (viď: slobodný pohyb osôb, poľnohospodárske subvencie atď.). Ekonomické výhody pravdepodobne dostatočne nevyvážia bezpečnostné nevýhody.

USA:

Predstavujú najvýhodnejšie spojenectvo pre nás aj po stránke bezpečnostnej, vedeckej, technologickej atď. V prípade vyjednania rámca osobitných vzťahov sa dá kalkulovať aj so zvýšením dostupnosti hospodárskych výhod pre SR. Veľkú bezpečnostnú garanciu predstavuje dlhodobá preverená schopnosť vedenia USA konať včas, rozhodne a účinne vo veci nasadenia vojenskej sily v krízových momentoch. Na rozdiel od EÚ teda nechýba subjektívny faktor, ani najmodernejšia technológia!

Dôležitým činiteľom koncepcie systému osobitných vzťahov sa javí fakt, že nie je v rozpore s naším budúcim členstvom ani v NATO, ani v EÚ. Čiže je plne implementovateľný:

a) aj v situáciách, keď sa staneme členmi integrálnych zoskupení,

b) rovnako aj v situáciách, keď sa staneme členom len jedného integrálneho zoskupenia (NATO, resp. EÚ),

c) taktiež v situácii, keď by sme nezískali členstvo ani v jednom integrálnom zoskupení (ani NATO, ani EÚ).

Bude však treba ísť ďalej: zmena paradigmy sa javí nevyhnutnou. Voči asymetrickým hrozbám informačnej éry 21. storočia nepredstavujú integrálne zoskupenia prakticky žiadnu ochranu. Dinosaurie organizácie disponujúce tisíckami ton prebytočných tankov, delostrelectva, s obrovskými vojenskými rozpočtami atď. Voči komu ich chcú nasadiť? Snáď nie ako Boris Jeľcin – voči vlastnému parlamentu? K asymetrickým hrozbám zaraďujeme napr.: medzinárodný terorizmus, etnické a náboženské konflikty, medzinárodný organizovaný zlo-

čin, humanitárne krízy, migráciu, drug trafficking, proliferáciu zbraní hromadného ničenia atď.

Použiteľnosť modelov typu Vestfálskeho mieru sa asymptoticky blíži k nule. Všetky meternichovsko-gorčakovsko-kissingerovské modely stabilizácie medzinárodných vzťahov, založené na rovnováhe síl, sú v informačnej ére stále menej použiteľné. Sú jednoducho prekonané novými pravidlami dynamiky vývoja civilizácie. Zdá sa, že zmeny, ktoré prináša informačná éra, zatiaľ viacmenej pochopilo najmä vedenie USA, Číny a prezident Ruskej federácie Vladimir Putin. Súčasné znalosti kvantovej fyziky, nerovnovážnej termodynamiky a darwinistickej teórie evolúcie ako disciplín formulujúcich pravidlá dynamiky evolúcie civilizácie pre to poskytujú dostatok prírodných zákonov a princípov (to je však téma na samostatnú analýzu).

Riaditeľ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Adam D. Rotfeld vo svojej prednáške v Marshall Center (Garmisch-Partenkirchen) upozornil, že európska bezpečnosť je primárne závislá nie tak na faktoroch relácií medzi štátmi (inter state relations), ako v rastúcej miere na situácii vo vnútri štátov (the situation within states). Preto považuje za potrebné fundamentálne zmeny na poli bezpečnostných princípov a procedúr. Jeden príklad za všetky: regionálna rivalita. Regionálna rivalita môže okrem iného viesť k rozpadu V 4 atď., napriek tomu, že by išlo o krajiny, ktoré by boli členmi NATO a EÚ. Jasný príklad takejto hrozby poskytol manévrovanie vlády Viktora Orbána vo veci summitu premiérov Višegrádskej štvorky k otázke návrhu Európskej komisie o financovaní rozširovania EÚ. Predseda poľskej vlády Leszek Miller v rozhovore pre *poľský rozhlas* (18. 2. 2002) kritizoval postup vlády MR ohľadne spoločného komuniké V4. Najprv sa spomínali ako termíny konania summitu 13., potom 19. február, neskôr v Budapešti oznámili, že sa summit odkladá, medzičasom maďarská strana uskutočnila osobitné rokovania v Bruseli, až minister zahraničných vecí MR János Mártonyi oznámil v televízii *MTI* (18. 2. 2002), že sa summit premiérov V4 predsa len uskutoční pravdepodobne 27. februára 2002. Uvedený postup maďarskej strany, vrátane premiéra Orbána, len dodatočne potvrdzuje, že naša minulomesačná kritika (*Weberovská vodcovská demokracia v Maďarsku, Orbánova tretia cesta, Dilema č. 1/2002*) jeho politiky nebola prehnaná, naopak bola realistická. Ak bude premiér Orbán a s ním spriaznené maďarské elity pokračovať v úsilí o získanie pozície regionálnej mocnosti, ako to dokazuje okrem iného aj prípad komuniké summitu premiérov V4, môže to viesť k oslabeniu – až rozpadu Višegrádskej štvorky. Ako sme už uviedli, turbulencie, fluktuácie medzinárodných disipatívnych štruktúr zvyšujú pravdepodobnosť malých vojen v informačnej ére. V dôsledku toho budú častejšie prípady

straty vládnej kontroly nad vnútornou situáciou, čo povedie k nárastu počtu tzv. Failure State a Criminal State.

Globalizácia totiž pozostáva z dvoch vzájomne si konkurujúcich procesov a napätie medzi nimi je vlastne hnacím motorom vývoja:

a) medzinárodná integrácia (networking – oblasť tradične stotožňovaná s globalizáciou),

b) pokračujúca diverzifikácia (diferenciácia vo vnútri zoskupení, regiónov, štátov atď.).

Či nakoniec preváži integrácia, alebo diverzifikácia v dynamike evolúcie, dnes je ešte ťažké predvídať. V dôsledku čoho nám hrozí aj rastúca mafianizácia sveta, v ktorom bude malá vojna vlastne pokračovaním ekonomickej politiky inými prostriedkami. Príkladov už máme aj dnes viacero: Somálsko, Čečensko, Rwanda a Burundi, Albánsko, Rusko za Borisa Jeľcina, Sierra Leone, Argentína atď. Otec nerovnovážnej termodynamiky, nositeľ Nobelovej ceny Ilya Prigogine z University of Brussels, nazval jednu zo svojich novších kníh *The End of Certainty*. Generálny tajomník NATO George Robertson začal svoju prednášku v novembri 2001 na Diplomatickej akadémii v Moskve tými istými slovami. Zdá sa, že s klasickým, rovnovážnym poňatím stability, bezpečnosti a určitosti sa budeme musieť v informačnej ére pomerne rýchlo rozlúčiť.

Preto sa javí účelným v budúcnosti uplatniť záujmy Slovenska aj formou iniciovania rámca osobitných vzťahov SR – USA. V tomto duchu by bolo žiaduce zväziť kroky:

a) Ešte pred prípadným začatím pravdepodobnej kampane USA proti Iraku jasne, opakovane a verejne deklarovať porozumenie s postupom USA (viď Chartu OSN).

b) Deklarovať pochopenie pre vývoj systému protiraketovej obrany NMD, presadzovaný prezidentom USA Georgom W. Bushom.

c) V otázke riešenia krízy na Strednom východe deklarovať viac podpory politike USA a Izraela než politike Európskej únie a arabských krajín atď.

Následne bude v našom záujme systematicky hľadať možnosti vytvorenia rámca osobitných vzťahov SR – USA diplomatickou cestou. Bude potrebné pritom zohľadňovať aj príslušné kroky ostatných krajín Višegrádskej štvorky.

robert.skopec@foreign.gov.sk

Odkazy:

Editorial: What is NATO's mission? The Washington Times, January 22, 2002.

Helle Dale: Yesterday's alliance? The Washington Times, January 30, 2002.

Martin Sieff: Europeans concerned by U.S. position. The Washington Times, February 2, 2002.

Thomas E. Ricks: European Security Leaders Alarmed by Bush's Stance.

The Washington Post, February 3, 2002.

Směr Evropská unie

Rozhovor s hlavním vyjednávačem ČR
Pavlem Teličkou

Mezinárodní politika pokračuje v sérii pravidelných rozhovorů s prvním náměstkem ministra zahraničních věcí ČR a hlavním vyjednávačem s Evropskou unií Pavlem Teličkou, které až dosud vycházely v příloze Mezinárodní politiky Směr Evropská unie.

Proběhlo v minulých týdnech nějaké další kolo mezivládní konference s Evropskou unií, pokud ano, tak s jakými výsledky? Podaří se České republice v dohledné době předběžně uzavřít nějakou další kapitolu při vyjednávání s Unií?

V březnu proběhlo další kolo konference o přistoupení, byl se předtím rýsovala situace, že by Česká republika byla mezi těmi třemi až čtyřmi zeměmi, s nimiž by se v březnu nevyjednávalo, a to proto, že byla připravena relativně hubená agenda jednání a pro ČR se nic nerýsovalo. Bylo to způsobeno tím, že na straně Komise došlo k určitému zpoždění, pokud šlo o návrh společné vyjednávací pozice v kapitole regionální politika a na druhou stranu trvala české straně poněkud déle příprava dodatečných informací u fytosanitární a veterinární oblasti v rámci zemědělství, které byly základním předpokladem pro to, aby mohla být společná pozice Unie vypracována, schválena a následně projednána. To, že jsme nakonec v Bruselu jednali, bylo dá-

no naším požadavkem, abychom se v jednáních vrátili ke kapitole doprava. Nešlo nám přitom o to vzbudit dojem, že se musí do Bruselu za každou cenu jet a o něčem jednat. O kapitole doprava jsme zatím jednali pouze jednou, a to v prosinci loňského roku. Tenkrát se však jednalo pouze o jakési otevření celé kapitoly. Pokud jde o výsledky březnového kola, nejsou možná na první pohled nijak hmatatelné, protože k tomu, aby ČR mohla předběžně uzavřít kapitolu, by musela bez výhrad přistoupit na požadavek Unie na zavedení až pětiletého přechodného období na kabotáž (*možnost provozování dopravních služeb českými autodopravci uvnitř jiného členského státu – pozn. red.*). K tomu jsme nebyli a nejsme připraveni. Budeme usilovat o posun na tomto poli především tím, že se chceme bilaterálně dohodnout s členskými státy Unie buď na úplné liberalizaci kabotáže mezi námi a jednotlivými členskými státy, anebo na postupné liberalizaci v rámci přechodného období. Záležet bude na tom, jestli členské státy budou chtít vyu-

žít přechodné období, anebo nikoliv. Nevylučujeme ale, že v závislosti na výsledcích těchto bilaterálních jednání nebudeme usilovat o změnu společné pozice Unie. Podstatou návrhu z naší strany bylo, abychom se dohodli na tzv. „set aside“ u této kapitoly, tzn. že bychom sice kapitolu předběžně uzavřeli, otázku kabotáže bychom ale vyjmulí a jednali o ní dál. Tento princip nebyl při jednáních s Unií ještě žádnou z kandidátských zemí využit a výsledkem 55minutového jednání, což je na jednu kapitolu až rekordně dlouhý čas, je příslib Komise otázku znovu probrat, protože dříve se stavěla k tomu „set aside“ odmítavě. A právě o tom v současné době s Komisí jednáme a počítáme s tím, že tomu bude věnováno i dubnové kolo mezivládní konference. Pokud jde o další otázky, které by se mohly řešit v dubnu, budeme si muset počkat na plán agendy. S velkou pravděpodobností budeme s Unií jednat o regionální politice, kde Unie pravděpodobně navrhne předběžné uzavření. Já osobně si myslím, že jsme zde skoro úplně ve finiši. V současné době ještě analyzujeme a studujeme metodiku, kterou Unie stanovila pro výpočet jednotlivých procentuálních alokací pro strukturální prostředky pro jednotlivé kandidátské země. Shledáme-li výpočty jako přesné, nevylučujeme, že kapitola bude předběžně uzavřena. Bohužel se nepodaří zařadit ani tentokrát fytosanitární a veterinární otázky, takže kapitola zemědělství se stane předmětem teprve červnové ministerské schůzky.

Některé kandidátské země už „citlivou“ kapitolu doprava předběžně uzavřely, aniž by přitom vedly s Komisí podobná jednání o kabotáži, jako právě ČR. Nepodkopává to dodatečně vyjednávací pozici Prahy?

Bohužel tomu tak je, protože celá řada zemí tuto kapitolu už uzavřela. Podle posledních informací se k tomu chystá i Slovensko. Nedivím se těm zemím, které samy žádaly o některá přechodná období, protože k tomu byly donuceny svou vnitřní situací, zejména nedostatečnou připraveností, tam je to pak do určité míry logické a nějakou solidaritu jsme očekávat nemohli. Na druhou stranu jsou ale země, které o přechodné období nežádaly, a myslím si, že je škoda, že kapitolu dopravu už uzavřely. Považoval bych to teď za předčasné, protože si myslím, že v současné době není důvod honit se za počtem předběžně uzavřených kapitol.

Kdysi se hovořilo v souvislosti s již předběžně uzavřenou kapitolou volný pohyb osob o tom, že Česká republika se pokusí uzavřít s co největším počtem stávajících členských zemí EU bilaterál-

ní dohody, že po našem vstupu do Unie nebudou tato přechodná období vůči našim občanům uplatňována. Jak daleko postoupila tato jednání? Kolik zemí by nakonec mohlo rezignovat na uplatnění přechodného období?

Především je třeba říct, že jednání postupují velmi pomalu, protože se jedná vždy o velmi citlivou záležitost. Zatím mohu říct, že země, které přislíbily plnou liberalizaci, jsou Dánsko, Nizozemsko, Irsko a Švédsko, přičemž tyto země takto učinily již oficiálně. Myslím si, že v průběhu jednání prezidenta Havla v Itálii při jeho dubnové návštěvě jsme dosáhli zatím nejvstřícnějšího postoje ze strany Itálie, což by se dalo s vysokou pravděpodobností interpretovat tak, že také Itálie by mohla být mezi skupinou zemí, jež zcela uvolní přístup na svůj pracovní trh. Myslím si, že formulace, které tam z italské strany zazněly, jsou do budoucna hodně zavazující. Nevylučuji přitom, že příznivý postoj Itálie by mohl do budoucna ovlivnit i postoje jiných jihoevropských zemí v této záležitosti – Španělska a sekundárně třeba i Portugalska a Řecka. Jednání o tom zcela určitě zaberou celý tento rok a ještě i větší část roku příštího.

Máte, jako hlavní český vyjednavací s Evropskou unií pocit, že kandidátské země, které se snaží uzavřít v co nejkratším období co největší počet kapitol, jsou vnímány ze strany Komise tak, že je například možné vykonávat na ně větší nátlak a tlačít je k přijímání nevýhodných pozic?

To je velmi složitá otázka. Vyjednávání o vstupu do Unie a všechno, co se kolem toho děje, je nesmírně komplexní proces. Čas od času se objeví zejména v zahraničních médiích informace, že některá země si počíná při vyjednávání nesmírně tvrdě, neoblomně, jindy se zase tvrdí pravý opak. Skutečnost se někdy liší a často býváme svědky něčeho úplně jiného. Souvisí to hodně s tím, že jednání o vstupu nejsou pouze o nějakých věcných otázkách, ale vždy tam hraje důležitou roli i taktika, a to nejenom ve vztahu k vyjednavacímu týmu EU, ale také ve vztahu k veřejnosti doma, kdy je možné zdůrazňováním některých pozic navodit dojem „tvrdosti“. Pokud jde o hodnotící články v zahraničním tisku, je za mnohými z nich možné vidět i kvalitní P.R. některých kandidátských zemí. Neříkám, že to tak je, ale nepovažuji to za úplně vyloučené. Obecně lze říct, že jednání není možné vést nějakým jedním stylem nebo způsobem. Jsou situace, které vyžadují „tvrdý“ postoj, ale pak zase přijdou situace, kdy vyjednavací kandidátských zemí musí zvážit všechny okolnosti a položit si otázku, zda přistoupení na určitý kompromis nebude tím lepším řešením. Je třeba také zdůraznit, že účelem vstupních

jednání není vyjednání co největšího počtu co nejdelsích přechodných období, protože všechna tato období vás nějakým způsobem vyčleňují, omezují na právech, omezují vaši budoucí pozici. Uvedu jeden příklad z poslední doby: Před časem se u nás živě diskutovalo o tom, že Polsko vyjednávalo delší přechodné období na nákup zemědělské půdy občany ostatních členských zemí EU. Ano, pro Polsko to je bezesporu úspěch, ale polská situace takového řešení vyžadovala. My jsme nakonec získali sedmileté období, které plně postačuje, protože situace našeho zemědělství je zcela odlišná. Vycházím totiž z toho, že budeme potřebovat také kapitál na modernizaci zemědělství a dlouhá přechodná období by mohla být v této souvislosti kontraproduktivní. Navíc je otázkou, jestli bychom případnými požadavky, které by šly nad rámec našich potřeb, neoslabili naši vyjednavací pozici v nějaké jiné otázce, například u finančních ustanovení. V podstatě jsme vyjednali to, co jsme potřebovali. Myslím si, že Unie nevnímá jednotlivé kandidáty podle „tvrdosti“ jejich přístupu jako spíš podle toho, zda jsou jejich požadavky opodstatněné, anebo nikoliv, stejně tak umí i rozlišit, jak má kdo seřazené priority.

Máte pocit, že má EU kandidátské země interně rozdělené podle toho, jaký odpor která z nich klade nebo trvá na svých maximálních požadavcích?

Nechci hodnotit jiné země ani práci našeho týmu. Mám pocit, že člověk se to dozví spíš nepřímou a například z poznámek na okraj jednotlivých vyjednavacích kol. Několikrát se nám stalo, že protistrana polovážně konstatovala, že se snažíme zase posunout limity jednání a podobně. To samozřejmě člověka potěší, protože se jedná o nějaké hodnotící stanovisko druhé strany. Samozřejmě názory v Unii na jednotlivé kandidáty určitě nějaké budou existovat. Pokud jde o Českou republiku, její ústavní činitele a i celý vyjednavací tým, myslím si, že nejsme v Bruselu považováni za zemi, která by ukvapeně přistupovala na návrhy Komise a postrádala zdravé sebevědomí.

Letos proběhnou v celé řadě evropských zemí volby. Myslíte si, že by kampaně před volbami například ve Francii nebo v Německu mohly zpomalit tempo našeho vyjednávání o vstupu do Unie?

Určitě to dopad může a bude mít. Už jsme viděli v minulosti, že například otázky volného pohybu pracovních sil anebo aktuálně kabotáže mají motivaci v blízkém se termínu voleb v některých zemích. Asi se dá předpokládat, že volby právě v Německu a Francii ovlivní rozhovory o zemědělství nebo třeba rozpočtu. Ale to není nic nového, víme už několik let, že

k tomu dojde, a myslím si, že obě strany se na to už dostatečně připravily. Nemyslím si ale, že by tyto volby měly nějaký zásadní dopad na termín uzavření přístupových jednání.

A co volby u nás? Nemůže vést určité období mezi konstituováním nově zvolených či jmenovaných ústavních orgánů k prodávám a následnému zpoždění oproti původnímu časovému harmonogramu?

Samotného procesu jednání se to v zásadě nedotkne. Pokud jde o to, co bylo až dosud vyjednáno, mnozí opoziční politici už dali najevo, že nehodlají revidovat výsledky, kterých bylo dosaženo. Pokud jde o kapitoly, které jsou otevřené, máme až na drobné výjimky mandát k dalším jednáním. Mandát nemáme na finanční otázky v souvislosti se zemědělstvím, ty se však budou řešit až v druhé polovině letošního roku. Otázkou je, jak se to může dotknout domácí přípravy. Tam samozřejmě určité riziko existuje, hlavně pokud by trvalo sestavování vlády příliš dlouho, podobně jako i parlamentních orgánů, a kdybychom tudíž nedokázali pokročit ve splnění našich domácích úkolů. My jsme proto také připravili jakýsi soubor úkolů, které je třeba splnit, jakýsi testament – chcete-li, který bude částečně sloužit ještě stávající vládě a odpovídajícím orgánům, ale mělo by to sloužit i nově konstituovaným orgánům jako pomoc k rychlé orientaci v problematice. Pokud by se podařilo, aby se z tohoto dokumentu vycházelo i po volbách, nebude to mít výraznější dopad.

Očekáváte, že se otázka vstupu ČR do EU stane jedním z hlavních předvolebních témat u nás?

Myslím si, že na rozdíl od situace před půl rokem, tomu pravděpodobně tak nebude, protože dnes panuje v této záležitosti konsensus. Spíš se stanou předmětem předvolebních úvah aktuální otázky budoucího směřování Evropské unie, čeho bychom se měli v rámci Unie vyvarovat, jak dalece se integrovat atd. To by mohla být jedna otázka. Pak samozřejmě bude nějakým způsobem reflektována současná diskuse o prezidentských dekretech, byť nejsou součástí jednání o přistoupení, což musíme nadále striktně odmítat. Jsem rád, že se nám v této souvislosti dostalo odpovídajícího ujištění od komisaře pro rozšíření Güntera Verheugena. Ale samozřejmě, pokud by jedna nebo například některá stávající členská země nebo Evropský parlament zašly příliš daleko, může to vytvářet svým způsobem určité klima, které ovlivní pohled určité skupiny občanů právě na Unii.

-sch-

(Psáno 9. dubna 2002)

AFRICKÁ UNIE: naděje, nebo chiméra?

VÁCLAV ŠTOR

Vznik představ o potřebě jednoty a solidarity lidí afrického původu, ať žijí kdekoli na světě, je možné nalézt již koncem 19. století. Na samém počátku hnutí, které vešlo v obecné povědomí pod jménem panafricanismus, stáli vzdělanci afrického původu, žijící v USA a Velké Británii. Za ideového zakladatele hnutí je pak považován americký profesor William E. B. du Bois,¹⁾ který byl i jedním z iniciátorů 1. panafrické konference v Londýně v roce 1900. V době, kdy evropské státy teprve dokončovaly koloniální zábor afrického kontinentu a v USA – zemi s početnou komunitou občanů afrického původu – museli černoši teprve bojovat za skutečné uznání rovnoprávnosti, byl program hnutí zaměřen na boj za občanská práva všech lidí afrického původu a vytvoření pocitu jejich sounáležitosti k jednomu africkému národu bez ohledu na to, ve které části světa žijí. První světová válka, ve které v řadách spojeneckých armád bojovalo na světových bojištích mnoho vojáků afrického původu, vedla ke zvýšení jejich občanského sebevědomí a zároveň vzbuzovala naději, že po ukončení války bude Africe poskytnuta nezávislost. Mírová konference ve Versailles ve vztahu k Africe jen stanovila rozdělení bývalých německých kolonií, právo na nezávislost afrických národů ve svých dokumentech však neuznala a potvrdila tak další trvání koloniální správy Afriky na neurčito. Rozčarování vůdců a aktivistů panafricanismu z vývoje situace proto vedlo k radikalizaci hnutí v období mezi světovými válkami. Výraznou osobností se v této etapě stal Afroameričan Marcus Garvey, který programu panafricanismu vtiskl plán na vytvoření silného, nezávislého afrického národa, kdy všichni lidé afrického původu žijící v Africe i jiných světadílech se budou považovat za příslušníky jediného národa. I když se tato myšlenka ve své době jevila jako ne-realistická, názory M. Garveye inspirovaly novou generaci afrických politiků, kteří za několik desetiletí dostali příležitost vizi celoafrické jednoty uvést do života.

Podstatné změny politické a společenské situace po ukončení 2. světové války v globálním měřítku vedly k přesvědčení, že dekolonizace Afriky je již historickou nutností, a bylo jen otázkou, kdy a za jakých okolností k ní dojde. V říjnu 1945 se v anglickém Manchesteru uskutečnil 6. panafrický kongres, který ve svém usnesení již zce-

la jasně vyzval k nezávislosti Afriky a zároveň i k jednotě afrických národů. Kromě Afroameričana George Padmora, který zastával funkci ideového vůdce této generace panafricanistů, se na scéně hnutí stále aktivněji projevuje skupina afrických aktivistů vystudovaných v Evropě a USA. Kromě Kwame Nkrumah,²⁾ původem ze Zlatonosného pobřeží, k nim patřili např. Jomo Kenyatta z Keni, Nnamdi Azikiwe z Nigérie a další. Nkrumah se v roce 1947 natrvalo vrátil do Zlatonosného pobřeží, kde se brzy stal vůdcem nejsilnější politické strany CPP (Convention Peoples Party), a veškeré své politické úsilí zaměřil na dosažení dvou hlavních cílů: nezávislosti Zlatonosného pobřeží a sjednocení všech afrických národů.

Bodem historického přelomu v dějinách černé Afriky se stal rok 1957. Britská kolonie Zlatonosné pobřeží s novým jménem Ghana se stala první kolonií v subsaharské Africe, která získala nezávislost, a bylo zřejmé, že odchod koloniálních mocností z této části světa je nezadržitelný. Pro Nkrumaha, který stanul v čele nového státu jako jeho ministerský předseda,³⁾ se tím splnil první bod jeho programu vedoucího k dosažení africké jednoty. K dosažení druhého cíle měl nyní Nkrumah dobrou politickou a materiální základnu, které neváhal plně využít. Jen několik měsíců po vyhlášení nezávislosti povolal do Ghany známého panafrického aktivistu G. Padmora,⁴⁾ jehož jmenoval svým poradcem pro africké záležitosti, a otázky africké integrace povýšil na první místo v koncepci zahraniční politiky Ghany. Dodnes zůstává nezodpovězenou otázkou, nakolik byly Nkrumahovy panafrické aktivity vyvíjeny čistě z altruistických pohnutek a zda v pozadí jeho politiky nebyla spíše neúměrná ctižádost a touha po moci, pro něž byly hranice rodné Ghany příliš těsné. Mnohé nasvědčuje tomu, že po své volbě doživotním prezidentem Ghany usiloval Nkrumah po uznání i v širším mezinárodním měřítku a vůdčí postavení v nově vznikající celoafrické organizaci by zřejmě považoval za spravedlivý výraz uznání svého postavení dlouholetého vůdce panafrického hnutí a zakladatele unie afric-

kých států. Nkrumah v té době využíval každé příležitosti, aby vystupoval na mezinárodní scéně jako hlavní bojovník za osvobození afrických národů dosud se nalézajících

cích pod koloniální správou a jejich sjednocení v celoafrickém měřítku. Z jeho iniciativy byla v dubnu 1958 v Akkře uspořádána Konference nezávislých afrických států⁵⁾ a v prosinci 1958 Konference všech afrických národů – první panafrická konference po roce 1945.

Nová situace však nastala po roce 1960, kdy jen v tomto roce získalo nezávislost 17 bývalých afrických kolonií.⁶⁾ Stále zřetelněji se začaly projevovat značné rozdíly v názorech nově vznikajících nezávislých afrických zemí na otázku, jak by unie sdružující celý africký kontinent měla vypadat. Bývalé francouzské kolonie (mimo Guineje) se vydaly svou vlastní cestou k africké integraci, kterou spojovaly se zachováním těsných vztahů s bývalou koloniální metropolí, a myšlenka postoupení právě získaných pravomocí nové nadnárodní instituci byla pro ně nepřijatelná. Odlišný postoj k návrhu africké integrace, i když z jiných příčin, měla také Nigérie (nezávislá od 1. 10. 1960), která si byla vědoma svého postavení africké velmoci – největší africké země co do počtu obyvatel – a z toho důvodu považovala za nepatřičné, aby přijala plány prosazované politikem z relativně málo významné země, jako byla Ghana. Ani série mezinárodních konferencí na nejvyšší úrovni nepomohla zúžit značně širokou paletu postojů k procesu sjednocení Afriky a na kontinentu se zformovalo několik bloků států se značně odlišnými zájmy a představami o budoucí společné unii. Přesto však myšlenka panafricanismu jako prostředku ke konečné dekolonizaci Afriky a účinnějšímu prosazování zájmů afrických zemí v celosvětovém kontextu již natolik zakořenila v africkém povědomí, že postup k naplnění tohoto cíle již nešlo zastavit.

Po intenzivní diplomatické přípravě se v květnu 1963 sešlo na konferenci všech

afričských států v etiopském hlavním městě Addis Abebě celkem 32 delegací na nejvyšší úrovni s cílem dohodnout konečnou podobu jednotné celoafrické organizace, její programové náplně a kompetenci. Konference projednávala celkem tři odlišné návrhy koncepcí vyjadřující politické zájmy afrických zemí, sdružených do několika skupin. Nkrumah, podporovaný několika dalšími delegacemi, prosazoval ustavení celoafrické centralistické organizace, která by měla mít formu jakési federální unie všech afrických zemí s určitými nadnárodními pravomocemi (např. spojené vojenské velení, společnou zahraniční politiku atd.). Skupina většiny bývalých francouzských kolonií spolu s Nigérií navrhovala koncepci téměř protichůdnou – velmi volné sdružení států, zaměřené na hospodářskou a regionální spolupráci. Nakonec zvítězil kompromisní návrh, který předložila Etiopie, a tak podpisem společného dokumentu byla 25. května 1963 založena Organizace africké jednoty (OAJ), jejímiž členy se měly stát všechny africké státy. Na konferenci byl také přijat základní program organizace – Charta OAJ. Ta obsahovala hlavní cíle OAJ: rozvíjet jednotu a solidaritu afrických států, koordinovat a upevňovat jejich vzájemnou spolupráci, hájit jejich svrchovanost, územní celistvost a nezávislost, likvidovat všechny formy kolonialismu v Africe a rozvíjet mezinárodní spolupráci.

Bilance činnosti OAJ za 39 let její existence a jejího vlivu na rozvoj Afriky není jednoznačná. Na jedné straně OAJ měla svou pozitivní roli celoafrického diskusního fóra na nejvyšší úrovni a na základě všeobecného konsenzu nepochybně přispěla svým politickým tlakem i podporou národněosvobozeneckých hnutí k úplné dekolonizaci Afriky a ukončení režimu apartheidu v Jihoafrické republice. Na druhé straně OAJ, svázaná principem nevměšování do vnitřních záležitostí členských států, nedokázala zabránit masovému porušování lidských práv diktátorskými režimy Idi Amina v Ugandě, Mobutua Sese Seka v Zairu, Bokassy ve Středoafričském císařství nebo Maciase Nguemy v Rovinné Guineji. Stejně bezmocná se ukázala i v celé řadě ozbrojených etnických a náboženských konfliktů uvnitř afrických států, počínaje „biaferskou“ válkou v Nigérii a konče rwandskou genocidou a barbarským řaděním vzbouřenců v Sierra Leone. Výrazný úspěch neměla OAJ ani v prevenci a řešení válečných střetů mezi svými členy, jejichž prostý výčet by byl velmi dlouhý. Je také příznačné, že při hledání východisek ze sporů mezi členy OAJ jejich účastníci spíše přijímali zprostředkování mírových jednání a návrhů řešení ze strany jiných mezinárodních sdružení, ať již subregionálního, nebo celosvětového významu (zejména OSN), než samotné OAJ. O tom, v jaké míře cítí spoluzodpovědnost za činnost a autoritu OAJ, svědčí kromě jiného i fakt, že pro řadu členských zemí je problémem plnění takové základní povinnosti, jako je placení příspěvků na chod organizace. Začátkem roku 2002 uhradilo v běžném roz-

počtovém roce členské příspěvky pouze devět afrických států a celkově jen čtyři africké státy nemají vůči OAJ žádné dluhy. Jinak členské státy dluží OAJ na příspěvcích přes 50 milionů USD (roční rozpočet OAJ je kolem 30 milionů USD). Tabulku neplatičů vede Somálsko, které do společné pokladny nepřispělo již devatenáct let, Konžská demokratická republika (dříve Zair) dluží za deset let, Libérie za osm let.

Když už vše nasvědčovalo tomu, že OAJ vjede do brány 21. století ve vyježděných kolejkách, zpevněných téměř čtyřicetiletou tradicí vzájemné tolerance nedostatků a opatrnickvím, došlo u příležitosti Mimořádného summitu OAJ v libyjském městě Sirte ve dnech 8. – 9. září 1999 k události, která překvapila více tím, kteří afričtí politici u jejího vzniku stáli, než svým obsahem. Na summitu přednesl jeho hostitel, vůdce libyjské revoluce Muammar Kaddáfí,⁷⁾ jako hlavní bod agendy návrh na transformaci současné OAJ v nové společenství afrických států ve formě Spojených států afrických. Na závěr summitu byla 9. 9. 1999 schválena tzv. Sirtská deklarace, zavazující 53 členských států OAJ k zahájení procesu přeměny stávající organizace v nové uskupení afrických států, které se bude opírat o zcela jiné základy než stávající OAJ. Sirtská deklarace také načrtla hrubé rysy nové panafrické organizace, která by na rozdíl od stávající OAJ měla podstatně větší pravomoci a výkonnou moc. Deklarace přímo obsahovala výzvu k založení panafrického parlamentu, jednotné měnové unie, afrického soudního dvora a dalších společných institucí s celoafrickou působností. Myšlenka založení Africké unie, jak byl nový plán africké integrace pojmenován, nebyla vůbec nová. Vynesla vlastně jen na světlo myšlenky panafrického sjednocení, které před půlstoletím neúspěšně prosazoval Nkrumah. Situace na přelomu tisíciletí však byla podstatně jiná než v době ustavení OAJ. Nadšení a optimismus, provázející historickou etapu osvobozování afrických národů z koloniální nadvlády, byly po získání nezávislosti celé Afriky a ukončení režimu apartheidu v JAR vystřídány pocity zklamání a rozčarování nad klesajícím ekonomickým a politickým významem afrických států a celého „kontinentu bídy“, jak byla také Afrika nazývána v celosvětovém kontextu a nad neschopností nalézt cestu, jež by Afriku vyvedla ze slepé uličky zaostrávání. Ukázalo se, že samotná nezávislost většině Afričanů nepřinesla ani občanskou svobodu, ani ekonomickou prosperitu. Představa Nkrumaha, že sjednocená Afrika bude hrát na mezinárodní scéně podstatně významnější roli než jednotlivé africké státy dohromady, se na konci století mohla opírat o zkušenost z fungování jiného integračního společenství – Evropské unie, jejíž vývoj mohli Afričané sledovat a jejíž cíle jako by naplňovaly původní Nkrumahovy myšlenky.

Počáteční rozpaky řady afrických politiků vůči nové iniciativě byly vyvolány pře-

devším postavou plukovníka Kaddáfího, který vytáhl z kouta téměř zapomenutý prapor panafricanismu a jako nový praporečník se sám postavil do jeho čela. Libyjský vůdce byl již v minulosti nechvalně znám svou sjednocovací touhou, kterou měly možnost poznat postupně všechny severoafrické (arabské) země od Egypta po Maroko. Špatně skrývanou motivací pro vytvoření jím různě koncipovaných federativních soustátí bylo uspokojení vůdcovských ambicí Kaddáfího, pro něhož Libye přes své ropné bohatství byla zemí, která již s ohledem na počet svých obyvatel (asi 7 milionů) a slabý vojenský a průmyslově-ekonomický potenciál nemohla překročit hranici jen středně významné africké země. Spojení Libye s dalšími africkými zeměmi by znásobilo autoritu a politickou váhu iniciátora tohoto spojení, pro něhož hranice vlastní země byly příliš těsné. Bylo však také ještě v živé paměti, že všechny pokusy Libye o regionální integraci dopadly neslavně, a proto tato Kaddáfího iniciativa byla zpočátku sledována s nedůvěrou. Brzy se však ukázalo, že přes všechny námitky a pochybnosti nová myšlenka získává podporu u řady především menších a středních afrických států, v neposlední řadě i jako důsledek štedře poskytované libyjské hospodářské pomoci těmto většinou velmi chudým zemím.

Další sled událostí na sebe nenechal dlouho čekat. V průběhu června 2000 vypracoval v libyjském Tripolisu zvláštní výbor afrických právníků návrh Ustavující listiny Africké unie a její konečný text byl schválen na následujícím řádném 36. summitu OAJ v tožském Lomé 11. července 2000 jako základní dokument nové organizace. Této příležitosti využil libyjský vůdce maximálně pro propagaci svého kultu osobnosti. Do Lomé dorazil z Libye pozemní cestou v čele početného konvoje aut po řadě zastávek v tranzitních zemích. Tuto cestu využil k setkání s představiteli vlád navštívených zemí a k projevům k místní veřejnosti. V zákulisí konference v Lomé se také často připomínalo, že Kaddáfí byl i jejím hlavním sponzorem.

Na 5. mimořádném zasedání OAJ v libyjském Sirtu bylo již oficiálně vyhlášeno založení Africké unie a všech 53 přítomných hlav afrických států a vlád podepsalo Ustavující listinu AU. Bylo také dojednáno, že AU bude považována za založenou měsíc poté, co dokument o přistoupení k AU bude podepsán a ratifikován alespoň dvěma třetinami členských zemí OAJ (53 členských států). K tomu skutečně došlo 26. května 2001, poté, co o měsíc dříve Ustavující listinu AU ratifikovala Nigérie jako 36. členský stát OAJ.

V červenci 2001 se v zambijském hlavním městě Lusace konalo 37. řádné zasedání OAJ. Zúčastnili se ho vrcholní představitelé 53 afrických zemí, z toho 37 hlav států. Shromáždění přijalo zprávu, že do zahájení summitu ratifikovalo zakládající listiny Africké unie již 51 členských zemí OAJ. Reč-

níci mohli jen opakovat, že historie OAJ je u konce a začíná nová éra Africké unie. Lusacký summit byl proto již posledním shromážděním OAJ, po roční přestávce stanovené na transformaci OAJ se sejdou představitelé Afriky na prvním shromáždění nové Africké unie, které se uskuteční v červenci 2002.

Co lze od přeměny vrcholného afrického fóra očekávat? Čím se bude Africká unie odlišovat od staré Organizace africké jednoty? Bude mít AU lepší mechanismy rozhodování a větší akceschopnost než OAJ? Bude znamenat AU přínos pro politickou a ekonomickou renesanci Afriky? Na tyto otázky je opravdu těžké hledat odpověď. Myšlenky stojící u zrodu AU jsou bezesporu dobré. Africký parlament, Africký soudní dvůr, Africký měnový fond, Africká investiční banka, Komise AU, to vše by měly být instituce s celoafrickou působností a autoritou, které by měly zajistit politickou stabilitu kontinentu i jeho všestranný rozvoj a zvýšit prestiž Afriky na světové scéně. Diskutuje se i o možnosti vytvořit spojené ozbrojené síly pod vedením AU pro předcházení a likvidaci ozbrojených konfliktů v rámci Afriky (i to je stará Nkrumahova myšlenka), z intelektuálních kruhů se vynořil i nápad na zavedení jednoho afrického jazyka jako prostředku komunikace v rámci celé Afriky místo v současnosti používaných evropských jazyků. Otevřenou otázkou zůstává, nakolik se tyto bezpochyby ušlechtilé ideje podaří transformovat do praktické podoby. Problémem totiž zůstává, tak jako v době zakládání OAJ, nakolik budou politici jednotlivých afrických států ochotni vzdát se části svých rozhodovacích pravomocí a podřídit se názoru a vůli většiny. Nelze neslyšet pochybovačné hlasy afroskeptiků, jejichž počet zcela jistě převyšuje počet afrooptimistů, vyjadřující již předem nedůvěru v jakkoli transformovanou panafrickou organizaci. Výčet otevřených a citlivých bodů africké agendy je neradostný a dlouhý: neschopnost a nevěle ukončit stále trvající vnitroafrické konflikty (oblast Velkých jezer, Angola, Súdán, Somálsko), nemožnost dosáhnout konsenzu v bojkotu nedemokratických režimů v Africe a zamezit porušování lidských práv, neúspěšný boj proti korupci. Kritici nové africké integrace poukazují na to, že se nemůže podařit reálně sjednotit přes padesát afrických zemí s velmi rozdílným stupněm vývoje během několika let, když Evropské unii to trvalo několik desetiletí. A pak je zde patrně největší problém, s nímž se AU bude potýkat – kde najít peníze na zřízení nových institucí a jejich provoz.

Nebylo by ale korektní psát dramatické scénáře pro představení, před kterým se ještě nezdvihla ani opona. Jisté je, že politická vůle k založení nové Africké unie existuje napříč teritoriálním, politickým i sociálním spektrem celého kontinentu. Silná víra, že nová organizace se vystříhá chyb staré OAJ a naplní očekávání v ní kladená, především pak, že zajistí Afričanům základní občanská

práva, mír, ekonomickou prosperitu a mezinárodní uznání, znamená na druhé straně pro zakladatele AU obrovskou odpovědnost. Pokud se nepodaří proklamované cíle dovést ke konkrétním výsledkům a AU bude opakovat chyby své předchůdkyně, víze panafricanismu bude opět na několik desetiletí vytlačena z povědomí Afričanů a vnímána jen jako téma k akademické diskusi do univerzitních sálů, projevů afrických intelektuálů a populistických politiků. O tom, jakou cestou se Afrika vydá, již mnohé napoví ustavující summit Africké unie v jihoafrickém Durbanu v červenci 2002. Uskutečnění naděje, že Africká unie povede Afriku cestou směřující k renesanci Afriky a zlepšení postavení jejích obyvatel leží nyní v rukou samotných Afričanů a lze jim jen přát, aby jejich úsilí o funkční integraci bylo úspěšné. V současném globalizovaném světě to totiž není jen v zájmu samotných Afričanů, ale v zájmu celého světového společenství.

vaclav_stor@mzv.cz
duben 2002

Literatura:

Africa South of the Sahara 2001, Europa Publications 2000.

Oxfordský slovník světové politiky, Ottovo nakladatelství Praha, 2000.

West Africa No. 4236, červenec 2000.

Report of the Secretary General on the Implementation of the Sirte Decision of the African Union, červenec 2001, Lusaka, Zambia.

The Constitutive Act of the African Union, Department of Foreign Affairs, Pretoria, 2001.

Who is who in the Arab World 1995–1996, Publitex Publications, 1995.

Vliv změn mezinárodní situace v 90. letech na postoje některých států Blízkého Východu, Doc. PhDr. Eduard Gombár, CSc., Vědecký projekt MZV, 2000.

¹⁾ William Edward Burghardt du Bois, nar. 1868, zemřel 1963.

²⁾ Kwame Nkrumah, nar. 21. 9. 1909 v Nkrofu (Zlatonosné pobřeží), od 1957 premiérem a od 1960 prezidentem Ghanské republiky, 24. 2. 1966 svržen vojenským převrtem, zemřel 27. 4. 1972 v Bukurešti.

³⁾ Ghana byla prohlášena republikou 1. července 1960, K. Nkrumah byl zvolen doživotním prezidentem.

⁴⁾ G. Padmore, původem z karibského Trinidadu, zemřel v Londýně 23. 9. 1959.

⁵⁾ Konference se zúčastnily delegace Ghany, Libérie, Etiopie, Spojené africké republiky (Egypt), Tuniska, Súdánu, Libye a Maroka.

⁶⁾ V průběhu tzv. „roku Afriky“ získaly nezávislost: Kamerun, Togo, Mali, Senegal, Madagaskar, Kongo (Kinšasa), Somálsko, Beninská republika (Dahome), Niger, Horní Volta (dnes Burkina Faso), Pobřeží slonoviny, Čad, Středoafriická republika, Kongo (Brazzaville), Gabon, Nigérie, Mauretánie.

⁷⁾ Plukovník Muammar Kaddáfí (Muammar al-Qadhafí), nar. 1942. V čele libyjského státu od 1. 9. 1969, kdy vedl úspěšný armádní převrat. V roce 1974 se vzdal všech oficiálních státních funkcí, kromě funkce vrchního velitele ozbrojených sil, a prohlásil se „vůdcem revoluce“.

Začalo 21. století. Ve všech oblastech života se na jedné straně každodenně setkáváme s důsledky rostoucí internacionalizace ekonomiky, s rychlým rozvojem vědeckotechnického pokroku, informačních a komunikačních technologií a na straně druhé s rostoucí nezaměstnaností a společenským vylučováním. Úkolem vzdělávání je na tyto změny reagovat a zeslabovat či eliminovat jejich nežádoucí účinky. Postavení každého jedince ve společnosti 21. století je čím dál více ovlivňováno jeho schopností neustále se učit a přispůsobovat své znalosti a dovednosti novým trendům.

Význam vzdělávání a odborné přípravy nespočívá pouze v jeho přínosu k zvyšování ekonomického růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti. V kontextu působení projevů globalizace a rizika kulturní uniformity je třeba ve vzdělávání spatřovat významný nástroj sdílení společných evropských hodnot a kulturního odkazu, a tím i posilování evropské a národní identity, soudržnosti a dalšího pozitivního rozvoje evropské společnosti jako celku. Vzdělávání má umožnit opravdové naplnění myšlenky jednotné Evropy, „Evropy občanů“, orientované na společnou budoucnost spojenou i s budoucností jiných národů v současném globalizovaném světě.

Evropské kulturní hodnoty

Komplexní vztah mezi globalizací, ekonomikou a kulturou je silně vyjádřen i v současném rozvoji všeobecného a odborného vzdělávání v Evropské unii. Unie se tak snaží reagovat na globalizační tlaky podporou evropské kulturní identity jako základu společného evropského občanství. Vzdělávací programy, nejdůležitější nástroje vzdělávací politiky v EU, vyjadřují tento přístup svým důrazem na společné evropské dědictví a společné občanství. Proto je třeba chápat evropské občanství nejen v jeho právním významu, ale i jako sdílenou identitu.

Globalizace je výzvou společným evropským hodnotám demokracie a humanismu, které jsou základem vzdělávací teorie i praxe. Humanismus, zdroj evropských kulturních hodnot, má největší vliv na způsob myšlení a života národů v Evropě. „*Má-li být zachována duchovní kontinuita západní kultury, musíme čelit problému jako celku a uvědomit si význam společného duchovního základu, na němž byla postavena nadstavba vyššího klasického vzdělání.*“⁽¹⁾ Aby člověk pochopil duchovní jednotu Evropy, měl pocítit sounáležitosti, a mohl tak čelit nejistotě spojené s globalizací, měl by chápat Evropu jako celek. Posuzování ostatních národů na základě toho, co je odlišuje, a ne

Globalizace a vzdělávací politika v Evropské unii

PAVLA
ŠTĚRBOVÁ

na základě toho, co mají společné, je třeba překonat.

Jedním z nejvyšších cílů vzdělávací politiky v EU je tak podpora jednoty Evropy pomocí studia a porozumění jejímu kulturnímu odkazu. Toto porozumění je důležitou skutečností, která tvoří základ všech aktivit evropských národů, a samo umožňuje rozvoj vzdělávání. „Poslední století a ještě dále směřovalo vzdělávání, politika a veřejné mínění k rozšíření vědomí národnosti a ke zdůrazňování důležitosti národního státu a Evropa přitom zůstávala v pozadí jako vágní abstrakce nebo nic víc než zeměpisný pojem.“⁽²⁾ Ani v současnosti nelze národy a jejich svébytnost podceňovat. Tvoří nejzákladnější součást evropské kultury. „Evropa vědět za svůj jedinečný charakter právě skutečnosti, že je a vždycky byla *pospolitostí* národů, v níž si byl každý silně vědom své vlastní společenské osobitosti a svých vlastních politických institucí a zákonů, kde ale všechny spojovala společná duchovní tradice, společná intelektuální kultura a společné mravní hodnoty.“⁽³⁾

Nejžhavějším problémem začátku 21. století již nejsou pouze ekonomické a politické otázky evropské integrace, ale zachování jejího kulturního odkazu nezbytného k posílení společného směřování. Přehlížení duchovní jednoty Evropy a zdůrazňování jednoty ekonomické a politické může paradoxně vést k zesílení odstředivých tendencí a nacionalismu. Pro zachování identity Evropy v současném globalizujícím se světě je životně důležité zachovat duchovní základy evropské kultury. „Evropská unie, která po celá desetiletí vytvářela politický, hospodářský a sociální projekt založený na souboru hodnot, jimiž se dnes vyznačuje pro ni příznačný civilizační model, přebírala zvláštní odpovědnost za vytváření podmínek, jež národům tohoto kontinentu umožňují žít ve společnostech vyznačujících se svobodou, bezpečností a pokrokem.“⁽⁴⁾

Současný a budoucí život každého evropského národa je stále více ovlivňován celosvětovou vzájemnou závislostí a globalizačními procesy. S globalizací je spojena celá řada problematických faktorů, které mohou být překonány či alespoň zmírněny vzděláváním. Obrovský růst spotřební kultury založený na materiální spotřebě je nezbytné kompenzovat rozvojem duchovním. Obnova duchovních hodnot a orientace celé společnosti je tak největším a nejobtížnějším úkolem vzdělávací politiky každého státu.

Zostřená konkurence, nebývalé možnosti poznání, nerovné příležitosti, nabourání tradičního způsobu života, odstranění základních rozměrů bytí – překonání času a prostoru, tlaky na univerzalizaci hodnot, všechny tyto faktory jsou příčinou rostoucí nejistoty a znepokojení každého jednotlivce, nejenom v EU. Rostoucí vědomí rozdílů v současném světě je znásobeno vzájemnou závislostí a propojeností. Lidé chtějí plnit určitou smysluplnou úlohu ve společnosti, ale současný globalizovaný svět narušuje jejich zásady a je často příliš složitý, nepochopitelný a příliš často se mění.

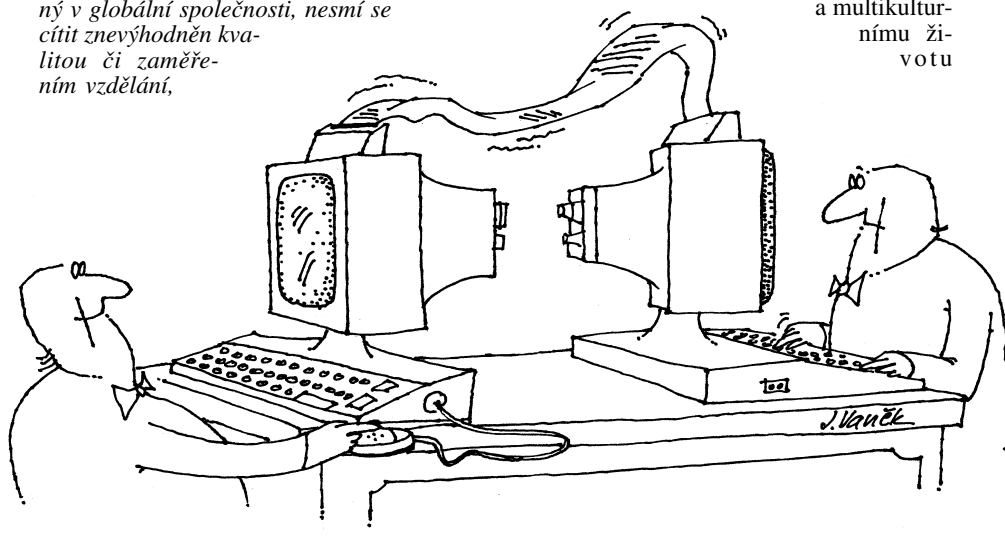
Vzdělávání obecně proto klade důraz na morální a kulturní dimenzi, která umožňuje jedinci chápat svou identitu i identitu ostatních, vývoj světa a posiluje vědomí příslušnosti k určitému společenství, znamenající jistotu a bezpečí. Prostřednictvím vzdělávání dokáže jedinec porozumět globalizačním procesům a aktivně je využívat, pochopit budoucnost. Vzdělávání napomáhá překonat negativní aspekty vzájemné závislosti jejím transformováním na dobrovolnou spolupráci. Pocit nejistoty a ohrožení lze odstranit schopností kriticky hodnotit informace a jevy ve společnosti, dávat je do souvislostí a vytvářet si svůj vlastní úsudek. Tento způsob vzdělávání by se měl stát základem celoživotního učení a významnou silou působící proti negativním důsledkům globalizačních tendencí. „Aby jedinec mohl obstát jako sebejistý, sebevědomý občan bez pocitu ohrožení, musí být konkurenceschopný v globální společnosti, nesmí se cítit znevýhodněn kvalitou či zaměřením vzdělání,

jazykovými bariérami či kulturními aspekty výchovy.“⁽⁵⁾

S kulturními hodnotami společnosti je úzce spojená i sociální soudržnost. Soudržnost společnosti vyplývá především ze „společných hodnot, cílů a aktivit společnosti. Vzdělávání zprostředkovává kulturu a hodnoty, vytváří prostředí, kde se odehrává socializace jednotlivců a je též prostorem, v němž se formují společenské cíle.“⁽⁶⁾ Vzdělávání tedy působí jako integrující síla společnosti, prostřednictvím předávání společných kulturních hodnot a bojem proti společenskému vylučování pomocí poskytování rovného přístupu ke vzdělávání všem. Vzdělávání může podstatně přispívat ke zvyšování sociální mobility, vyrovnávat životní příležitosti, omezovat vytlačování znevýhodněných skupin na okraj společnosti, a tím přispívat k její stabilizaci a k překonání negativních dopadů globalizačních procesů vůbec. Vzdělávání může podporovat soudržnost tehdy, bere-li v úvahu rozdíly mezi jednotlivci a skupinami a usiluje-li o to, aby samo nepřispívalo k sociálnímu vylučování. Základním principem vzdělávání je respektování pluralismu.

Ve státech EU žije mnoho různých kulturních skupin s odlišnými kulturními kořeny i jazykem. Odlišnosti nemohou být v současném světě považovány za překážky soužití a komunikace. Právě naopak. Různorodost může být významným zdrojem obohacení. S ohledem na tento fakt je velmi přínosná multikulturní výchova, uskutečňovaná v zemích EU v rámci evropské dimenze ve vzdělávání, která umožňuje vzájemné poznání, a tak přispívá k soudržnosti celé společnosti.

Evropská dimenze ve vzdělávání je jednou ze vzdělávacích priorit Evropské unie a i Česká republika ji přijala za jeden ze základních cílů vzdělávací politiky. Povinnost zavádět evropskou dimenzi do vzdělávání ukládá členským státům EU čl. 126 Maastrichtské smlouvy. Evropská dimenze ve vzdělávání může významným způsobem přispět k demokratickému, pluralistickému a multikulturnímu životu

VZTAHY A PROBLÉMY

v evropské společnosti prostřednictvím toho, že umožní porozumět kontextu současné Evropy, smyslu a podstatě integračních procesů, ale i globalizačním procesům obecně. „*Globalizace vyžaduje nejenom jazykové dovednosti, ale také znalosti historických příčin odlišností mezi národy a kulturami. Klade důraz na etické rozhodování, na schopnost identifikovat znaky odlišného kulturního prostředí a získávat nové zkušenosti a prožitky, ale bez ztráty identity.*“⁽⁷⁾ V těchto souvislostech je třeba chápat evropskou dimenzi ve vzdělávání jako „*princip, který by měl prostupovat celým vzdělávacím systémem, dát vzdělávání širší evropskou perspektivu, otevírat horizonty globálního myšlení a interkulturního porozumění. Je to proces kultivace vztahu k Evropě a odhalování jejích hodnot.*“⁽⁸⁾

Evropská dimenze ve vzdělávání přispívá k pochopení společných hodnot a chápání odlišností, uvědomění si vlastní identity. Umožňuje poznání významu společné budoucnosti národů v Evropě, posiluje tak integrační procesy v EU. S těmito procesy vzniká potřeba řešení vztahu mezinárodní a evropské identity. Formování transnacionální identity se v současnosti jeví jako jedno z možných východisek nových možností identifikace a dále jako prostředek pochopení smyslu současného světa.

Každý stát má jiný přístup k evropské dimenzi ve vzdělávání. Tento přístup odráží specifické podmínky národa a jeho vztah k Evropě i současným integračním procesům. Všechna pojetí evropské dimenze mají společný přístup k Evropě v tom, že ji chápou jako společně sdílené prostředí, místo společného života, kontaktů, komunikace a společných aktivit směřujících ke společné budoucnosti. Všechna pojetí vycházejí ze základních evropských kulturních hodnot a tradic. Zdůrazňují humanitní a demokratické hodnoty a usilují o porozumění, mír, demokracii a solidaritu.

„*Vzdělávání v podmínkách tolerance a respektování druhých je předpokladem demokracie. Duch demokracie se ovšem nemůže spokojit pouze s minimalistickou formou tolerance, jež je pouhým vyrovnáním se s odlišnostmi. Tento postoj, i když je zdánlivě zcela neutrální, záleží plně na okolnostech, jež ho mohou v případě střetu ekonomických či sociologických situací s jinými kulturami učinit konfliktním. Proto musí být zúžený význam tolerance změněn ve prospěch vzdělávání pro pluralismus, který je založen na úctě k jiným kulturám a jejich uznávání.*“⁽⁹⁾

Ekonomický růst, konkurenceschopnost a informační společnost

Od svého počátku byly všechny politiky EU orientovány především ekonomicky a směřovaly k vytvoření jednotného evropského trhu. Vzdělávací politika, jakož i regionální či sociální politika, se rozvíjely zejména s ohledem na jejich možné přispě-

ní k vytvoření společného trhu. Nejpůvodnějším cílem EU bylo podpořit v jednotlivých členských státech ekonomický růst a větší prosperitu, a napomoci tak k lepším vztahům mezi členskými státy. V dnešní době je problematika ekonomického růstu stále vysoce aktuální a předurčuje tak další směřování EU. Ekonomický růst však významným způsobem ovlivňuje přístup EU i ke vzdělávací politice. Neznamená to ovšem, že by byl jedinou prioritou Unie, právě naopak.

Další prioritou Evropské unie, úzce spojenou s ekonomickým růstem, je zajištění současné úrovně a další zvyšování konkurenceschopnosti evropských ekonomik. Využití vzdělání ke zvýšení konkurenceschopnosti považuje každý stát za dobrou strategii, jak čelit budoucí nejistotě na globálním trhu. Všechny politické dokumenty Evropské unie 90. let zdůrazňují klíčovou roli vzdělávání pro zvyšování konkurenceschopnosti. Podpora učící se společnosti EU 90. let vychází z toho, že proces změny a vývoj uspořádání světové ekonomiky je nepřetržitý a ekonomické a technologické cykly se stále zkracují. Cílem vzdělávání je proto neustálé obnovování znalostí a dovedností společnosti. Je jisté, že vzdělávání bez vývoje a přizpůsobování nemá budoucnost. Neustálé změny, stále zvyšovaná globální konkurence, vlivy působící na kulturu a jejich hodnoty, vývoj informačních a komunikačních technologií a zvyšující se pocit nejistoty a dezorientace jedinců znamenají naprostou nevyhnutelnost přizpůsobení vzdělávání.

Evropská unie je velice různorodé společenství. Navzdory určitým tendencím k centralizaci je EU volným spojením nezávislých států s jejich národy, které mají své vlastní cíle. Ovšem ve všech vzdělávacích politikách členských států se vysoký důraz klade na aspekty ekonomického růstu. Lidské zdroje hrají čím dál významnější úlohu v celkové strategii rozvoje EU. Všeobecně a odborně vzdělávání se zejména v 90. letech stalo způsobem, jak zvládnout změny spojené s rozvojem nových informačních a komunikačních technologií. S tím souvisí koncept celoživotního učení a vybudování učící se společnosti. Ve světě neustálých změn a nejistoty bude hrát rozhodující úlohu schopnost pružně reagovat na jakékoli změny. Tyto myšlenky rozvádí zejména Bílá kniha Evropské unie z roku 1995 „Na cestě k učící se společnosti“.

Přestože je EU jednou z nejvyspělejších částí světa, musí nést obrovské politické, ekonomické a sociální náklady nezaměstnanosti. Rozvoj nových informačních a komunikačních technologií problém ještě zhoršil a přinesl nové podněty k debatě o konkurenceschopnosti, růstu a zaměstnanosti. „*Rychlé změny v oblasti informační technologie, komunikací... vedou k tomu, že každý členský stát... musí být schopen zplna využívat vzdělanostní a inovativní ekonomiku a společnost, jež jsou dnes zdrojem růstu a rozvoje.*“⁽¹⁰⁾ Evropská unie se musí vyrovnat s tím, že výhody plynou

z využívání nejnovějších technologií a že přístup k informacím je podmínkou úspěchu. Proto je třeba vytvořit informační společnost, k čemuž je nutné přehodnotit dosavadní přístup ke vzdělávání. Technologické změny a využívání informačních technologií zlepšují životní úroveň, z čehož má prospěch celá evropská společnost. „*Nástup nových informačních a komunikačních technologií je tudíž výjimečnou šancí, kterou je třeba co nejlépe využít a pečlivě přitom dbát, aby se nerozšiřovala propast mezi těmi, kteří mají k novým znalostem přístup, a těmi, kteří jsou z nich vyloučeni.*“⁽¹¹⁾

V roce 1996 představila Evropská komise v Zelené knize o informační společnosti podrobnou analýzu možností jejího vzniku. V tomto dokumentu jsou podrobně analyzovány změny a krizové momenty konce 20. století. Komise vyjadřuje názor, že informační společnost je nejnútnejší změnou, které musí EU dosáhnout. Tato změna ovšem obnáší velká rizika pro jednotlivce i regiony s méně příznivými podmínkami. Nejenom evropská konkurenceschopnost, ale i sociální soudržnost jsou závislé na novém přístupu k vědění a novým informačním a komunikačním technologiím. Přeměna přístupu ke vzdělávání je jednou z možných cest, jak usnadnit řešení těchto problémů. V krátkodobém horizontu Komise zdůraznila potřebu zastavit zastarávání znalostí zejména dospělých pracovníků. K tomu je třeba přizpůsobit přístup ke změnám. Nejenom pasivně přihlížet, ale aktivně je využívat. Dlouhodobým cílem je rozvoj celoživotního učení a související změny. Například aktivní přístup k samostatnému učení s využíváním nových technologií a zdůraznění učení se zkušeností. V prohlášení Komise z 12. 11. 1997 nazvaném „K Evropě vědění“ jsou naznačeny směry dalších iniciativ vzdělávací politiky EU pro období 2000 až 2006. Hlavním cílem je vybudování otevřeného a dynamického prostoru pro vzdělávání v Evropě, který poskytne občanům možnost neustálé obnovy jejich znalostí a dovedností, směřující ke zvyšování jejich zaměstnanosti, a který vytvoří rámec pro proces upevňování evropského občanství.

Evropská rada na svém zvláštním zasedání v březnu 2000 schválila strategické cíle pro posílení zaměstnanosti, ekonomického rozvoje a sociální soudržnosti jako součásti společnosti začátku 21. století, založené na znalostech. Novým strategickým cílem pro příští desetiletí bylo stanoveno „*stát se nejkongurenceschopnější a nejdynamičtější znalostní ekonomikou, schopnou udržetelného hospodářského růstu s více a lepšími pracovními místy a s větší sociální soudržností.*“⁽¹²⁾ Posílení využívání nových technologií a větší informovanost o vzdělávacích příležitostech, které nabízejí multimedia a internet, jsou dalším předpokladem úspěšné a efektivně fungující informační společnosti. K jejím cílům patří kromě konkurenceschopnosti a ekonomického růstu i spojení rozdílných kultur, posílení

evropské identity a celého evropského integračního procesu.

Závěr

Vzdělávání je klíčovým faktorem ovlivňujícím rozvoj národů v členských státech Evropské unie i ve státech přidružených, včetně České republiky. Tento rozvoj je určen nejenom úrovní a kvalitou vzdělávání, ale především tím, jak je vzdělávání schopné reagovat a přizpůsobovat se celkovému politickému, ekonomickému a společenskému vývoji společnosti. Základním předpokladem úspěchu ve stále se zvyšující konkurenci je vysoká, neustále obnovovaná úroveň znalostí a dovedností každého člena společnosti.

Důležitou roli hraje nejenom schopnost přizpůsobení, ale především aktivita, tvořivost, schopnost inovací a rozvoj podstatných dovedností a vědomostí, jako jsou učení, poznávání, komunikace a kooperace. V těchto souvislostech zaujímá vzdělávání a odborná příprava jedno z nejvýznamnějších míst ve společných politikách Evropské unie i v politice České republiky. Nezbytné proměny a nejnáléhavější problémy evropské společnosti začátku 21. století jsou pádným argumentem pro tvrzení, že vzdělávací politika by měla být prioritní oblastí zájmu všech států a je velmi účinným nástrojem, který může ovlivnit další směřování a vývoj celé evropské společnosti v současném globalizovaném světě.

pavla.sterbova@e-mail.cz

¹⁾ Dawson, Christopher: Porozumět Evropě, Zvon, Praha, 1995, s. 42.

²⁾ Tamtéž: s. 36.

³⁾ Tamtéž: s. 208 a 209.

⁴⁾ Program portugalského předsednictví EU, 1. leden až 30. červen 2000, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2000, s. 7.

⁵⁾ Národní program rozvoje vzdělávání v ČR, Ministerstvo mládeže, tělovýchovy a sportu ČR, Praha, 2000, s. 6.

⁶⁾ Učení je skryté bohatství. Zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“, Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha, 1997, s. 27.

⁷⁾ České vzdělání a Evropa – strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie, Program Phare, projekt č. CZ 9405-01-03-01, Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha, 1999, s. 51.

⁸⁾ Walterová, Eliška: Objevujeme Evropu – kniha pro učitele, Pedagogická fakulta UK, Centrum evropských studií, Praha, 1997, s. 132.

⁹⁾ Učení je skryté bohatství. Zpráva Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“, Ústav pro informace ve vzdělávání, Praha, 1997, s. 27.

¹⁰⁾ Zasedání Evropské rady konané ve dnech 7., 8. a 9. prosince 2000, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2000, s. 5.

¹¹⁾ Tamtéž: s. 13.

¹²⁾ Zasedání Evropské rady konané ve dnech 23. a 24. března 2000 v Lisabonu, Dokumenty EU, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2000, s. 2.

Írska republikánska armáda – Severné Írsko

Korene severoírskeho problému možno datovať 12. storočím. Už vpádom Normánov okolo roku 1160 sa na ostrov začal dostávať anglický vplyv. Dodnes sa definitívne nevyriešil problém medzi dvoma komunitami katolíkov (republikánov), ktorí sú za vytvorenie jednotného Írska, a protestantov (unionistov), ktorí sa na druhej strane snažia zostať súčasťou Veľkej Británie. Severné Írsko nevstúpilo do nového milénia najšťastnejšie.

Mierový proces sa totiž v júli 2001 dostal opäť do slepej uličky. Budeme sa snažiť načrtnúť dôvod, prečo došlo k poslednej severoírskej mierovej kríze, jej priebeh a tiež sa budeme snažiť oboznámiť vás s rolou Írskej republikánskej armády (IRA) v nej.

Írska republikánska armáda je katolíckou teroristickou organizáciou, snažiacou sa o vytvorenie nezávislého jednotného Írska. Počas svojej viac ako osemdesiatročnej existencie bojovala proti britskej nadvláde, diskriminácii katolíkov, za emancipáciu katolíckej komunity v oblasti bývania, pracovných príležitostí a pod. Spôsob správania IRA sa počas jej existencie menil, avšak hlavný cieľ zostáva dodnes rovnaký – vytvorenie jednotného írskeho štátu. IRA vznikla roku 1919 zo zvyšku rebelských jednotiek, ktoré v roku 1916 bojovali za svoje práva a nezávislosť Írska spod nadvlády Veľkej Británie. Viac než tristo-ročné konflikty medzi katolíkmi a protestantmi, ktorí boli podporovaní Britmi a ich vojskom, poznačili politiku 20. storočia tak silno, že dodnes sa uskutočňujú útoky predovšetkým na nevinných ľudí a ich rodiny. Údaje uvádzajú, že v súčasnosti percentuálne vyšší počet bombových útokov na rodiny uskutočňujú protestantskí extrémisti. Za zmienku stojí, ako uviedol denník The Irish Times 10. augusta 2001, že len v uvedenom roku sa uskutočnilo už celkovo 134 bombových útokov, z ktorých takmer 50 explodovalo. V súčasnosti je ich počet vyšší. Sinn Féin, politické krídlo IRA, za tieto útoky obvinila lojalistickú paramilitárnu organizáciu nazývanú Ulsterská obranná asociácia (Ulster Defence Association – UDA).¹⁾ V porovnaní s predchádzajúcim rokom, kedy bolo nájdených 57 trúbkových bômb, z ktorých vybuchlo 21, nevestí tento fakt nič dobrego. Trúbkové bomby sa stali „populárnym“ prostriedkom útokov, lebo samotný proces ich výroby nie je obzvlášť náročný. Vyrábajú ich aktivisti oboch znepriatelených strán mnohokrát i priamo doma. Možno aj tento fakt vplyva na ich funkčný stav.

Prvá mierová kríza 21. storočia

Odstúpením Davida Trimbla, šéfa Ulsterскеj unionistickej strany (Ulster Unionist

Party – UUP), z funkcie šéfa severoírskej administratívy 1. júla 2001 zostal mierový proces stáť na mŕtvom bode. Dôvod tohto definitívneho rozhodnutia bol jednoznačný. Trimble sa od podpísania Veľkonočnej dohody (Good Friday Agreement) 10. apríla 1998 už v poradí tretikrát²⁾ postavil zoči-voči problematike zbraní IRA. Ako sa uvádza vo Veľkonočnej dohode: „Všetci účastníci potvrdzujú svoj zámer ... využiť akýkoľvek vplyv, ktorým môžu dosiahnuť zneškodnenie všetkých paramilitárnych zbraní do dvoch rokov (tj. do mája 2000).. a v súvislosti s tým implementáciu celej dohody...“ Na tento účel bol vytvorený Nezávislý medzinárodný úrad pre odzbrojenie (Independent International Commission on Decommissioning – IICD) na čele s kanadským generálom Johnom de Chastelainom. IRA však s procesom odzbrojenia v pravom slova zmysle nezačala až do októbra 2001. Dovtedy dovolila iba inšpekciu a zapečatenie niektorých muničných skladov. Práve pomalý postup IRA v tejto otázke vyvolával negatívne odozvy unionistov. Pohoršení mnohými ústupkami britskej vlády voči katolíkom rázne dopomohli k prehĺbeniu prvej severoírskej mierovej krízy 21. storočia.

Tak ako v roku 1916, keď vypuklo Veľkonočné povstanie, ktoré sa stalo základným kameňom moderného írskeho republikanizmu, tak aj v 60. rokoch vznikali ofenzívne snahy IRA na podnet protestantských jednotiek. Teda tak ako v roku 1912 boli položené základy unionistického Ulsterského dobrovoľníckeho zboru (Ulster Volunteer Force – UVF), na podnet ktorého sa začali zoskupovať írski dobrovoľníci (prišlo Veľkonočné povstanie a občianska vojna), tak i v roku 1966 sa objavila nová bojová lojalistická jednotka rovnomeného názvu UVF, ktorá vyhlásila IRA vojnu. To znamená, že protestanti sa mnohokrát v dejinách Írska stali aktérmi, ktorí vyprovokovali katolíkov, žiadajúcich viac pozornosti zo strany Britov, sociálnu či právnu emancipáciu k ozbrojeným útokom. Neznamená to však, že katolíci sa nikdy do pozície provokatérov nedostali.

Aj v súčasnosti pozorujeme podobné tendencie. Politická kríza v Severnom Írsku začala práve krokom unionistov, i keď zčasti oprávnene.³⁾ Neprikláňame sa ani k jednej zo strán konfliktu, skôr poukazujeme na iniciátora, ktorý opäť posunul mierový proces o krok dopredu. Ale či počínanie unionistov a počínanie samotného Trimbla viedlo k vyriešeniu problému odzbrojenia všetkých teroristických skupín v Severnom Írsku, nie je možné v dnešných dňoch posúdiť. Neoddiskutovateľná je skutočnosť, že IRA mala začať odzbrojovať. Trimble sa rozhodol rezignovať, aby tak prinútil IRA prikráčať k opatreniam, ku ktorým sa zaviazala.

Unionisti však nevyvíjali tlak len na IRA, ale nezhody existujú dodnes i v ich vlastných radoch. Najprv 10. júla 2001 utrpel mierový proces ďalší neúspech, keď dve radikálne protestantské skupiny stiahli svoju podporu o zmierenie v Severnom Írsku. Ulsterskí bojovníci za slobodu (Ulster Freedom Fighters – UFF) a Pokroková unionistická strana (Progress Unionist Party – PUP), nahnevaní mnohými ústupkami v prospech katolíkov, vyhlásili, že nemôžu ďalej podporovať dohodu, ale primárne dodržiavať budú. Potom, čo IRA 23. októbra 2001 začala „bezprecedentný akt vo svojej histórii,⁴⁾“ ako sa uvádza v ich vyhlásení, t.j. proces odzbrojovania, aby tak zachránila mierový proces, zaujal Trimble svoj ministerský post. Toto rozhodnutie IRA by bolo vhodné označiť za historické, keďže po prvýkrát za viac než osemdesiatročnej existencie sa rozhodli zneškodniť, čo len jedinú zbraň.

Trimble opäť šéfom severoírskych vlády

Návrat Trimbla sa nezaobišiel bez problémov. Prvý pokus o jeho znovuzvolenie sa uskutočnil v piatok 2. novembra 2001, stroskotal však na odmietavom postoji unionistického bloku. Hlasovanie skončilo neúspechom napriek tomu, že Trimble získal podporu absolútnej väčšiny (70 percent) z celkového počtu 108 poslancov. Podľa pravidiel severoírskeho parlamentu rozhodnutie musí schváliť nadpolovičná väčšina tak unionistických, ako aj republikánskych zákonodarcov. Kým republikáni Trimbla podporili jednomyselne, unionisti rozhodli proti rozdielom jediného hlasu.

Druhý pokus sa uskutočnil 5. novembra 2001 a bol odložený o 24 hodín. Dôvodom odkladu bol procedurálny návrh spolu s právnym podnetom, ktorým sa protestantskí odporcovia mierovej dohody z roku 1998 snažili zablokovať Trimblu vymenovanie. Tridsať unionistických poslancov, vrátane dvoch členov Trimblovej Ulsterskej unionistickej strany, krátko pred hlasovaním požiadalo o zmenu v programe zasadania. Podnet vznikol na základe iniciatívy radikálneho protestantského lídra Iana Paisleyho, šéfa Demokratickej unionistickej strany (Democratic Unionist Party – DUP). Paisley zároveň požiadaval Najvyšší súd v Belfaste, aby voľbu Trimbla zastavil. DUP pri vznesení právneho podnetu argumentovala tým, že opakovaná voľba prvého ministra protestantsko-katolíckej koalície vlády nemôže byť platná, keďže Veľká Bri-

tánia ignorovala termín (polnoc 3. novembra 2001), do ktorého mal Londýn buď prevziať priamu kontrolu nad provinciou, alebo vypísať predčasné voľby. Predseda provinčného zhromaždenia John Alderdice však upozornil na fakt, že britský minister pre záležitosti Severného Írska John Reid môže stanoviť akýkoľvek termín pre predčasné voľby. Dodal, že v časti zákona klúčovej pre túto situáciu sa v súvislosti s Reidovými ďalšími možnosťami používa slovo „môže“, a nie „musí“. To bol i dôvod zamietnutia právneho kroku DUP belfastským Najvyšším súdom ešte v ten istý deň.

Trimblu znovuzvoleniu 6. novembra pomohlo priradenie troch poslancov „neutrálnej“ Alliance Party do unionistického bloku, čím sa prekonal tesná väčšina unionistických odporcov Trimblu znovuvymenovania (Alliance Party združuje protestantov aj katolíkov).

Pokračovanie konfliktov

Hoci Briti, tak ako sa s republikánmi dohodli, začali 25. októbra deštrukciu klúčových bezpečnostných zariadení (strážne veže, ale i britská vojenská základňa v Magherafelte), problémy neustávali. Ďalšie nepokoje boli len dôkazom toho, že trvalý mier v Severnom Írsku je v nedohľadne a extrémisti sa ďalej uchýľovali k útokom. Ako príklad vzájomnej neznášanlivosti medzi komunitami, ktorá tu je od malička vtlačaná deťom z rodín s a priori radikálnym národnostným cítením, je nesúhlas protestantov, aby katolícke deti chodili do školy cez ich štvrť. Protestanti vyzývali rodičov, aby svoje deti vodili do školy inou trasou. Počas trojmesačných nepokojov, ktoré sa skončili 24. novembra, protestanti hádzali zápalné fľaše na katolícke deti, pričom zranených bolo niekoľko policajtov. Za zmienku tiež stojí skutočnosť, že len 28. októbra 2001 sa pri potýčkach zranilo do 30 policajtov.

Špekulácie nad odzbrojením IRA

V súvislosti s procesom zneškodnenia zbrojného arzenálu IRA sa vytvárajú isté špekulácie nad úmyslom a cieľom jej rozhodnutia. Počas svojej existencie sa IRA viackrát rozštiepila. Naposledy to bolo v polovici 90. rokov, kedy vznikla Prává IRA (Real IRA – RIRA). Práve ona predstavuje veľkú hrozbu pre trvalý mier v Severnom Írsku. Potom, čo IRA začala odzbrojovať, je veľmi diskutabilné, či sa členovia RIRA nebudú snažiť o útočné aktivity.

Martin McGuinness, severoírsky minister vzdelávania, predstaviteľ Sinn Féin a bývalý šéf IRA, sa 2. apríla 2002 nechal počuť, že o 14 rokov, na sté výročie Veľkonôčného povstania z roku 1916, sa Írsko zjednotí. „Verím, že jednotné Írsko je teraz nevyhnutné. Je to iba otázka času...“, uvádza sa v The Irish Times. Táto výpoveď predstaviteľa politického krídla IRA vyvolala mnohé špekulácie nad otázkou jej odzbrojenia a smerovania vôbec. V reakcii unionistickej poslankyne Hermonovej, ktorá jeho slová označila za „hlúposť“, sa uvádza, že: „Takýto druh rozprávania sa stále opakuje, keď sa

republikáni vyrovnávajú zo zlými správami ohľadom odzbrojenia – zlými pre nich, dobrými pre nás.“⁵⁾ Už viackrát v írskej histórii pri podpísaní mierových dohôd, iných zmlúv, či v prípade funkčného zlyhania IRA, z ktorých pre IRA vyplývalo zloženie zbraní, sa jej predstavitelia vyjadrili v takom zmysle, že bolo všetkým jej dobrovoľníkom jasné, že na cieľ (jednotné Írsko) sa nezaбудlo. Po vyhlásení McGuinnessa by sme mohli povedať, že boj IRA sa ešte neskončil. Ak to neplatí pre „umiernenejšiu“ IRA, ktorá uskutočnila „bezprecedentný krok“, tak to s veľkou pravdepodobnosťou platí pre RIRA. Aby IRA zostala ešte aká-taká autorita v radoch jej dobrovoľníkov a všetka kontrola neprešla do rúk radikálnejšej RIRA, bolo toto vyhlásenie McGuinnessa potrebné. Každopádne tento fakt, že boj IRA za zjednotené Írsko ešte neskončil, nevyvráti ani ďalšie (v poradí druhé) zneškodnenie zbraní 8. apríla tohto roku. Všetky tieto udalosti svedčia o relevantnosti špekulácií, či sa IRA nepokúša „vymeniť svoje zbrane za hlasy voličov írskej republiky“. V írskej republike sa totiž v priebehu najbližších mesiacov majú uskutočniť všeobecné voľby. Ich presný dátum uskutočnenia zatiaľ nie je známy. Sinn Féin má dnes v írskej republike jedného poslanca, avšak jej vyhliadky sú v májových voľbách vyššie. Predvolebné preferencie ukazujú, že by mohli získať maximálne štyri kreslá. Otázne je, či by sa Sinn Féin mohla v írskej republike podieľať na výkone moci. V Ústave sa totiž uvádza, že žiadna strana so súkromnou armádou nemôže byť vo vláde.

vostinar@pobox.sk

¹⁾ Alban Maginness, poslanec Severoírskeho zhromaždenia za Sociálne demokratickú labouristickú stranu (Social Democratic Labour Party – SDLP) pre volebný obvod severný Belfast, uviedol, že UDA „bola políciou jednoznačne identifikovaná ako hlavný iniciátor nepokojov na Limestone Road“, čo je ulica v severnej časti Belfastu. Maginness zároveň vyzval, aby UDA zastavila všetky paramilitárne aktivity. BBC z 5. apríla 2002 ďalej uvádza, že UDA sa zaviazala, že zmierni rastúce sektárske napätie.

²⁾ Po prvýkrát sa implementačný proces Veľkonôčnej dohody zastavil na jeseň 1998. Vtedy Trimble a jeho Ulsterská unionistická strana podmienujú sformovanie novej severoírskej exekutívy tým, že IRA musí najprv začať odzbrojovať. Vo februári 2000 už Trimble vyzval Britániu, aby zrušila nové inštitúcie. 11. februára britský minister pre Severné Írsko podpísal nariadenie, ktorým sa inštalovala priama kontrola Severného Írska z Londýna. Dôvodom bolo opäť to, že IRA nezačala proces odzbrojovania do konca januára 2000, ako o to žiadala Trimble.

³⁾ Keď hovoríme zčasti, máme na mysli, že i na strane samotných unionistov stoja teroristické skupiny, ktoré proces odzbrojovania nezahájili.

⁴⁾ Conflict Archive On The Internet – Irish Republican Army (IRA) Statement, 23. October 2001, On: [http://cain.ulst.ac.uk/evenst/peace/docs/ira231001.htm\(23/10/01\)](http://cain.ulst.ac.uk/evenst/peace/docs/ira231001.htm(23/10/01)).

⁵⁾ Irish Times – McGuinness says united Ireland can be achieved in 14 years, On: [http://www.ireland.com/newspaper/ireland/2002/0403/14026_6377HM4UNITEDIRELAN.html\(03/04/02\)\(03/04/02\)](http://www.ireland.com/newspaper/ireland/2002/0403/14026_6377HM4UNITEDIRELAN.html(03/04/02)(03/04/02)).

Pankisi

Výroky amerického charge d'affaires Philipa Remlera v Tbilisi z 11. února o tom, že v Pankiské soutěsce se podle informací americké rozvědky skrývají arabští a afghánští žoldáci napojení na Usámu bin Ládina a že USA jsou ochotny asistovat Gruzii v boji proti terorismu, byly velkým překvapením, a to i v samotné Gruzii.

BLANKA HANČILOVÁ

Ačkoli situace ve vysokohorském údolí Pankisi byla předmětem ostrých výměn názorů mezi Gruzii a Ruskem nejméně od konce roku 1999, nedalo se čekat, že Pankisi získá tak prominentní postavení v gruzínsko-amerických a ruských vztazích a že se přímo stane součástí boje USA proti mezinárodnímu terorismu.

Spojené státy se na počátku letošního roku rozhodly zásadně posílit svou vojenskou asistenci Gruzii a vyslat do Gruzie až 200 vojenských odborníků, kteří budou trénovat asi 1500 příslušníků jednotek rychlého nasazení se zaměřením na boj proti terorismu a asi 500 příslušníků pohraničních jednotek. Američtí experti se neúčastní žádných operací, budou mít pouze poradní funkce. Rovněž budou asistovat při budování Centra pro zvládání krizí při gruzínském ministerstvu obrany. Hlavní část výcviku by měla proběhnout do konce května, ale američtí experti zůstanou v Gruzii podle vyjádření gruzínského ministra obrany, „dokud to bude zapotřebí“.

Pankisi není jediný problém

Pankisi je dnes pouze jedním z několika regionů, které nejsou pod kontrolou centrální vlády ve Tbilisi. V době SSSR se pod jurisdikcí Gruzínské sovětské socialistické republiky nacházely tři autonomní entity: Abcházská autonomní republika, Adžárská autonomní republika a Jihoosetinská autonomní oblast. Na začátku 90. let Abcházie a Jižní Osetie vyhlásily nezávislost a Gruzie prohrála obě války, které následovaly. V polovině 90. let se podařilo uzavřít příměří, ale konflikty nejsou dodnes přes snahu OSN a OBSE vyřešeny. Třetí autonomní entita, republika Adžárie, sice nevyhlásila nezávislost, ale její prezident Aslan Abašidze komunikuje s centrální mocí ve Tbilisi jen velmi omezeně a Adžárie je prakticky ve svých vnitřních záležitostech zcela nezávislá. Vedle těchto tří entit má gruzínský stát problémy s regionem Džavachetie/Achaltsikhe při hranicích s Arménií, kde žije kompaktně početná arménská menšina. Tento region patří k méně rozvinutým regionům Gruzie a většina pracovních příležitostí souvisí s tamní ruskou vojenskou základnou. Konečně posledním regionem, kterému se dostalo na jaře letošního roku zvýšené mezinárodní pozornosti, je Pankiská soutěska v severovýchodní Gruzii při hranicích s Čečenskem.

Pankisi je asi 34 km dlouhé údolí, zakončené horským masivem Kavkazu a sousedí-

cí s Čečenskem. Obyvatelé Pankisi jsou jak Gruzínci, tak Kistové, etnická skupina velmi blízká Čečencům a Ingušům, kteří přišli do Pankisi v 17. a 18. století, mluví svým dialektem, ale jsou loajální vůči gruzínskému státu a nežádali na něm nezávislost.

Ačkoli gruzínský prezident Eduard Ševardnadze v březnu při své první oficiální návštěvě EU v Bruselu prohlásil, že kritická bezpečnostní situace v Pankisi je důsledkem čečenských válek, ve skutečnosti formující se gruzínský stát nebyl od rozpadu Sovětského svazu v Pankisi stejně jako na dalších místech v Gruzii schopen vytvořit funkční státní struktury a efektivně ovládnout celé své území. Prudké zhoršení politické a ekonomické situace v Gruzii na počátku 90. let v důsledku rozpadu Sovětského svazu, občanské války a konfliktů s Abcházií a Jižní Osetií negativně ovlivnilo sociální a politickou situaci v Pankisi. V první polovině 90. let se přes Pankisi začaly pašovat drogy ze Střední Asie, určené pro ruský a evropský trh. Naprostý rozpad sociálního zabezpečení a nedostatečné možnosti obživy donutily obyvatelstvo k hledání alternativních možností, jak přežít. Mezi ně patří pašování drog a zbraní do Čečenska zmítaného válkou s Ruskou federací.

V Pankisi některé funkce státu přebraly neformální (tradiční) mocenské struktury. Tato situace ale nebyla v Gruzii v posledních deseti letech výjimečnou a Pankisi nepředstavovalo pro centrální vládu zásadní problém, dokud se situace v Pankisi nevyostřila především v důsledku druhé čečenské války. Etnická příbuznost Kistů a Čečenců podpořila úzké vztahy mezi Pankisi a Čečenskem, které posílila i ruská blokáda Čečenska na počátku 90. let. Absence státní moci umožnila poměrně nerušené fungování kriminálních gangů podílejících se na pašování drog a zbraní. Gruzínská policie neměla prakticky možnost zasahovat do dění v Pankisi a podle mnohých vyjádření ani zájem, neboť se na nelegálních obchodech přímo podílela.

Od konce 90. let je Pankisi předmětem zájmu radikálních wahnábitů, kteří finančně podporují konvertity, což činí wahnábismus zajímavý zvláště v ekonomicky složité situaci. Od roku 1998 funguje soukromá škola, která vyučuje arabštinu a korán a v roce 2000 byla postavena wahnábítská mešita. Zdá se ale, že dnes se většina Kistů dívá na wahnábity spíše s podezřením, neboť jsou vnímáni jako vetřelci, kteří přinášejí do jejich poměrně uzavřené komunity cizí zvyklosti a pravidla.

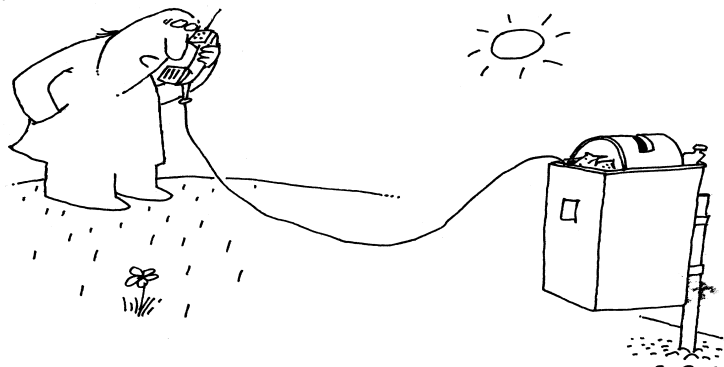
Mezinárodní společenství poprvé výrazněji zaznamenalo Pankisi na konci roku 1999, kdy se do něj uchýlilo několik tisíc uprchlíků z Čečenska a mezinárodní humanitární organizace jim poskytovaly pomoc. V této nepřehledné situaci měly kriminální gangy lepší možnost nerušeně operovat. Přítomnost uprchlíků z Čečenska zhoršila ekonomickou situaci v údolí a vedla mimo jiné k vyostření vztahů mezi Gruzii a Kisty. V létě minulého roku došlo k sérii recip-ročních únosů a do situace se musel vložit i gruzínský prezident Ševardnadze.

První mezinárodní organizací, vedle humanitárních agentur, která reagovala na zhoršující se situaci v Pankisi, byla Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. V prosinci 1999 Stálá rada OBSE na žádost gruzínské vlády rozšířila mandát mise OBSE v Gruzii o monitorování hranice mezi Čečenskem a Gruzii neozbrojenými pozorovateli, o dva roky později, v prosinci 2001, pak byla zahrnuta i hranice mezi Ingušskem a Gruzii.¹⁾

V roce 2000 Rusko opakovaně obvinilo Gruzii, že na svém území přechovává a vyvíjí čečenské teroristy. Je pravděpodobné, že spolu s uprchlíky se do Pankisi dostal i blíže neurčený počet čečenských bojovníků a Gruzie to konečně v minulém roce přiznala, ale nadále popírá, že by se na jejím území nacházel výcvikový tábor. Na druhé straně ale přítomnost čečenských teroristů nepotvrdila ani monitorovací mise OBSE.

Ruská, či americká asistence?

Atentáty na Světové obchodní centrum v New Yorku a následný boj proti mezinárodnímu terorismu dále posílily mezinárodní význam Pankisi. Pod tlakem Ruska, ale i Spojených států byla Gruzie nucena ukázat

rozhodnou vůli řešit problémy v Pankisi. Alternativou byla reálnější hrozba ruské intervence, pokud Gruzie nenastolí pořádek v Pankisi a nezamezí přeshraniční podpoře čečenských bojovníků, na druhé straně tlak USA, aby se Gruzie zapojila do boje proti terorismu. V lednu letošního roku Gruzie uspořádala policejní akci v Pankisi. Ta nejenže neměla žádný praktický dosah, ale změnila se ve frašku poté, co byli uneseni (a později propuštěni) čtyři policisté z místního checkpointu. Akce ještě jednou ukázala naprostou nepřipravenost gruzínských jednotek pro náročnější vojensko-policejní operace, kterými operace v Pankisi rozhodně jsou.

Politicky se Gruzie v minulých letech, alespoň na rovině deklarací, orientovala na Evropskou unii a na Spojené státy. Naděje, že by se mohla stát v dohledné době členem Severoatlantické aliance nebo EU, jsou sice nereálné, ale nepřestávají být deklarovaným politickým cílem, často k nevůli Moskvy. Dnes má Gruzie ze všech bývalých sovětských republik nejhorší vztahy s Moskvou. Rusko se v první polovině devadesátých let aktivně zapojilo do secesionistických konfliktů na straně Abcházie a Jižní Osetie proti gruzínskému státu a v minulém roce například zavedlo jednostranně víza pro občany Gruzie s výjimkou obyvatel Jižní Osetie a Abcházie. Gruzínská vláda v minulých dvou letech opakovaně odmítla ruské nabídky vojenské asistence při řešení situace v Pankisi, neboť ruská vojenská intervence je pro gruzínskou veřejnost i politickou scénu nepřijatelná. Americká nabídka vojenské pomoci, ať již přišla na žádost gruzínského prezidenta Ševardnadzeho, či nikoli, ale vytrhla Gruzii i Spojeným státům (krátkodobě) trn z paty.

Pozitiva a rizika americké asistence

Podpora Spojených států v záležitosti Pankisi upevnila postavení gruzínského prezidenta Ševardnadzeho a možná předešla významným změnám na gruzínské vládní scéně. Prakticky od jara minulého roku byla Gruzie ve vleklé vládní krizi. V září prezident Ševardnadze rezignoval z funkce vládní strany Občanské unie Gruzie a na přelomu října a listopadu následovala vládní krize a prezident byl pod tlakem veřejnosti donucen odvolat zkorumpované ministry vnitra a policie. Ševardnadze není v Gruzii již několik let považován za důvěryhodného politika, který je schopen nabídnout vizi pro budoucnost. Nicméně se těšil (a jak je vidět i nadále se těší) podpoře ze zahraničí, která stála mimo jiné na jeho dobrých kontaktech s evropskými státy i USA, jež se datují z konce existence Sovětského svazu, kdy Ševardnadze zastával funkci ministra zahraničních věcí. V posledních letech byl ale Ševardnadze stále více považován i v zahraničí, především pak v evropských strukturách, za součást problému, za všehoschopného politika v nefunkčním státě, který nemíní politické a ekonomické reformy vážně.

Americké angažmá rovněž pomohlo zmírnit hrozbu ruské intervence. Ta by po-

enciálně mohla zásadně zkomplikovat vztahy mezi Ruskem a USA v době, kdy USA potřebují ruskou podporu v boji proti mezinárodnímu terorismu. Nicméně Rusko demonstrovalo svou moc, když jeho mírové jednotky v Abcházii v polovině dubna na jeden den obsadily bez souhlasu gruzínské vlády či OSN údolí Kodori, kterým prochází frontová linie mezi Abcházíí a Gruzii. Dnes se zdá, že se situace uklidní, pokud se tak však nestane, mohla by eskalovat až v otevřený ozbrojený střet mezi Ruskem a Gruzii.

Plánovaná americká asistence i v případě, že dosáhne plánovaných cílů, řeší jen poměrně úzkou škálu problémů spojených s Pankisi, ale neřeší problém Pankisi sám o sobě. Americká asistence v krátkodobém časovém horizontu zmírňuje hrozbu ruské intervence a tlaku veřejnosti na vládu, aby řešila situaci v Pankisi, který by ji mohl destabilizovat. Nicméně většinu faktorů, které dovolily kriminálním strukturám uchytit se v Pankisi, nemůže vojenská akce vyřešit, neboť souvisí s celkovou ekonomickou a politickou situací v Gruzii, přesněji řečeno s neschopností gruzínského státu vytvořit efektivní funkční státní struktury.

Americká asistence mění mocenskou rovnováhu v regionu Kavkazu a významně zvyšuje nejistotu ve vztazích mezi Ruskem, Gruzii a USA. Ruští politici zpočátku nepřijali americkou asistenci s porozuměním, ale obecně nebylo Rusko zásadně proti a USA prokázaly vůli konzultovat s ním další kroky. Jedním z možných vysvětlení poměrně vstřícného ruského postoje je naděje, že vyřešení situace v Pankisi by mohlo Rusku pomoci ukončit válku v Čečensku. Na druhé straně se však Rusko obává, že americké angažmá je pokusem o omezení ruských strategických a ekonomických zájmů na Kavkaze. Vedle boje proti terorismu existují ještě další vysvětlení pro americkou přítomnost na jižním Kavkaze, především pak bezpečnost plánovaného ropovodu Baku – Ceyhan.

Faktem zůstává, že konečné řešení problémů Pankisi závisí na schopnosti gruzínského státu nabídnout tamním obyvatelům alternativu k vydělkům, které jim zaručuje pašování drog a zbraní. Dnes není Gruzie schopna zajistit bezpečnost obyvatel regionu, kteří jsou tak vystaveni nátlaku ze strany kriminálních struktur. Hlavní odpovědnost za vyřešení situace v Pankisi nese gruzínský stát, ale mezinárodní společenství by mělo rozhodně zasáhnout a asistovat Gruzii v jejím nelehkém úkolu, aby předešlo její destabilizaci, a tím i další destabilizaci celého regionu jižního Kavkazu. Krátkodobá vojenská podpora Gruzii je jedna věc, dlouhodobý závazek podílet se na obnově Pankisi a reformě celého státu je věc druhá, bez které vojenská a policejní akce nebude mít kýžený výsledek.

○

bhl1@fulbrightweb.org

¹⁾ OSCE Permanent Council Decision 334, 335, 346, 372, 406, 442, 450.

Novým jevem ve světové ekonomice se v 90. letech staly regionální finanční a hospodářské krize. Od první tzv. mexické (též „pesetové“ či první latinskoamerické) v letech 1994–95 po dvou letech vypukla velká krize asijská (od podzimu 1997 nejméně do konce roku 1998), kterou ještě zpočátku bylo možno vydávat za souběh nepříznivých vlivů a koincidencí, ale brzy bylo jasné, že se zde rodí zcela nový fenomén vývoje světové ekonomiky. Následovala krize „ruská“ (podzim 1998–2000) a tzv. druhá latinskoamerická (někdy zvaná brazilská) z konce roku 1998 a první poloviny roku 1999.

O nynějších měnově-ekonomických, politických a sociálních turbulencích v Argentíně se vedou diskuse. Jsou šifřici se negativní makroekonomické, měnové a politické impulsy do Latinské Ameriky a dokonce již i do Evropy novým regionálním otřesem? Ve chvíli, kdy vzniká tento text (*počátek února 2002*), není argentinská krize dosud zdaleka ukončena, přesto naléhavá otázka zní: Jde o novou regionální krizi (již třetí latinskoamerickou), nebo jde pouze o „dotřes zemětřesení“ způsobený „brazilskou“ (druhou latinskoamerickou) krizí? Účelem této stati je jednak rekapitulovat argentinské události, byť za tu cenu, že se mohou ještě dále vyvinout, jednak přispět některými pohledy k této polemice, která v odborných pramenech a v médiích již naplno započala vsude na světě.

Obecný a teoretický význam problému

Tato diskuse je nesmírně aktuální pro posuzování stavu, a zejména prognóz vývoje světové ekonomiky (i mezinárodní politiky). Má význam dokonce i retrospektivní (např. zpětné posouzení důvodů vývoje v Indonésii). Obecně teoreticky je velmi důležitá pro teorii tzv. infikování či kontaminace (transmission, contamination), tedy šíření regionálních krizí. Velký zájem o ni jeví i mezinárodní organizace, zejména finanční (brettonwoodská skupina), regionální banky a rozsáhlá sféra kapitálových analytiků a ratingových společností, vzhledem k otázce tzv. ucpávání (congestion) kapitálových trhů a toků. To vše je volně spojeno s otázkou stability globální konjunktury všeobecně a zvládnutí krizových situací (crisis management) zejména.¹⁾ Začínají se o ni zajímat i politologové vzhledem k vnitropolitickým i mezinárodněpolitickým konsekvencím (viz Indonésie, Rusko a okolí a nyní Argentina a její politický kvas).

Argentina:

Nový otřes či pouze „dotřes“ ?

JAROSLAV FOLTÝN

Jestliže totiž jde o nový regionální otřes, znamenalo by to, že předchází „brazílské krize“, která byla poměrně rychle (během šesti měsíců) zvládnuta, poskytla určité zkušenosti a instrumentarium použitelné univerzálněji i v regionálních krizích, které většinou všichni významnější ekonomové očekávají i pro počátek 21. století. Jde tedy o relativně lepší variantu či alternativu.

Jestliže však jde o „dotřes“, znamená to, že předchází krize byla zvládnuta pouze zdánlivě, že pod povrchem ve formě „doutnající“ krize (v pramenech „smouldering crisis“) přežívala a že i pro budoucnost lze očekávat delší trvání krizí, přinášející s sebou nutnost vyvinout komplexnější a sofistikovanější instrumentarium. Znamená to i vyšší pravděpodobnost jejich rozšiřování v neurčitěm počtu regionů a subregionů, destabilizaci jejich kapitálově-finančních trhů, investičního klimatu atd. Retrospektivně by to znamenalo i jiný pohled na situaci v řadě asijských nově industrializovaných zemí první a druhé generace (Jižní Korea, Indonésie a další země ASEAN) i Japonska samotného. Jde tedy o alternativu relativně horší, než je ta předchozí, a to jak pro současnost, tak pro budoucnost. Závažnější problém by to představovalo i obecně teoreticky.

Argentinská krize 2001–2002 a její hlavní symptomy

Zrekapitulujeme-li si, co se až dosud vlastně stalo, nelze opomenout následující vývojové peripetie: Podobně jako v Rusku v časném podzimu 1998, ale nyní o tři léta později, ohlásila argentinská oficiální místa neschopnost plnit dluhovou službu a kryt své vlastní dluhopisy a jiné mandatorní závazky mezinárodního kapitálového trhu. Na rozdíl od Ruska však spolu s ekonomickým kolapsem následoval pád vlády, prezidenta a v krátkých časových odstupech i dalších vrcholných mocensko-politických garnitur, a to i několikanásobně. Argentina měla od „brazílské“ krize de facto dvojí peníze – argentinské peso s pevným připoutáním na americký dolar, který však částečně i sám legálně obíhal, k čemuž přibyla v určité fázi třetí měnová jednotka – tzv. argentino. Měnová opatření byla účinná jen velmi krátkodobě, země se rychle propadla do měnového chaosu provázeného útokem na banky se všemi

průvodními jevy, takže ihned na počátku roku 2002 bylo nutno sáhnout k omezení výběrů vkladů. Protože devizové rezervy ústřední banky i komerčních bank byly rychle vyčerpány – ačkoli argentinská ekonomika byla od roku 1999 již dosti dolarizována – rozkvétl černý trh valut a začala se odvíjet spirála inflace. Nominálně činí nyní 40–70 procent jen na kurzových změnách, avšak na černém trhu lze nakoupit USD jen za dvojnásobek nominálu a kurz dále stoupá. Výběry bank byly omezeny nejprve na pět tisíc dolarů měsíčně do odvolání, později (počátkem února – viz dále) však bylo přislíbeno omezení zrušit.

To vše vedlo k masovému prohloubení již tak široce rozšířené absolutní i relativní chudoby, do které nyní sklouzlo podle čerstvých odhadů 70 procent domácností žijících z příjmů nižších než 150 USD měsíčně. Ačkoli před rokem 1999 nebyla důchodová nerovnost v Argentině a sociální stratifikace společnosti v zemi např. v poměru k Brazílii a jiným latinskoamerickým zemím tak vážná, země se nyní tímto otřesem velmi přiblížila nejhorším latinskoamerickým poměrům.

Mezinárodně vzato byl tento vývoj dosti neočekávaný. Argentina byla totiž poměrně příznivě hodnocena za opatření, jimiž čelila druhé latinskoamerické krizi. Přes pochopitelnou makroekonomickou rozkolísanost zůstávala např. bankovní depozita v roce 1999 relativně stabilní. Argentina přijala směnečný plán (Convertibility plan), kde bankám stanovila dokonce přísnější kritéria, než stanoví tzv. Doporučení Basilejského výboru. Byla zpřísněna pravidla bankovního dohledu a stanovena dvacetiprocentní hranice likvidity na depozita se lhůtou splatnosti nižší než 90 dnů. Samotné banky, polekané „brazílskou“ krizí, navýšily své rezervy a některé byly donuceny k likvidaci. Banky též zpomalily a zpřísnily půjčkovou a úvěrovou agendu. Rating Argentiny u většiny prestižních agentur sice poklesl (z Baa 3 na BBB u Standard & Poor a z B/1 na B/2 u Moody's), ale přes negativní výhled se až do roku 2000 situace nezdála být vůbec kritická.²⁾

Dluhová pozice Argentiny však byla, je a zůstane velmi špatná a právě ona prav-

děpodobně způsobila kolaps roku 2001. Argentina je předluženou zemí (v kategorii SIMIC – severe indebted middle-income country), na kteroužto pozici „brazílské“ krize dále negativně zapůsobila. Je třeba říci, že její status předlužené země se střední úrovni důchodu na obyvatele je velmi nevýhodný, protože země je tím diskvalifikována pro naprostou většinu dluhových úlev a oddlužovacích akcí vyhrazených téměř vždy jen pro chudé předlužené země (kategorie HIPC – heavily indebted poor country). Argentinská celková vnější zadluženost dosahovala v roce 1999 136 ml. USD, důležité jsou však také další, a to poměrové, charakteristiky.

Ve skupině SIMIC je registrováno podle metodiky Světové banky pouze 15 zemí (z tranzitivních např. pouze Bulharsko). Kritériem je, aby dluhová služba země převyšovala 220 procent exportu nebo zadlužení 80 procent HDP, což je extrémně mnoho. Argentina ale v těchto poměrových ukazatelích dosahuje 393 procenta, resp. 64 procenta, čímž se řadí mezi skutečně nejzadluženější země na světě.³⁾

Bohužel Argentina nebyla v první ani ve druhé polovině 90. let prominentním účastníkem boomu přílivu přímých zahraničních investic (PZI). Suma cca 5 mld. USD ročně je na velkou a lidnatou (zhruba 37 milionů obyvatel) zemi málo a po „brazílské“ regionální krizi tyto přílivy stagnovaly či ještě klesaly, ačkoli paradoxně Brazílie sama utrpěla jen krátkodobý odliv, a to ještě spíše jen krátkodobého spekulativního kapitálu (viz dále).⁴⁾ Horší situace a delší odliv či stagnace PZI postihly Ekvádor, Kolumbii a jiné latinskoamerické země.

Regionální a nadregionální implikace

Argentinské turbulence se již na počátku prosince 2001 začaly šířit do sousedních zemí, zejména do Chile. Překvapivě přinesly obtíže i Španělsku, které jako bývalá metropole (až do počátku 19. století) má dosud v zemi své značné ekonomické a částečně i politické zájmy.

Některé z uvedených zájmů pocházejí nejen z dávné koloniální minulosti, ale i z období obou diktátorských epizod vlády Juana Dominga Perona, vysoce kontroverzní osoby soudobých argentinských dějin. Sám Peron, pocházející ostatně ze španělsko-italské rodiny, choval velké sympatie jak k Mussolinimu, tak k Frankovi. Jeho režim je nyní charakterizován různě (iberofašismus, směs populismu a gangsterství, polovojská diktatura atd.), je však beze sporu zajímavým obdobím populisticko-sociálního experimentování, které dodávalo režimu image „podpory lidu“. Peron využil popularity své charismatické první manželky Evity Duarte Peronové a výborných podmínek, které

se pro argentinskou ekonomiku vytvořily po druhé světové válce dodávkami masa pro vyhladovělou Evropu a jiných komodit (kůže aj.) pro další země včetně USA. Obojí investoval do nevídaných sociálních experimentů, jejichž důsledky se projevíly dokonce až po desetiletích, včetně nynější krize. Argentinské obyvatelstvo bylo dlouhodobě zvyklé „žít na dluh“ či tzv. „na kreditní kartu“. Protože Argentina měla dlouhodobě pověst nejbohatší latinskoamerické země, zahraniční vlády a mezinárodní organizace ochotně půjčovaly, až země zabředla do ohromného zahraničního zadlužení (přispěla k němu i prohraná válka o Falklandy před dvaceti lety, avanturistická ekonomická politika vojenských vlád a další faktory).

Mezinárodní měnový fond (IMF) a Světová banka již nemohly pomoci, zejména když po celé sérii regionálních otřesů ve druhé polovině 90. let sáhly až na dno svých možností. V listopadu 2001 odmítnutí dalšího úvěrování krizi sice urychlilo, ale zejména IMF nemohl ustoupit ze svého základního požadavku na snížení veřejných výdajů a sestavení rozumného rozpočtu, což se argentinské vládě nepodařilo, protože od dob peronismu je sociální oblast velmi citlivou záležitostí.

Závěr: spíše bohužel „dotřes“ než nový otřes

Konfrontujeme-li faktory obou alternativ, nelze se než přiklonit k variantě spíše (a svým způsobem) horší, neboť výhledově nemá Argentina předpoklady pro utlumení krize, kterými disponovala Brazílie a další země v roce 1999. Jde především o to, že kapitál, který za „brazílské“ krize rychle odplynul, ale stejně rychle se z něho valná část zase vrátila, to nyní podle všech známek v případě Argentiny neučiní. To se týká jak produktivního, tak portfoliového, z větší části spekulativního kapitálu. Důvodů je mnoho, ale pouze dva hlavní: politická nestabilita a „vyschlost“ hlavních kapitálových trhů zaviněná značným zpomalením konjunktury v USA a válkou proti terorismu.

Politická nestabilita, která je pro Argentinu dokonce i na divoké latinskoamerické poměry přece jen historicky naprosto příznačná, byla vyvolána zablokováním značné části úspor ve formě bankovních vkladů. I když z čistě ekonomického hlediska pro to lze nalézt i racionální důvody, tyto neobstojí, jestliže je zhodnotíme celospolečensky, s přihlédnutím k dnešnímu stavu globální konjunktury a investičního klimatu.

Přílivy kapitálu, produktivního i portfoliového, se nyní více než kdy jindy řídí „technologicky podpůrným prostředím“, jehož podstatnou součástí je mimo jiné i politická a sociální stabilita. Je proto nemyslitelné, že by zahraniční kapitál nyní migroval do současné politicko-sociální situace Argentiny. Jeho většina se v roce

1999 vrátila přes brazilskou burzu v Rio de Janeiro do této země zpět, protože nenášla jinde dostatečně bonitní prostředí pro tak velké sumy. V případě Argentiny však i největší optimisté očekávají konsolidaci nejdříve v horizontu dvou let. Blokáda úspor a veliké rozdíly v rozdělování a přerozdělování důchodu, rostoucí polarizace zatím dosti zhyčkané společnosti a jiné faktory, to vše jsou nejjistější prostředky prodlužování této krize. Zemi nyní dokonce hrozí krize ústavní.

Argentina v roce 1999 „dolarizací“ ekonomiky krizi pouze zpomalila. Disponovala také určitým, byť kvapně ubývajícím „polštářem“ svého ekonomického potenciálu a určitou soběstačností v základních potravinách a ve větší míře než ostatní latinskoamerické země i ve spotřebním zboží. Avšak vysoké úrokové míry bránily skoro v celé Latinské Americe po překonání brazilského otřesu úvěrovým aktivitám, takže i v Argentině zkrachovalo mnoho firem na nemožnosti profinancování své výroby a exportu. To postihlo zejména malé a střední podniky neschopné čelit úrokům nad 10 procent, které dokonce od přelomu let 1998–1999 ještě o 0,5–1,5 procenta stouply. Také to je indikátorem, že se jedná spíše o „dotřes“ než o nový otřes ve formě další regionální krize.

Jako jeden ze čtyř členů sdružení MERCOSUR (spolu s Brazílií, Uruguayí a Paraguají) je Argentina více vystavena otřesům v kterékoli z těchto zemí, což se také potvrdilo v případě vztahů s Brazílií. Naopak sama více ovlivňuje vývoj v dalších zemích sdružení. Vzhledem k tomu, že MERCOSUR má speciální dohodu s EU, je tento vývoj (zejména přes Španělsko a Portugalsko) vnášen nevyhnutelně i do Evropy. Jakmile také Argentina přestala plnit svou dluhovou službu (cca 20 mld. USD ročně) a dokonce i splácet úroky (7,5 mld. USD ročně), neboť vzhledem ke stagnujícímu exportu nedokázala její ekonomika vytvořit dostatek deviz, nemohlo se to neprojevit jak v celém americkém, tak ale i v evropském vrcholu triády světové ekonomiky. Pouze Brazílie přitom patří (podobně jako Argentina) do kategorie SIMIC, zatímco Uruguay a Paraguay náleží do kategorie HIPC. Oddlužení a jiné pomocné akce tedy zatím pro obě nejvýznamnější latinskoamerické ekonomiky nepřipadají příliš v úvahu a celý tento region je proto nadále v hluboké krizi obecně a sdružení MERCOSUR ovšem zvláště.

Světlo v tunelu?

Příslovečné světlo v tunelu blíká vskutku jen velmi vzdáleně. V dohledu tuto naději udržuje spíše příhodná poloha Argentiny, její veliký rozměr národohospodářského komplexu a dozrívající image perspektivní země, která má pro globální ekonomický vývoj svůj značný význam. Ten má ostatně

i pro organizaci APEC a rozšiřující se sdružení NAFTA. Podle mého názoru vnitřní hospodářská politika a vnější pomocné akce mohou být účinné až po dosažení elementární politické stabilizace, což ale předpokládá stabilizaci makroekonomickou. V dnešní rozjitřené a emotivní situaci by bylo zřejmě vhodnější použít postupných a na delší dobu rozložených opatření, než forem šokové terapie a radikálních řezů do sociálních a jiných mandatorních výdajů. Mohlo by jít např. o určité formy garancí na úsporné vklady ve střednědobém časovém horizontu, pokus o snížení úrokových měr (repo-sazby), které by bankovní sektor nepromítl – ve vlastním zájmu – okamžitě do úroků z úspor. Je zřejmé, že značná státní ingerence bude alespoň dočasně nezbytná.

Vláda si to zřejmě uvědomuje, a tak v posledních dnech (5. února 2002) oznámila, že hodlá znovu zavést plovoucí kurz pesa a patrně zruší limity výběrů kont. Pesa by se mělo opět stát jedinou oficiální měnou a dluhy v USD se přepočtou v poměru 1 : 1, čímž vydělají dlužníci, ale strádající naopak prodělají zachováním nominálního kurzu 1 : 1,4. Budou ale částečně kompenzováni zajištěním volného přístupu ke kontům. Nakolik se tato opatření projeví na zklidnění situace není jasné, protože mnoho bank prostě oznámilo „uzavření od odvolání“. Vláda otevřeně řekla společnosti, že „země je na mizině a nemá možnost nabídnout žádné snadné řešení krize“. Žádný plán podle ministra hospodářství J. Lenicova nezajistí nyní růst, ale podle jeho slov „pouze zpomalí marasmus“. Do doby, než tato stať vyjde, se ovšem mohou okolnosti dále změnit, např. v oblasti sociálních dávek.

Argentinské měnové, hospodářské, politické a nyní již i sociální turbulence mění a svým způsobem doplňují celý náhled na regionální krizi a jejich zvládání. Stejně jako v Asii ukazují, že následky mohou být mnohem dlouhodobější, než se původně (až do roku 1998) předpokládalo. Výrazných trhlin doznal i dříve široce přijímaný předpoklad, že výrazná mobilita kapitálu je sama o sobě jakýmsi všelékem. V tomto smyslu je nyní Argentina skutečně „sui generis“ laboratoří celé globální konjunktury.

○

¹⁾ Přehled této diskuse viz šfřeji např. Fárek, J. – Foltýn, J.: Finanční aspekty čtyř regionálních krizí 90. let. Politická ekonomie, ročník 2001, č. 3.

²⁾ Hodnocení a skutečnost viz blíže IMF: International Capital Markets, Washington, D. C. 1999, s. 162–163.

³⁾ Údaje čerpány z The World Bank: Global Development Finance – Analysis and Summary Tables 1999, Washington, D. C. 2000.

⁴⁾ Pro srovnání je zde možno uvést, že příliv PZI do zhruba desetimilionové ČR činil v roce 1999 6,3 mld. USD, když v roce 2000 došlo k poklesu o 27,3 % na 4,6 mld. USD.

Česká republika a Estonsko

JIRÍ KRAFT,
KATEŘINA VÁHALOVÁ

před branami Evropské unie

Evropská unie je zpravidla považována za atraktivní ekonomické seskupení, o čemž svědčí stávající počet žadatelů usilujících o vstup do ní. Úsilí o vstup je jednotlivými ekonomikami vyjadřováno nejen slovy, ale i činy, tedy ekonomickými výsledky. Ekonomická síla EU je značná, nicméně ani ona nemusí stačit na přijetí všech zájemců o vstup v dohledné době. Selektace mezi kandidátskými zeměmi bude s největší pravděpodobností prováděna, přičemž základem pro ni budou kromě aspektů politických výše zmíněné ekonomické výsledky, které lze kvantifikovat a ze kterých lze odhadnout efektivnost vstupu takové země, měřenou jako poměr mezi výstupem (tedy přínosem pro EU) a vstupem (tedy náklady Unie).

Jak konkrétní propočet proběhne, lze odhadovat jen přibližně, nicméně náklady vstupu budou s největší pravděpodobností spojovány s takovými ekonomickými fenomény, jako jsou například:

- přírůstek hrubého domácího produktu,
- míra inflace,
- míra nezaměstnanosti,
- saldo státního rozpočtu,
- vývoj platební bilance,
- saldo zahraničního obchodu,
- vývoj devizového kurzu,
- ale pravděpodobně i celá řada dalších.

Je jisté nade vší pochybnost, že se Evropská unie bude snažit minimalizovat náklady vstupu nových zemí, neboť EU je především organizací ekonomickou.

Mezi čekateli na vstup se vyskytuje celá řada zemí, a to nejen ze střední a východní Evropy, avšak právě mezi zeměmi střední a východní Evropy je konkurence největší.

Mezi konkurenty vstupu jsou dvě země, které se na jedné straně odlišují, na druhé ale mají až překvapivě mnoho společného. Jsou to Česká republika a Estonsko. Základní odlišností je poválečný vývoj, neboť ČR, resp. Československo, si zachovala státní samostatnost, na rozdíl od Estonska, které bylo včleněno do Sovětského svazu a samostatnost nově získalo až v 90. letech 20. století. Na druhé straně obě zmíněné země představovaly tzv. výkladní skříň Východu – tedy socialistického hospodářství – a bylo jim umožněno dosáhnout v souvislosti s tím relativně vysoké ekonomické úrovně.

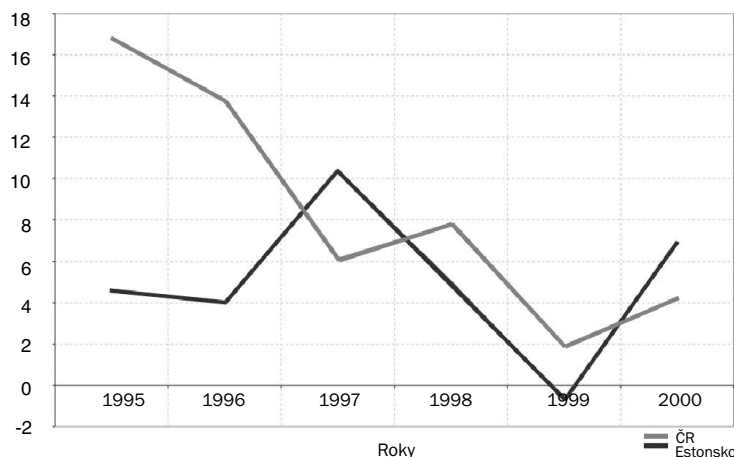
To, jak obě kandidátské země

dokázaly v průběhu druhé poloviny 90. let minulého století využít prostoru, který jim dalo odpoutání se od direktivního řízení ekonomiky transformací na tržní hospodářství a do jaké míry jsou tedy potenciálním přínosem pro Evropskou unii, lze ukázat na přehledu vybraných ekonomických indikátorů. Předpokládáme, že dosažená úroveň právě výše uvedených indikátorů by mohla mít nezanedbatelný vliv pro rozhodování EU o přijetí jedné ze zemí nebo – v příznivém případě – i obou zároveň.

Vývoj hrubého domácího produktu lze považovat za indikátor z nejdůležitějších. Z vývoje číselné řady, ale ještě zřetelněji z grafu, je zřejmé, že vývojové trendy jsou zvláště v poslední třetině 90. let u obou zemí značně synchronizovány. (Viz tabulka a graf č. 1)

Tabulka a graf č. 1:
PŘÍRŮSTEK HDP V BĚŽNÝCH CENÁCH (%)

Rok	ČR	EST
1993		
1994		
1995	16,80	4,60
1996	13,80	4,00
1997	6,10	10,40
1998	7,80	5,00
1999	1,90	-0,70
2000	4,20	6,90

Jde sice o přírůstky HDP v běžných cenách, nicméně míra inflace, která se u obou ekonomik ve druhé polovině 90. let stabilizovala nejprve na cca 10 % a na konci dekády klesla na necelou polovinu, výpovědní schopnost tohoto ukazatele nezhodnocuje.

Druhý uváděný mimořádně důležitý ekonomický indikátor – **míra inflace** – je, jak již bylo uvedeno, v obou ekonomikách pod kontrolou, a to na úrovni inflace mírné, což dokazuje graf č. 2. (Viz tabulka a graf)

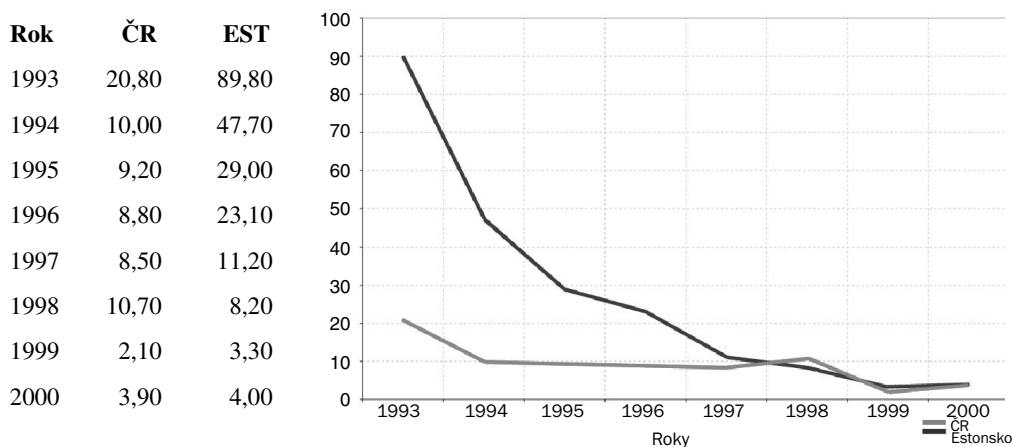
Lze předpokládat, že pro EU bude mít velký význam problém **míry nezaměstnanosti** a s ním spojené negativní ekonomické efekty. Graf č. 3 ukazuje, že vývoj tohoto indikátoru není ani u jedné ze sledovaných ekonomik příznivý. Avšak u České republiky lze na rozdíl od Estonska konstatovat výrazně nižší úroveň této míry. (Viz tabulka a graf č. 3)

Za handicap České republiky ve srovnání s Estonskem lze ale považovat **vývoj salda státního rozpočtu**. Lze-li u Estonska konstatovat tendenci k udržení vyrovnaného státního rozpočtu, pak u ČR je zřetelný dlouhodobý trend k růstu jeho schodku. Přestože některé ekonomické školy poukazují na možné příznivé efekty vyplývající ze schodkového státního rozpočtu, žádná z nich neignoruje jeho prohlubování tak, jak k tomu dochází v České republice.

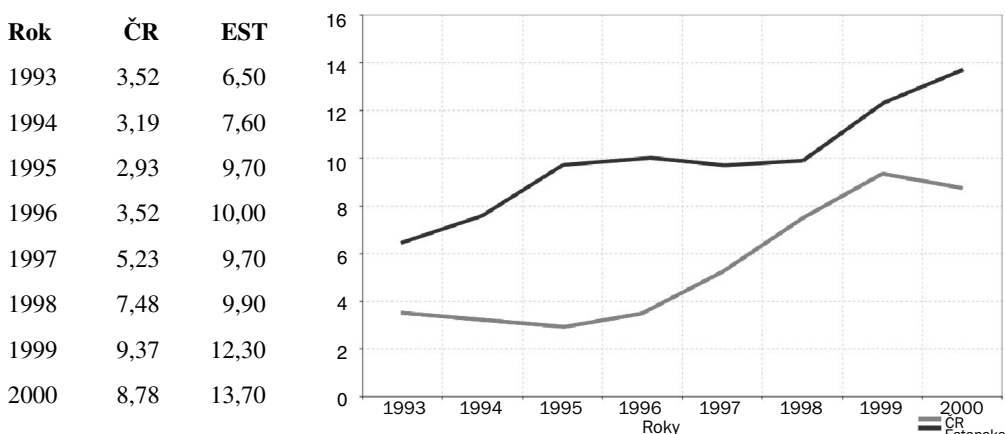
Na druhé straně přebytek státního rozpočtu, kterého v roce 1997 dosáhlo Estonsko, také není pozitivně kvitován ze strany ekonomické teorie a ve vyspělých tržních ekonomikách nebývá běžně uplatňován ani vyrovnaný, natož přebytkový státní rozpočet. Z pohledu ekonomické teorie je tento postup klasifikován jako nedostatečné stimulovali ekonomiky daného státu. (Viz tabulka a graf č. 4)

Snad nejvýraznější rozdíl mezi oběma zeměmi je ve **vývoji platební bilance**. Výrazně kladné hodnoty platební bilance ČR z roku 1995 se v roce 1997 mění v čísla výrazně záporná, aby v roce 1998 dosáhla opět hod-

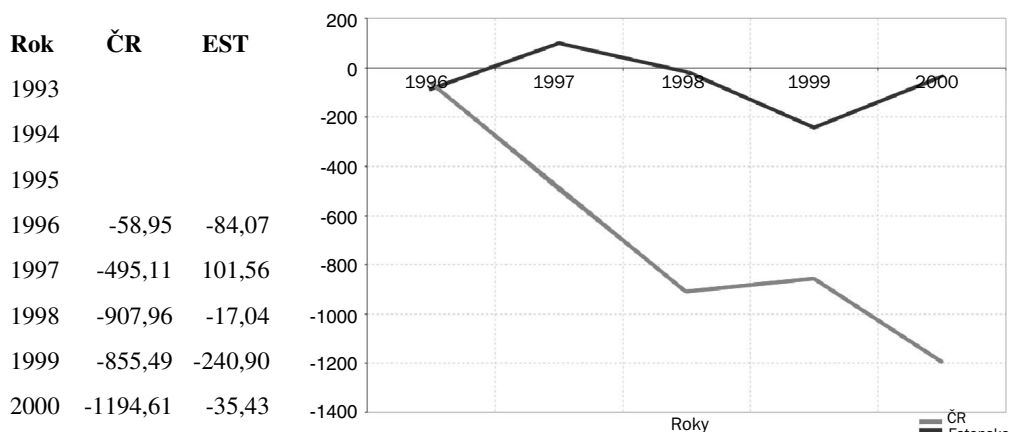
Tabulka a graf č. 2:
MÍRA INFLACE (roční, %)

Tabulka a graf č. 3:
NEZAMĚSTNANOST (míra, %)

Tabulka a graf č. 4:
SALDO STÁTNÍHO ROZPOČTU (mil. USD)

not kladných. Naproti tomu Estonsko je charakterizovatelné prakticky v celém desetiletí mírně aktivní platební bilancí. Z uvedených čísel grafu č. 5 sice nelze dělat dalekosáhlé závěry, přesto ale mohou svědčit o jisté nesystematičnosti ovlivňování vnějších vztahů české ekonomiky vládou a tím být varujícím momentem pro přijetí ČR do Evropské unie. (Viz tabulka a graf č. 5)

Trendově podstatně menší rozdíl obou ekonomik vykazuje **saldo zahraničního obchodu**. Nejmeně příznivá situace byla v České republice v roce 1996, kdy schodek dosahoval čtyřnásobku roku 1994, v Estonsku byla nejmeně příznivá situace v roce 1998. Za nepříznivý pro ČR je ale možné považovat fakt, že úroveň schodku zahraničního obchodu je v Estonsku po celé sledované období prakticky trojnásobně nižší. Častá varianta zdůvodnění schodku jako přípravy na ekonomický růst však s ohledem na skutečný vývoj HDP (viz graf č. 1) evidentně neobstojí, neboť v České republice se HDP od roku 1999 vyvíjí méně příznivě než v Estonsku. (Viz tabulka a graf č. 6)

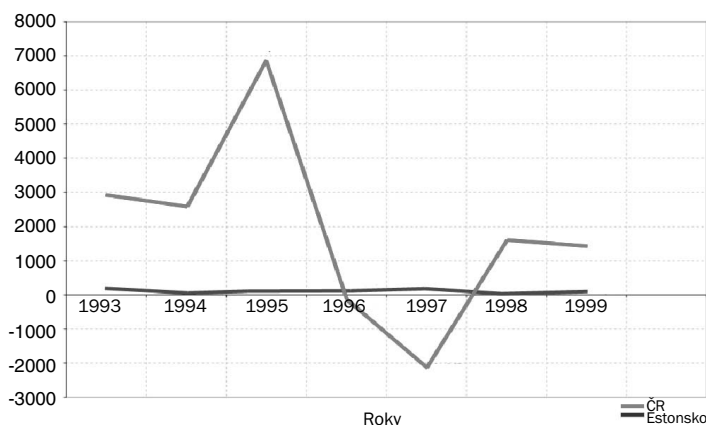
Graf č. 7 zachycuje **vývoj devizového kurzu** české a estonské měny vůči americkému dolaru. Z matematického úhlu pohledu růst kurzu obou sledovaných měn vůči dolaru znamená v ekonomickém chápání faktický pokles, neboť za jeden americký dolar je třeba vydat stále větší množství české, resp. estonské měny. To zpravidla zlevňuje export a umožňuje takovým zemím, jako jsou Česká republika a Estonsko, růst HDP a zlepšení především obchodní bilance. V případě České republiky je tento pokles o poznání intenzivnější než u Estonska, neboť depreciace kurzu CZK byla o více než 4 procenta výraznější než u měny estonské. (Viz tabulka a graf č. 7)

Přesto se očekávané pozitivní efekty vyplývající z poklesu kurzu koruny na české straně v relaci k estonské prakticky v žádném parametru – snad s výjimkou vývoje míry nezaměstnanosti – na konci 90. let minulého století výrazně neprojeví.¹⁾

Nestranný pozorovatel by měl s největší pravděpodobností – pokud by vycházel při svém hodnocení pouze ze sledovaných ukazatelů a ne například z teritoriální vzdálenosti každé země od hranic s EU či z množství investovaného zahraničního kapitálu, případně jiných indikátorů – pouze málo dů-

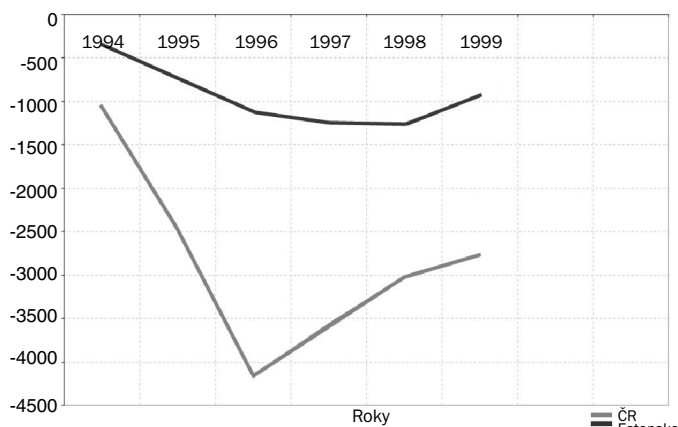
Tabulka a graf č. 5:
PLATEBNÍ BILANCE (mil. USD)

Rok	ČR	EST
1993	2926,12	194,70
1994	2584,31	30,70
1995	6860,12	105,50
1996	-107,31	101,00
1997	-2119,87	196,50
1998	1589,38	11,10
1999	1423,15	114,70
2000		

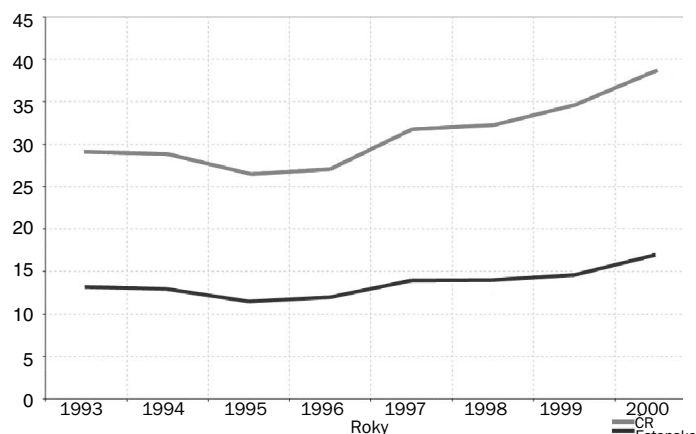
Tabulka a graf č. 6:
SALDO ZAHRANIČNÍHO OBCHODU (mil. USD)

Rok	ČR	EST
1993		
1994	-1059,76	-345,22
1995	-2474,58	-734,13
1996	-4156,23	-1115,42
1997	-3566,70	-1243,53
1998	-3024,48	-1256,34
1999	-2763,01	-933,68
2000		

Tabulka a graf č. 7:
DEVIZOVÝ KURZ

Rok	ČR CZK/USD	EST EEK/USD
1993	29,150	13,234
1994	28,780	12,970
1995	26,550	11,464
1996	27,140	12,031
1997	31,710	13,881
1998	32,270	14,065
1999	34,600	14,695
2000	38,590	16,981

vodů preferovat Českou republiku před Estonskem při vytváření ekonomicky odůvodněného pořadí vstupu do Evropské unie.

Je totiž pravděpodobné, že efektivnost přijetí nové země do Evropské unie (právě pro EU), chápaná jako poměr mezi přínosem pro integrační společenství z přijetí nové členské země a náklady s tím spojenými nemusí vyznívat pro středoevropskou Českou republiku nejlépe právě s ohledem na dosavadní vývoj jejích makroekonomických indikátorů.

Pokud bychom chtěli na tomto, pro Českou republiku nepřijemném zjištění nalézt snad nějaké pozitivum, mohli bychom se „chlácholit“ konstatováním, že „všechno zlé je k něčemu dobré“. Z tohoto rčení pro nás může vyplývat rada (nebo možná uklidnění), že není kam spěchat a že žádné rozhodnutí ohledně vstupu do EU by nemělo být unáhlené. Měli bychom si především uvědomit, že neusilujeme pouze o formální vstup do EU (který je předběžně datován k roku 2004), ale o věcné, faktické členství. Do Evropské unie musíme chtít vstoupit jako plnohodnotní členové, nikoliv jako „chudí příbuzní“, jejichž přijetí je vázáno diskriminačními podmínkami.

Je nepochybné, že členství v EU je atraktivní i zavazující, a proto bychom neměli podlehat žádnému z extrémních postojů, tedy jednak euroskepticismu (častého u občanů České republiky), jednak přílišné euforii (z pozic některých politických stran).

Jistě by nám neuškodila určitá míra asertivity a národní hrdosti.

Jiri.Kraft@vslib.cz
katerinavahalova@seznam.cz

Literatura:

www.cnb.cz
www.ce/epbe
KRAFT, J.: *Světová ekonomika a ekonomická integrace*. 2. vydání. Liberec: HF TUL, 1999.

Lithuania in Figures 1999. Vilnius: Methodical Publishing Centre, 2000.

Lietuva 10 meta atkurus nepriklausomybe. (Ten Years of Independence). Vilnius: Statistikos Departamentas, 2000; *Statistická ročenka ČR 2000*. Praha: ČSÚ 2000.

Dokument o strategii rozšíření. In: *Ekonom 48/2000*, Eurostat z národních zdrojů, Příloha 2.

¹⁾ Trendy ve vývoji kurzu české a estonské měny se v posledním roce výrazně změnily, avšak s ohledem na nedostupnost ostatních sledovaných veličin není možné je zvlášť zohledňovat.

Blairova a Schröderova iniciativa zamíchala v EU nově karty

Únorový společný dopis premiérů Schrödera a Blaira k reformě Evropské rady, resp. Rady ministrů EU, vyvolal – zejména v tisku – vlnu spekulací ohledně skomírání německo-francouzského „unijního motoru“ a vytváření nových koalic na evropské mocenské scéně. Vlastní obsah dopisu přitom nebyl ani tak zářející jako samotná jeho existence. Jako další doklad nového britsko-německého sblížení se jeví uzavřená konzultace obou stejných protagonistů před barcelonským summitem EU k americké politice vůči Iráku.

Podle Süddeutsche Zeitung oba šéfové vlády nastolili v Evropě mocenskou otázku. Jejich „demarkační (k reformě Rady) signalizovala, kdo momentálně na kontinentu nemá co říci – Francouzi...“. List La Croix si povšiml, že německo-britská aktivita je obzvláště nápadná před pozadím absence jakéhokoli německo-francouzského příspěvku v předvečer Konventu o budoucnosti Unie, a ve Štrasburku vycházející Dernières Nouvelles d'Alsace se rozhořčovaly nad tím, že „zející trhlinu“ v evropské politice chce vyplnit právě blairovská Británie: „Jaká drzost od země, která není ani členem eurozóny!“

Francouzská oficiální politika naproti tomu zachovala rezervované mlčení, resp. se ve střídavých reakcích snažila význam německo-britského kroku relativizovat, jak dokládá např. výrok tiskového mluvčího francouzského MZV, že se jedná o „jednu z mnoha iniciativ“ a že „bilaterální aktivity patří k normálnímu životu zemí EU“. Z kulů se však rovněž proslychá, že sám francouzský ministr zahraničí Védrine prohlásil německo-francouzský *special relationship* za „mrtvý“.

Německý zahraničněpolitický růst

Není to poprvé, co se v médiích objevují dramatické úvahy o substanciálním britsko-německém přiblížení na úkor osy Paříž – Berlín. Již v roce 1999 vyvolal společný dopis Tonyho Blaira a Gerharda Schrödera, týkající se budoucnosti evropské sociální demokracie, podobné reakce. Na druhé straně je ovšem třeba poznamenat, že francouzsko-britská iniciativa ze St. Malo k rozvoji ozbrojených sil EU téhož roku již takovou pozornost nevyvolala. Z historických důvodů a vzhledem k průmyslovému a lidskému potenciálu současného Německa je každá jeho významnější aktivita předem odsouzena k větší a kritičtější pozornosti než iniciativa kterékoli jiné země EU. Neklidným po-

zorovatelem je zejména Francie, která cítí, že příliš mnoho německé síly ji samotnou oslabuje, a rovněž si nemůže zvyknout na to, že ty tam jsou časy, kdy Bonn jen přikyvoval a patil. Za připomenutí zde stojí klasický Mitterrandův výrok, že „patří k největším obhájčům znovusjednocení Německa, pokud nezačne opravdu hrozit“.

Německo pod vládou červeno-zelené koalice ve své zahraniční politice skutečně relativizuje bilaterální vztahy, které se stabilizovaly v letech studené války (nikoli však vztahy multilaterální: „Bündnisstreue“ zůstává i nadále vůdčím principem německé politiky, ať již ve vztahu k EU či NATO). Poplach komentátorů po posledním summitu EU z Barcelony nad „zvláštní rolí“, kterou si nyní Spolková republika nárokuje, však není úplně namístě. Tito analytici pouze zapomínají na celou kontinuitu Schröderovy rétoriky již od roku 1998 (která mu ostatně pomohla vyhrát tehdejší volby) – o „sebevědomém národu“, který „sice cítí závazky historie, ale nenechá se jimi v budoucnosti ochromovat“, a přihlášení se k nové mezinárodní odpovědnosti sjednoceného Německa, ke kterému došlo nejpozději v době kosovské intervence NATO. Redefinice národních zájmů a nová role Německa jsou jen přirozeným vyústěním celého tohoto vývoje a logicky směřují rovněž ke kritickému přehodnocení současných partnerství a ke snaze otevřít se většímu okruhu koaličních opcí na mezinárodní scéně.

Spolková republika se viditelně odklání od udržování dlouhodobých strategických partnerství za každou – zejména pro ni nepříznivou – cenu směrem ke krátkodobým, taktickým a účelovým spojenectvím. To platí zejména tam, kde vyřešení konkrétního naléhavého problému brání z jakýchkoli důvodů nehybný postoj druhého partnera. Přitom od doby německého předsednictví EU (1999) nastala již vícekrát patová situace, kdy pro blokaci ze strany Francie neby-

lo možno přijmout některá z německého pohledu zásadní rozhodnutí – jako např. reformu zemědělské politiky v Agendě 2000 v rámci berlínského summitu či institucionální reformu na summitu v Nice, kde Francie z prestižních důvodů zamítla německý požadavek zohlednit počet obyvatel členského státu při váženém hlasování v Radě. Závěrečný summit francouzského předsednictví EU v Nice nadto platí za ukázkový příklad špatné organizace zasedání Evropské rady: nepříznivá vnitropolitická situace pořádatelů státu (vyšetřování korupčních afér špičkových politiků s dosahem až k Jospinovi a Chirakovi) spolu s nekompromisním prosazováním národních zájmů vedly k – částečně úmyslnému – ochromení samotné metody práce Evropské rady a odrazily se ve všeobecném rozladění a minimálním výsledku. Rovněž laekenský summit v prosinci 2001 utvrdil kancléře Schrödera v přesvědčení o neefektivitě jednání Evropské rady, když některé členské země trávily veškerý čas spory o to, která se stane sídlem té které evropské agentury (např. spor Itálie a Finska o umístění European Food Agency).

Věcný a politický úhel pohledu

Z těchto důvodů by bylo uměřenější nazírat na Schröderovu a Blairovu iniciativu k reformě Evropské rady spíše z věcného než z mocensko-politického hlediska. Vedlo k ní jednak rozladění nad špatnou metodou práce summitů (které místo aby se soustředily na svou prvotní vůdčí politickou roli, zabředávají do mnohdy malicherných specifických problémů, jež svou povahou patří do agendy Rady ministrů EU), a jednak poznání, že Francie se v současné době na žádném podnětu k hlubší reformě nebude podílet. Oba klíčoví státníci z Paříže beznadějně uvázli v zápasnickém chvatu své „cohabitation“ a před blížícími se prezidentskými a parlamentními volbami rozhodně více naslouchají vlastním voličům než hlasům z Evropy.

Na druhé straně nelze ovšem zcela opomenout ani politický aspekt německo-britské aktivity. Je samozřejmé, že Schröderovi jeho okázalé společné jednání s britským partnerem slouží i jako demonstrace nového, pružnějšího diplomatického stylu, a tedy i jako nátlakový prostředek na Francii s cílem přimět ji k větší adaptabilitě. (Francouzská média si dobře povšimla, že inkriminovaný dopis vznikl na okraji stockholmského setkání sociálně demokratických politiků z celého světa, jehož se účastnil i Jospin, který však přesto nebyl k podepsání dopisu přizván.) Při hledání Blairovy motivace se spekuluje o snahách Velké Británie zachytit se pevněji na kontinentu. Kromě Schrödera navázal premiér v posledních týdnech čerstvé kontakty rovněž s Josém Aznarem a Silviem Berlusconiem.

Společné a rozdílné zájmy

Jakékoli dalekosáhlejší závěry o rozpadu německo-francouzského bloku a vytvoření

bloku německo-britského lze však hodnověrně odmítnout již na základě srovnání společných zájmů zmíněných zemí.

Analytikové londýnského Centre for European Reform (Blairův evropský think-tank) sice vidí společné zájmy SRN a Velké Británie v reformě zemědělské politiky EU, rozpočtové politiky Unie obecně, jakož i v jejím rozšíření na východ (právě otázka východního rozšíření EU je další příčinou potenciální dizonance německo-francouzského vztahu – rozšíření totiž jen výrazněji posune politické váhy v EU ve prospěch Německa).

Na druhé straně má britsko-německé partnerství své jasné a zcela zásadní limity: Velká Británie zatím není členem eurozóny, a i když již ustupuje od svého kritického přístupu k jednotné měně (viz poslední výroky britského ministra pro Evropu Petera Haina), stále vidí euro pouze v jeho ekonomickém kontextu a odmítá mu přiřkládát význam prostředku pro politické sjednocení Unie. Stejně tak jsou si celými světlými lety vzdáleny fronty obou zemí, pokud jde o ústavní debatu uvnitř Evropské unie: politizace a zestátnování Unie zůstávají na Temži stále tabu. V oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky by vytvoření *special relationship* mezi Berlínem a Londýnem znamenalo, že by se Britové vzdali svého „posvátného“ *special relationship* k Washingtonu – a tato myšlenka samozřejmě není než čirou utopií. Sám Schröder je citován svou poznámkou, že pro britského ministerského předsedu je solidarita s Amerikou důležitější než evropské spojenectví. A vysocí britští diplomaté ve stejném akordu prohlašují, že nemají žádné iluze o vytvoření britsko-německého partnerství, jež by bylo rivalem dlouholetého německo-francouzského pouta.

Rozvolňování pařížsko-berlínské osy tak v žádném případě neznamená její mizení, spíše jen racionalizaci. Německo opouští politiku neměnných bloků (pozůstatek myšlení studené války) a směřuje k vytváření pohyblivých ad hoc koalic podle konkrétních věcných problematik. Jak Němci, tak Britové vidí své společné aktivity účelově a nijak jimi nemíní ohrožovat své vlastní speciální vztahy (Britové k USA, Němci k Francii). Pomineme-li věcnou stránku jejich společných iniciativ (např. racionalizace pracovní metody v orgánech EU), spočívá jejich hlubší politický účel ve vytvoření nového, flexibilního diplomatického stylu a páky vůči ostatním – nedostatečně přizpůsobivým – partnerům.

V Evropské unii dochází k vytváření nových diplomatických vzorců. V tomto smyslu je správný závěr The Economist, když hodnotí Blairovu a Schröderovu aktivitu nikoli jako „úsvit nové éry“, nýbrž jako „začátek dlouhé partie pokru“.

○

ajirousek@hotmail.com
Berlín, 1. 4. 2002

K Bílé knize o správě veřejných věcí

Evropská komise zveřejnila 25. července 2001 Bílou knihu na téma European Governance.¹⁾

ŠTĚPÁN PECHÁČEK

22. března letošního roku skončila veřejná diskuse o tomto materiálu. V České republice nevyvolala Bílá kniha velký ohlas, přesto jde o dokument zajímavý, a to nikoliv pouze konkrétním obsahem, ale především svým ideovým zaměřením.

Pojem governance je v češtině někdy překládán jako vládnutí, je však třeba ho chápat v širších souvislostech, a to jako pravidla a způsob výkonu pravomocí správních orgánů, především pokud jde o vnitřní uspořádání a kontrolovatelnost těchto procesů. Bílá kniha se přitom nevztahuje pouze na „přímé“ struktury náležící do soukolí Evropské unie, ale je zaměřena také na globální, národní, regionální a místní úroveň.²⁾ Governance, jinými slovy správa veřejných záležitostí v rámci Evropské unie, tak v pojetí Bílé knihy přesahuje rozměr techniky správy o nový aspekt účasti veřejnosti na procesu správy a o definici postoje EU v souvislosti s globalizačními procesy. Právě tato skutečnost je tím, co činí Bílou knihu výjimečnou nejen mezi množstvím dokumentů, které Komise produkuje, ale také v rámci dokumentů obecně označovaných jako bílé knihy. Bílá kniha obecně je totiž pracovním materiálem, který obsahuje návrhy budoucího vývoje v určité oblasti (politice) evropské integrace. Jsou v ní konkrétní návrhy změn, a to včetně návrhů na změnu legislativního rámce. Bílou knihu předkládá Komise pro veřejnou diskusi nad daným tématem. Jde přitom především o řešení technických záležitostí, jejichž cílem je vytváření a bezproblémové fungování jednotného vnitřního trhu v rámci Společenství. Tento proces má být navíc oproštěn od ideologických vlivů. Tuto zásadu jednoznačně vytyčuje Bílá kniha o dobudování vnitřního trhu.³⁾

Bílá kniha o správě věcí veřejných je jedinečná tím, že jde nad rámec působnosti Komise vymezením ve smluvním základu a Komise zde „přesahuje“ do struktury organizace společnosti a činí tak bez ohledu na členskou země EU.⁴⁾ Komise se snaží vyvolat dialog „zezdola“, obrací se k veřejnoprávním i soukromoprávním korporacím, přímo k jednotlivcům bez ohledu na jejich státní příslušnost a pojímá je jako subjekty pohybující se v Evropské unii jako v uzavřené entitě. Evropská unie, respektive evropská integrace, je tak chápána v širším smyslu, jde o vytváření společných hodnot, společných postojů, společně chápané a pojímané demokracie a uspořádání společnosti.

Snaha o posílení účasti veřejnosti na správě není ani v dávné, ani v nedávné his-

torii EU novým jevem, nová je ovšem intenzita, se kterou je prosazována v poslední době, a to, že je účast občanů spojována s problematikou legitimacy institucí. Komise přitom vychází z přesvědčení, jak přímo v textu Bílé knihy uvádí, že lidé očekávají, že Evropská unie bude jednat stejně viditelně jako národní vlády.

Jedním z hlavních důvodů této snahy Komise je především ztráta podpory pro prohlubování evropské integrace ze strany veřejnosti. Zvětšování propasti mezi zájmy veřejnosti a snahami o vytváření prohloubené integrace se jasně projevilo především v souvislosti s procesem zavádění společné měny, v jehož důsledku byly vlády členských zemí nuceny přistupovat k restriktivním opatřením v rozpočtu, která se dotýkala především omezování welfare státu, tedy především sociálních výhod.⁵⁾ V tomto období se nejvíce ukázaly rozdíly mezi mírou integrace prosazovanou proevropsky zaměřenými politickými elitami a mírou podpory veřejnosti tomuto jejich počínání. Komise se svými návrhy snaží získat legitimitu pro další zvyšování míry integrace. Podporu však nehledá u politických struktur na úrovni členských států, ale u občanské společnosti. Občanská společnost je zde přitom pojímána na základě definice Hospodářského a sociálního výboru.⁶⁾

V teorii evropské integrace se tak jedná o rozšíření konceptu funkcionalismu, podle kterého probíhá integrace mezi ekonomickými subjekty bez ohledu na zájmy národních vlád a jeho propojení s teorií institucionálního. Evropská unie se od padesátých let vyvíjí, s mírnými odchylkami, podle původního Monetova konceptu postupné integrace od jednoho sektoru k druhému, od volnější spolupráce k užší. V teorii mezinárodních vztahů má tento pojem ještě jeden význam, a to ve smyslu liberální integrace na volném trhu. V podmínkách evropské integrace byl tento koncept v historických souvislostech chápán především jako volná spolupráce ekonomických subjektů v členských státech a následná reakce národních států na faktický stav, touto spoluprací vytvořený. Jinými slovy potřebnou dynamiku integračním procesům dodává firemní spolupráce, která je progresivnější než spolupráce národních vlád. Ekonomické subjekty

samy určují směr a hloubku integrace. Národní vlády jen zpětně legalizují dosažený stav tím, že vytvářejí vhodný právní rámec. Oproti funkcionalismu stojí teorie institucionálního, který je založen na integraci pomocí administrativních zásahů a pomocí postupného uzpůsobování institucionálního rámce, a to jak na mezinárodní, tak na národní úrovni. Pokud jsem uvedl, že evropská integrace se vyvíjí až na drobné výjimky cestou funkcionalismu, je logické, že odchylky směřují integraci k institucionálnímu. Tento trend je logickým vyústěním stavu, kdy se ekonomická spolupráce začala přelévát do dalších oblastí, jako je justice, vnitro nebo koordinace zahraniční politiky, a kdy je ekonomická spolupráce řízena především společnými institucemi, které postupně vyžadují větší rozhodovací pravomoci a silnější postavení ve vztahu k členským státům integračního seskupení. Je to přesně fáze, kdy integrační seskupení přestává sloužit členským státům a kdy se instituce integračního seskupení snaží využít členské státy jako nástroje pro prosazení svých vlastních zájmů. Mezivládní konference 2000 a následná reforma institucí podle smlouvy z Nice jsou příkladem kombinovaného využívání funkcionalismu a institucionálního, ovšem např. Bílá kniha o správě věcí veřejných, zveřejněná Evropskou komisí, je příkladem institucionálního přístupu.

Oba teoretické přístupy se navíc promítají do právního základu, a to konstrukcí dvojí Unie – Unie států a Unie občanů. Pro toto pojetí existuje v Evropské unii právní základ v rozhodnutí Evropského soudního dvora v případě Van Gend Loos v. Nederlandse Tarief Commissie,⁷⁾ podle kterého smluvní systém Společenství zakládá určitá práva přímo občanům členských států.

Snahou Komise je vytvářet přímou spolupráci mezi regionální a místní úrovní a institutů občanské společnosti na jedné straně a mezi evropskými institucemi, především Komisí, na straně druhé. Tato spolupráce má probíhat přímo, nikoliv prostřednictvím národních států. Zajímavá je skutečnost, že instituce občanské společnosti jsou v Bílé knize stavěny na roveň národním státům a evropským institucím. Podle Komise jde o to, aby se na utváření a uskutečňování politiky Evropské unie podílelo více lidí a organizací. Komise tak vytváří novou úroveň rozhodování o společných záležitostech a ve svých důsledcích také novou formu reprezentace, protože je jasné, že s veřejnoprávními ani soukromými korporacemi nemůže jednat individuálně. To také sama Komise uznává, když navrhuje vytvořit systém posílených konzultací.⁸⁾

Druhým procesem vyžadujícím podporu veřejnosti je proces rozšiřování EU o země střední a východní Evropy. Předpokládáný konečný počet členských zemí Unie 27, resp. 28,⁹⁾ vyžaduje nejenom funkční vnitřní strukturu institucionálního rámce Unie, ale především podporu veřejnosti pro tento krok. Z pohledu kandidátské země, kterou

Česká republika je, je proto snaha po participaci občanů EU na správě společných věcí pozitivním signálem.

Formálně je potom Bílá kniha zasazena do rámce obecné diskuse o budoucnosti Evropské unie, která v současné době začíná a která bude předmětem jednání mezivládní konference. Obsah Bílé knihy je třeba dát do souvislostí také s Laekenskou deklarací a s prací připravovaného Konventu o budoucnosti Evropské unie. Především Laekenskou deklarací nadnesená otázka případné změny volebního systému do Evropského parlamentu, tedy vytvoření jednoho celounijního volebního obvodu, resp. možnost vytvoření druhé komory EP, ukazuje souvislost s konstitucí evropského politického národa.

Pokud jde o samotnou strukturu Bílé knihy a její obsahové zaměření, vyplývají již z organizace přípravných prací na tomto dokumentu. 11. října 2000 byl přijat plán pro dvanáct pracovních skupin, které pracovaly na šesti problémových okruzích. Každá skupina vypracovala svou vlastní zprávu. Pracovní skupiny byly rozděleny následovně:

- I. a) Evropský veřejný prostor
b) Evropská vědecká činnost
- II. a) Účast občanské společnosti
b) Hodnocení
c) Lepší řízení
- III. a) Decentralizace prostřednictvím agentur
b) Vertikální decentralizace
- IV. a) Sklaďování národních politik
b) Trans-evropské sítě
c) Mnohoúrovňová správa
- V. EU a správa světových záležitostí
- VI. Budoucnost politik EU

Na základě výsledků práce těchto skupin Komise v Bílé knize definuje pět základních principů jako nutný předpoklad pro lepší realizaci správy:

1. Otevřenost
2. Spoluúčast (participace)
3. Zodpovědnost
4. Účinnost (efektivita)
5. Soulad (soudržnost)

Pokud jde o jejich základní charakteristiku, chce Komise uplatňováním těchto principů dosáhnout změny při vytváření a realizaci společných politik a chce upravit rozhodovací procesy užívané v současné době.

Ad 1) Evropské instituce se musí otevřít veřejnosti a musí pracovat transparentně. Společně s členskými státy musí vést diskusi o tom, co EU koná, a diskusi o opatřeních, která v rámci svých pravomocí přijímají.

Ad 2) Spoluúčast veřejnosti znamená ve svém důsledku vyšší míru ztotožnění se veřejnosti s rozhodnutími, která jsou přijímána. Aby k tomu reálně došlo, musí se veřejnost účastnit celého procesu vytváření daných politik, od koncepce po implementaci. Instituce EU musí vytvořit inkluzivní model spolupráce s veřejností.

Ad 3) Instituce, ale i členské státy musí nést konkrétní odpovědnost za své počínání.

Ad 4) Účinnost představuje především lepší realizaci přijímaných politik. Nedílnou součástí efektivit je přitom načasování jejich realizace. Důležitou součástí této fáze je provedení analýzy budoucích dopadů navrhovaného opatření¹⁰⁾ a tam, kde je to možné, také analýza historických zkušeností. Efektivnost také souvisí s obecnými principy realizace politik EU, kterými jsou přiměřenost a subsidiarita.¹¹⁾

Ad 5) Přijímaná opatření musí mít svou vnitřní logiku a musí být přijímána s cílem zabránit nesourodému vývoji v dané oblasti na všech úrovních správy. Tento bod je podle Komise důležitý s ohledem na rozšiřování Unie, které otevře nový prostor diversity.

Zavedení všech těchto principů do praxe znamená kvalitativně nové prostředí pro rozhodovací procesy v Evropské unii. Politicky nejožehavějším principem je přitom spoluúčast veřejnosti, a to s ohledem na členské státy. Jde o další otevřená vrátka pro diskusi nad suverenitou a nad hledáním rovnováhy mezi pravomocemi institucí a vlád. Spoluúčast v pojetí Komise totiž předpokládá vytvoření nové formy reprezentace, a to veřejnoprávních i soukromoprávních korporací. Účast veřejnosti na rozhodovacím procesu není v principu ničím negativním, naopak. Jde však o kontext jejího zavádění v rámci Evropské unie. Komise sice hovoří o potřebě zapojování různých institucí do procesu vytváření a realizace politik, ovšem činí tak na základě přímé i nepřímé kritiky členských států. Podle Komise jsou to často národní implementační předpisy, které komplikují normy Společenství, členské státy se podle názoru Komise často za Brusel schovávají a svádějí svoje těžkosti na imaginární Brusel. Nepřímo potom členské státy kritizuje při hodnocení práce Rady, která často zbytečně zdržuje legislativní proces. Přičiněním Rady a Evropského parlamentu je podle názoru Komise evropská legislativa zbytečně podrobná a tento fakt je ještě prohlouben následnou implementací na národní úrovni. Rada a Evropský parlament jsou ovšem právě těmi místy, kde se do vytváření společných pravidel promítají národní zvyklosti a formy organizace veřejné správy. Vysoká míra konsenzu na této úrovni je proto primární podmínkou kvalitního využívání společných pravidel. Každý akt Společenství nemění primárně prostředí na celounijní úrovni, ale na národní úrovni. Určitá pravidla tak sice mohou vyhovovat určitému společenskému segmentu na celounijní úrovni, ale mohou měnit celkové sociální klima na národní úrovni. Z tohoto pohledu je proto velice důležitá zvolená forma spoluúčasti veřejnosti. Komise sice hovoří o vytváření inkluzivního modelu, ale jakákoli výběrová forma konzultací vytváří model exkluzivní a ve svých důsledcích umožňující prosazování partikulárních zájmů.

V další části Bílé knihy předkládá Komise konkrétní návrhy na změny. První balík návrhů je obsažen v části Better involvement and more openness – větší účast a otevřenost. Jako jeden ze stěžejních principů se jeví

volný přístup veřejnosti k dokumentům evropských institucí a jednotlivých členských států.¹²⁾ To souvisí také s jazykovou přístupností dokumentů. V této souvislosti se hovoří o přístupu veřejnosti k informacím on-line, v širších souvislostech potom o tzv. e-governance. Pozitivní je návrh Komise na zveřejňování informací z tzv. dohodovacího jednání ze strany Rady a Evropského parlamentu.

Další návrh na změnu se týká zvýšení účasti občanů na správě veřejných záležitostí na regionální a místní úrovni a prohloubení spolupráce s instituty občanské společnosti. Tato část Komise ukládá čtyři úkoly:

- Vytvořit systematictější dialog, a to již na počátku vytváření politiky,¹³⁾ se zástupci regionálních a místních zastupitelstev a občanskou společností prostřednictvím národních a evropských asociací.

- Zavést větší pružnost do procesu implementace legislativy Společenství s ohledem na regionální a místní podmínky.

- Vytvořit a zveřejnit minimální standardy průběhu konzultací o politikách EU.

- Ve vybraných oblastech vytvořit nástroje pro vytváření vztahů, které jdou nad rámec minimálních standardů. Tyto dodatečné konzultace mají zajistit větší otevřenost a reprezentativnost.

V posledním čtvrtém bodě se Komise sama jednoznačně hlásí k vytváření neformálních vazeb při konzultacích. Při znalosti struktury fungování Komise jako formální organizace je to svým způsobem přiznání, že takovéto vazby již existují a jde o snahu o jejich legalizování. Právě tato forma konzultací může vést k narušení tradiční společenské struktury na národní úrovni.

Další návrhy na změny jsou obsaženy v části Better policies, regulation and delivery – lepší politiky, řízení a doručování. Podle názoru Komise je pro úspěšnost politiky důležité především její načasování a přesné určení kroků, které mají být realizovány, a určení úrovně, na níž mají být provedeny. Pokud jde o legislativu, potřebuje Unie urychlit legislativní proces. Úkoly si Komise stanovila následující:

- Zvýšit škálu legislativních nástrojů používaných v rámci politiky (nařízení, rámcové směrnice, společné regulační mechanismy).

- Zjednodušit společnou legislativu a апелovat na členské státy, aby zjednodušily národní předpisy, kterými implementují legislativu Společenství.

- Publikovat tzv. průvodce (guidelines) politikami, zveřejňovat expertní stanoviska s označením, od koho pocházejí, a zveřejňovat alternativní možnosti řešení.

Jako důležitou oblast vidí Komise také efektivnější prosazování společných norem. Za tímto účelem Komise:

- Stanoví kritéria, podle kterých bude hodnoceno možné porušování práva Společenství.

- Definuje kritéria pro vytvoření nových regulačních orgánů a rámec, v němž budou působit.

Zveřejňování expertních názorů a variantních návrhů řešení je pozitivní především s ohledem na možnost budoucích změn. Je to také určitý korektiv pro proces spoluúčasti, protože podporuje otevřenost tohoto procesu a možnost jeho kontroly.

Třetí část návrhů změn nese název Global governance – globální vláda. Komise chce principy dobré vlády, jak je ona sama definuje, prosazovat i v globálním měřítku. Komise si v této oblasti stanovila dva cíle:

- Prohloubit dialog s vládními i nevládními organizacemi ve třetích zemích v procesu vyplešování návrhů politik, které mají mezinárodní charakter.

- Předkládat hodnocení mezinárodního zastoupení EU s cílem vytvořit jednotnou prezentaci.

Spolupráce na globální úrovni posiluje postavení Komise v rámci Evropské unie. Umožňuje jí totiž ovlivňovat mezinárodní prostředí, které se přímo dotýká nejen členských států, ale i všech dalších společenských struktur.

Poslední část návrhů změn je nazvána Refocused institutions – nově zaměřené instituce. Společné instituce a členské státy musí spolupracovat na předkládání celkových strategií rozvoje politiky. Komise proto:

- Posílí postupy vedoucí k zajištění soudržnosti politiky a postupy identifikující dlouhodobé cíle.

- Pro příští mezivládní konferenci připraví návrh nově definované výkonné zodpovědnosti Komise.¹⁴⁾

Komise také vyzývá Radu, aby vytvořila kapacity pro přijímání rozhodnutí. Rada by také měla podle Komise vytvořit silnější vztah mezi politikou EU a národní úrovní při její realizaci.¹⁵⁾ Rada se má společně s Parlamentem více zaměřit na definování základních kroků politiky a na kontrolu způsobu jejího naplňování. Parlament by měl posílit svoji roli v diskusi s voliči.

Z návrhů vyplývá, že se Komise snaží posílit především činnost na unijní úrovni a rozvíjet spolupráci s instituty občanské společnosti. Spolupráce společných institucí s regionálními a místními orgány povede k posílení snah o definování evropského národa, legitimizující nezávislou činnost společných institucí mimo úroveň národních států. Dochází tak k postupnému omezování mezivládní spolupráce.

Bílá kniha jako celek zapadá do celkové struktury diskusí o budoucnosti Evropské unie a vyváženosti spolupráce mezi institucemi a národními státy. Je třeba připomenout, že legitimita společných institucí vyplývá primárně z rozhodnutí národních států a jejich ústavních institucí. Instituce jsou založeny k naplňování cílů definovaných členskými státy. Je zajímavé sledovat dílčí diskuse, např. o budoucím postavení národních parlamentů v procesu vytváření společných politik, a diskusí o postavení Evropského parlamentu, který ve svých názorech vychází, podobně jako Komise,

z koncepce dvojí legitimacy Evropské unie, přičemž také využívá konstrukci dvojí Unie – Unie států a Unie lidí. Evropský parlament a národní parlamenty jsou podle této koncepce na stejné úrovni jakožto instituce přímo volené občany a zastupující jejich zájmy.¹⁶⁾ Národní parlamenty jsou podle EP dostatečnou zárukou pro zajištění demokracie v členských státech. Na druhou stranu je ale podle EP třeba vidět neustálou potřebu garantovat demokratičnost také na unijní úrovni. Demokratický deficit musí být proto odstraněn nejenom prostřednictvím posilování pozice národních parlamentů, ale také prostřednictvím posilování Evropského parlamentu.

Na budoucí postavení Evropského parlamentu reaguje také Laekenská deklarace Budoucnost Evropy,¹⁷⁾ která klade otázku pravomocí Evropského parlamentu do souvislosti s demokratickou legitimitou a transparentností institucí a s celkovým budoucím vývojem EU. Deklarace pokládá do budoucí diskuse dvě stěžejní otázky týkající se EP, a to otázku, zda rozšířit pravomoc EP poluurohodovat, a otázku, zda změnit proceduru voleb do EP, především zda ponechat volby Evropanců na národní úrovni, nebo zda vytvořit jeden celounijní volební obvod. Tato otázka opět vrací diskusi do oblasti existence evropského lidu ve smyslu řeckého démos, lidu s loajalitou k evropským institucím, a opět se vracíme k tezi o dvojí Unii. Laekenská deklarace předestírá také problematiku budoucího postavení národních parlamentů, především to, zda mají vytvářet společné zastoupení na úrovni Rady, tedy jakousi druhou komoru parlamentu. To by jistě přicházelo v úvahu při změně volební procedury do EP zavedením jednoho celounijního volebního obvodu.

Pro přesnost je třeba ještě jednou uvést, že uvedená Bílá kniha je pouze dílčím materiálem s daleko širšími souvislostmi v rámci diskuse o budoucnosti EU. Je pro Českou republiku důležité dobře si tyto souvislosti uvědomit již proto, že se naši zástupci budou podílet na práci Konventu, který byl svolán laekenským summitem.

Diskuse se neustále vrací ke vztahu mezi národní úrovní a úrovní společnou, unijní. Posilování společné úrovně nemusí nutně vést k vytvoření federativního modelu integrace, v každém případě však omezuje suverenitu členských států. Nejde o samotný přenos pravomocí na společné instituce a možnost zasahovat do společného legislativního rámce. Do jisté míry se dá celá diskuse o budoucnosti EU označit nikoliv za diskusí o pravomocích institucí, ale za diskusí o jejich legitimitě.

Na Bílé knize je zajímavá ještě jedna skutečnost. V určitých pasážích totiž vykazuje shodnost s názory Anthonyho Giddense, které publikoval především ve své knize Třetí cesta – obnova sociální demokracie.¹⁸⁾ Anthony Giddens je všeobecně považován za myšlenkového inspirátora Tonyho Blaira a jeho konceptu nové levice. Jde především o názory na uspořádání společnosti, úlohu

vlád a postavení občanské společnosti, respektive posílení účasti veřejnosti na rozhodovacích procesech ve společnosti. Ve svých úvahách o globalizaci např. Giddens uvádí: „Vládnutí již nebude možné tolik ztotožnit se státní vládou, stane se širším pojmem. Systém vládnutí se stává výstižnějším označením některých forem administrativního nebo řídicího výkonu. Organizace, které buď nejsou součástí vlády – nevládní organizace – nebo mají nadnárodní povahu, k systému vládnutí přispívají.“¹⁹⁾ Tato Giddensova²⁰⁾ myšlenka předjímá celkové pojetí Bílé knihy ve vztahu k národním státům, respektive autoři Bílé knihy jako by se touto myšlenkou inspirovali. Evropská unie formuluje zcela konkrétní projekt správy veřejných záležitostí pro podmínky globálního společenství. Podobnost mezi pojetím Komise a Giddense se projevuje zcela zřetelně i ve vytváření konceptu občanské společnosti, ovšem zde je Giddens mnohem přátelštější k existenci národních států: „V kontextu Evropské unie“²¹⁾ to znamená nezacházet se zásadou subsidiarity jako s teoretickým pojmem: ta naopak umožňuje vytvořit politické uspořádání, které nebude ani superstátem, ani pouhou zónou volného obchodu a současně obnoví vliv národních společenství.“ Giddens totiž vychází z myšlenky dvousměrné decentralizace státních struktur, zatímco Komise v Bílé knize konstruuje systém spíše devoluční. Giddens, stejně jako autoři, chápe jako podstatnou součást změny vlády zavedení větší transparentnosti a otevřenosti, a to i za cenu ústavní reformy.²²⁾

V předchozí části jsem uvedl, že Bílá kniha o správě veřejných věcí je projevem zvyšující se snahy institucí, v tomto případě Komise, po získání větší legitimacy pro svá rozhodnutí. Také v tomto bodě lze nalézt společné východisko mezi názory Giddense a názory prezentovanými v Bílé knize. Podle Giddense čelí státy v současné době nutnosti znovu získat legitimitu a musí proto zvyšovat svou správní efektivitu. Konkrétně říká: „Ve světě, kde obchodní společnosti reagují na změny okamžitě a jsou celkově pohotovější, vláda často zaostává.“ Tato myšlenka je evidentně stěžejní pro Komisi, a je proto důvodem, proč chce vytvořit prostředí pro rozšířené využívání integrační teorie funkcionalismu.

Podobností mezi myšlenkami Anthonyho Giddense a Bílou knihou je více, snažil jsem se vybrat ty nejpodstatnější. Netvrdím, že se jedná o jednoznačně převzatý koncept. Při hodnocení dění v Evropské unii však často zapomínáme na intelektuální prostředí, ze kterého vycházejí konkrétní návrhy. Evropská unie se pro nás nesmí stát černou skříňkou, musíme pochopit, co se v ní nachází.

pechacek@psp.cz

per from the Commission to the European Council (Milan, 28–29 June 1985) COM(85)310.

⁴⁾ Působnost Komise je přitom jasně vymezena Smlouvou o založení ES, čl. 211–219.

⁵⁾ Jedná se o plnění maastrichtských kritérií pro vstup do Evropské měnové a hospodářské unie.

⁶⁾ „Občanská společnost zahrnuje následující: odbory a organizace zaměstnavatelů (sociální partneři, nevládní organizace, profesní asociace, dobročinné organizace, organizace zapojující občany do místních komunit, církve a společenstva věřících.“ OJ C239, 17. 11. 1999.

⁷⁾ ESD č. 26/62 – toto rozhodnutí nově konstruuje práva jednotlivce (občana členského státu), která mu jsou dána nikoliv státem, jehož je státním příslušníkem, ale jsou mu dána Společenstvím, v jehož prospěch se členský stát vzdal části své suverenity. Garantování těchto práv přitom nemusí podle ESD být smluvně zakotveno, může vyplývat z povinností, které jsou na členské státy a instituce Společenství kladeny.

⁸⁾ Viz Konkrétní návrhy na změny.

⁹⁾ Osmadvacátou zemí je Turecko.

¹⁰⁾ V rámci European Centre for Parliamentary Research and Documentation probíhá diskuse na téma Legal and Regulatory Impact Assessment of Legislation.

¹¹⁾ Tyto principy znamenají, že opatření přijímaná s cílem realizovat určitou politiku nesmí přesahovat rámec vytyčeného cíle (přiměřenost) a musí být přijímána na úrovni, která je pro daný účel nejvhodnější (subsidiarita). Oba principy jsou zakotveny ve Smlouvě o založení ES.

¹²⁾ Tento princip se objevuje již v Bílé knize o reformě Komise a v návrzích na změnu struktury Rady. Přímo také souvisí se zaváděním principů tzv. e-governance, tedy elektronické vlády. Tento model má umožnit občanům přístup k institucím, jejich dokumentům, ale i podílet se na vytváření a realizaci politik prostřednictvím elektronických médií, především internetu.

¹³⁾ Politika v tomto smyslu znamená strategii rozvoje v určité oblasti, např. v oblasti telekomunikací, dopravy, energetiky apod.

¹⁴⁾ V této souvislosti je třeba zmínit existenci Bílé knihy o reformě Komise COM (2000) 200, March 2000.

¹⁵⁾ Existuje dokument s názvem Efektivní rada pro rozšířenou Unii – Zásady reformy a operační doporučení zásady reformy. Stejně jako Bílá kniha o reformě Komise je tento materiál součástí diskuse v rámci mezivládní konference o institucionální reformě v souvislosti s předpokládaným rozšířením Evropské unie o nové země.

¹⁶⁾ Working document No. 2 on relations between the European Parliament and the national parliaments in European integration, Committee on Constitutional Affairs, 3. září 2001, PE 304.278.

¹⁷⁾ Společná deklarace hlav států a vlád zemí EU přijatá na laekenském summitu 15. prosince 2000. Text deklarace je dodatkem k dohodě z Nice.

¹⁸⁾ Giddens, A.: Třetí cesta, obnova sociální demokracie, Mladá Fronta, Praha, 2001. Originál vyšel v roce 1998 pod anglickým názvem The Third Way: The Renewal of Social Democracy v nakladatelství Polity Press.

¹⁹⁾ Giddens, str. 36.

²⁰⁾ Uznávám, že Giddens není prvním myslitelem, který s podobnými myšlenkami přichází, je však první, kdo teoretické myšlenky zformuloval do podoby politické doktríny, která vyústila v politický program.

²¹⁾ Jde o pasáž věnovanou nutnosti změny státních struktur v rámci globalizované společnosti, Giddens, str. 67.

²²⁾ Giddens, str. 67.

Počátkem dubna proběhla pod záštitou předsedy Senátu Parlamentu České republiky Petra Pítharta již sedmá Konference Pražského modelu Spojených národů (Prague Model United Nations – PMUN) – vzdělávacího programu Asociace pro mezinárodní otázky, kterého se i v tomto školním roce zúčastnilo více než 250 studentů středních škol z celé České republiky. Konferenci zahájili v Míčovně Pražského Hradu svými proslovů předseda Senátu a ministr zahraničních věcí Jan Kavan, po další čtyři dny jednali studenti v rolích delegátů více než šedesáti zemí celého světa v prostorách Hotelu Praha. Mladí lidé však věnovali vážným diskusím nad tématy, se kterými by si nevěděl rady nejen zkušený politik, nejen pět dnů této konference, ale také mnoho desítek hodin strávených na pracovních setkáních a vlastní samostatnou přípravou.

Celý program totiž začíná spolu s novým školním rokem a v průběhu října je každé pětičlenné skupině studentů na základě jejich žádosti – přihláška je k dispozici na internetu – přidělen určitý členský stát OSN. „Delegace“ se následně rozdělí podle jednotlivých jednacích orgánů, které jsou v rámci Modelu souhrnně pracovníce nazývány „výbory“. Model pochopitelně nemůže simulovat práci všech orgánů a výborů celé struktury OSN, jejich počet je snížen na šest – jedná se o I. a III. výbor Valného shromáždění, Radu bezpečnosti a ECOSOC (Hospodářskou a sociální radu); tuto čtveřici doplňují simulace Světové zdravotnické organizace a Komise pro globální řízení. Tím jsou zastoupeny prakticky všechny hlavní směry činnosti OSN, ať už se jedná o problémy světové ekonomiky, otázky bezpečnosti a odzbrojení, ekologické a zdravotnické výzvy, kulturní či sociální témata.

Každý ročník Pražského modelu Spojených národů se skládá z pěti celodenních tzv. přípravných setkání/workshopů, kde mají účastníci, v průběhu společné části každého workshopu, možnost vyslechnout příspěvky odborníků, ať už z MZV ČR, z akademické sféry či z řad spolupracovníků nevládních organizací; dále se zde delegáti seznamují s problematikou „svých“ výborů a otázkami, které projednávají. Agenda jednotlivých výborů vychází ze skutečného programu jednání reálných orgánů, které jsou předlohou pro jejich simulaci v PMUN, a ze zájmu studentů-delegátů. Rovněž členové Sekretariátu PMUN – skupiny členů a spolupracovníků pořádající Asociace pro mezinárodní otázky – kteří zajišťují přípravu každého ročníku PMUN po odborné i organizační stránce, studenty podrobně seznamují s vývojem a souvislostmi jednotlivých událostí v různých světových regionech. K úkolům Sekretariátu patří také seznámení studentů s relevantními informačními zdroji a zpracovávání odborných textů pro delegáty, především úvod do problematiky každého bodu projednáva-

¹⁾ COM (2001) 428 final, July 2001.

²⁾ Viz Konkrétní náměty na změny.

³⁾ Completing the Internal Market: White Pa-

Pražský model Spojených národů

– středoškoláci hledají řešení nejzávažnějších světových problémů

ného na přípravných setkáních, respektive na konferenci. Mezi setkáními delegáti získávají informace o dané zemi, především pomocí kontaktů na zastupitelské úřady těchto států a využitím knihoven, periodik a internetu. Souhrnně lze říci, že cílem workshopů je, aby se delegát jednak bavil, jednak se seznámil s fungováním systému OSN, vžil se do role zástupce své země při OSN, tedy nasbíral maximum informací o dané zemi a regionu, a k tomu pronikl hlouběji do jednotlivých okruhů témat, která jsou na programu jednání výboru, v němž zasedá.

Po této přípravě následuje vlastní konference. I v letošním roce se studenti v jejím průběhu i při své přípravě soustředili na široké spektrum témat: I. výbor Pléna se zabýval např. odzbrojením ve vesmíru, proliferací lehkých zbraní či bezpečností leteckého provozu, Sociální, humanitární a kulturní výbor Valného shromáždění měl na programu jednání např. problematiku dostupnosti vzdělání pro ženy a otázku náboženské tolerance; diskutována byla pochopitelně humanitární krize v Afghánistánu. Rada bezpečnosti se kromě aktuálního konfliktu Izraele a Palestinců, jehož řešení je nad síly RB OSN (a tím zcela jistě i RB PMUN), zabývala i tzv. simulovanou krizí. Pro potřeby programu je vybrána lokalita, kde existuje latentní nebezpečí vážného konfliktu. Poté je delegátům oznámen průběh této simulace spolu s doporučujícími instrukcemi. Letos byl organizátory vybrán spor mezi uzbeckými a tádzickými ozbrojenci na severu Afghánistánu; na řešení tohoto „simulovaného“ konfliktu se podílely i další výbory. Hospodářská a sociální rada – ECOSOC – se soustředila na ekonomické dopady terorismu, dále na oficiální rozvojovou pomoc a problémy s její transparentní distribucí, Komise pro globální řízení prodávávala z mnoha úhlů problematiku práv dítěte a také využití atomové energie v 21. století. Letošní novinka, simulování práce WHO, otevřela Model i zájemcům o zdravotní otázky, podle přijaté agendy konkrétně o otázku HIV/AIDS a problematiku duševního zdraví.

Každý jednotlivý bod byl na zasedání výborů projednáván jak formálně, podle přísných procedurálních pravidel, tak i během neformálních jednání. Cíl byl shodný s klasickými orgány OSN, tedy tvorba ofi-

ciálních dokumentů – rezolucí a deklarací – jimiž daný výbor vyjadřoval své stanovisko a navrhoval konkrétní opatření. Delegáti hájili v souladu s politikou a zájmy „své“ země různá stanoviska a diskuse se vedou nejen o obsahu, čili o podobě těchto opatření, ale i o dílčí formulaci a celkové vyznění textu.

K čemu ale může toto „hraní si“ na OSN a světovou politiku vlastně být? Nelze považovat takové snažení za samoučelné či za cosi bez viditelného přínosu, nebo dokonce za oslavování organizace, která se topí v dluzích a bojuje s mnoha vlastními problémy?

Jakkoliv má OSN potíže a v určitých případech zasluhuje kritiku, je zároveň pravdou, že jde o organizaci, která má nezastupitelnou a výlučnou možnost sdružovat prakticky všechny země a národy. Tím se již svou podstatou stává něčím jedinečným a bez ohledu na její rozmanitost a rozporné vnímání veřejností by takto měla být také chápána. Pražský model Spojených národů lze považovat za efektivní způsob využití toho, že OSN je jedinou organizací, která má mandát k diskusím na podobná témata, je skutečně celosvětovým fórem a nabízí prostor k řešení širokého spektra otázek. Účastníci programu, kterých bylo během jeho sedmileté existence již hodně přes jeden tisíc, tak budou chápat nejen vnitřní strukturu této organizace a její limity a možnosti, ale samotná účast jím zprostředkuje pohled na bezpočet nových témat.

Studenti-delegáti se pomocí simulace jednání OSN a řešení jednotlivých problémů podle agend konkrétních orgánů a výborů a při následující tvorbě oficiálních dokumentů (rezolucí a deklarací) učí o zemi a regionu, který si sami vybrali, a o problémech, jimiž se jejich výbory zabývají. Zároveň mají jedinečnou možnost pochopit mnohé aspekty multilaterální diplomacie, strukturu OSN, obtíže ve dvoustranných vztazích určitých států a mnohá další témata.

Dalším cílem, tím méně viditelným, obtížně měřitelným a v konkrétních případech i nejisté dosažitelným, o to však podstatnějším, je celkový přínos pro zúčastněné studenty středních škol. Díky Pražskému modelu Spojených národů se student nejenom dozvídá výše uvedené informace, ale především si může rozvinout velké spektrum schopností a dovedností, které se mu budou kdykoliv později velmi hodit. Konkrétně

jde o získávání potřebných informací jinou než ze školy, o rozvoj komunikačních schopností v užší skupině i vyjadřování se před širokým auditoriem. Tento přínos je o to podstatnější, že dnešní střední školství není schopno tyto klíčové atributy kvalitního vzdělání, které by měly být jeho integrální součástí, svým studentům systematicky předávat. Studenti povětšinou velmi podobného kulturního zázemí, kteří se „jen“ (a nutno říci, že často velice úspěšně) na několik měsíců ve svém životě snaží vžít do role příslušníka jiné země, jiného etnika, jiného náboženství, si při obtížných vyjednáváních se svými kolegy uvědomí, jak náročné, někdy téměř nemožné, je dosažení konsensu při hledání řešení ožehavých globálních i regionálních problémů. Účastníci si tak neodnášejí jen spoustu informací o mezinárodním dění a spoustu zkušeností z kuloárních, oficiálních, bilaterálních i multilaterálních jednání, ale především se stávají, po přímé konfrontaci s velmi odlišnými názory a kulturami reprezentovanými jimi samými, mnohem tolerantnějšími ke společnosti a k sobě navzájem.

Výrazným přínosem je i něco, co pojmenoval ve svém loňském vystoupení před delegáty PMUN prezident Havel a co je vlastně v hlubší podstatě i dosud nevysloveným nejširším cílem organizátorů: „Základním tradičním nebezpečím české politiky, které se utvářelo, rostlo, a bylo pěstováno po staletí, je nebezpečí provincionalismu. Existuje nebezpečí pocitu, že se budeme starat jen sami o sebe a pokud možno se nebudeme zajímat o to, co se děje za plotem našeho dvorku či naší zahrádky, a jakýmsi způsobem přelstíme ten nesrozumitelný velký běh dějin. Nepřelstíme. Musíme na sebe vzít spoluodpovědnost za osud světa a v tomto pocitu – předpokládám – žijete i vy tím, že simulujete práci Organizace spojených národů.“

Pražský model Spojených národů pořádá každým rokem Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). Letošní ročník Pražského modelu Spojených národů se konal díky laskavé podpoře generálního partnera programu – společnosti E.ON Bohemia – a společností Hotel Praha, Minolta, Grafton Recruitment a Hasičská vzájemná pojišťovna. Asociace pořádá pravidelně rovněž diskuse, semináře a přednášky na zahraničně-politická témata, jichž se účastní čeští i zahraniční odborníci. Na svých internetových stránkách provozuje databázi více než 1500 internetových odkazů z mezinárodní problematikou. V letošním roce Asociace zahájila projekt diskusních setkání s velvyslanci, kteří začínají své působení v České republice.

Další informace jsou k dispozici na internetových stránkách www.amo.cz nebo www.diplomacie.info

pmun@amo.cz

**Antonín Berdych
Luboš Veselý
Michal Procházka**

Výroční zpráva

o ekonomickém a strategickém stavu světa

Výroční zpráva o ekonomickém a strategickém stavu světa (Rapport Annuel Mondial sur le Systeme et Stratégique), Paris, Dunod, 2001, 370 stran. ISBN 2 10 005746 4.

Na konci léta roku 2001 vydal Francouzský ústav mezinárodních vztahů svou tradiční ročenku nazvanou RAMSES. Rozsáhlou a erudovanou úvodní kapitolu napsal, stejně jako v předešlých letech, Thierry de Montbrial, ředitel IFRI, předseda Akademie morálních a politických věd. Nazval ji Perspektivy a stejně jako v minulých letech v ní zhodnotil hlavní oblasti mezinárodní politiky, tentokrát v období od léta 2000 do léta 2001. Nemohl tedy vědět, co přijde dne 11. 9. 2001 a jak výrazně to ovlivní celý svět. Přesto však je v jeho hodnocení hodně pozoruhodných myšlenek, které vyjadřují jeden z hlavních proudů francouzské školy mezinárodních vztahů. Při rozboru dopadů zpomalení růstu americké ekonomiky varoval před možnými vážnými problémy v Argentině. Zdůraznil, že Evropané jsou proti jednostrannému a brutálnímu zastavování ziskových výrobních aktivit a zavrhuje „diktoru nezodpovědných finančních analytiků, jejichž chování často zasazuje kruté a nespravedlivé rány seriózním podnikům“. Podtrhl nutnost hledat cesty, jak usměrňovat hnutí odpůrců globalizace a jak je postupně zapojovat do demokratických jednání a rozhodovacích procesů, aby se tak eliminovaly jejich sklony k provokacím a k násilnostem.

Autor ocenil výsledky hospodářské politiky Billa Clintona – čtyřprocentní ekonomický růst, snížení nezaměstnanosti, návrat k přebytkovým rozpočtům, snížení počtu těch, kdo jsou odkázáni na sociální dávky. Při hodnocení jeho zahraničněpolitické bilance zdůraznil, že NATO nejenže nebylo rozpuštěno, jak někteří nejprve navrhovali, ale naopak bylo i rozšířeno. Vyzvedl americkou angažovanost v bývalé Jugoslávii, ale zároveň také kritizoval pasivitu vůči Indii, neúspěch na Blízkém východě a také ve vztazích k Iráku a Íránu.

Při hodnocení složení Bushovy administrativy označil ministra obrany Rumsfelda jako „jestřábu, který se navíc obklopil stoupenci tvrdé linie, jako je jeho náměstek Paul Wolfowitz“. Hovoří o návratu k reaganovské „hyperliberální politice“ a první kroky

Bushovy administrativy označuje za brutální. Zmiňuje především odmítnutí angažovat se v procesu smírání dvou korejských států, jednostrannou podporu Tchaj-wanu, dvojí zadržování v arabském světě uplatňované jak proti Iráku (již v té době upozornil, že ve vztahu G. W. Bushe k Saddámu Husajnovi jde především o vyřizování osobních účtů), tak i proti Íránu, pokračování v přezíravém vztahu k environmentální bezpečnosti, k zákazu osobních zbraní či k úloze OSN. Pronikání USA do Střední Asie hodnotí jako snahu „za každou cenu zabránit, aby plynovody a ropovody šly přes území Íránu a Ruska“. Velké kritice podrobil americkou strategii na vybudování systému NMD. Označuje ji za snahu o potvrzení absolutní strategické nadvlády nad světem a o dosažení absolutní bezpečnosti. Vysvětluje to jako výsledek historického vývoje – USA své dosavadní dějiny prožily izolovaně, bez přímého dotyku s jinými národy a kulturami a z toho také pramení jejich posedlost po zajištění naprosté nezranitelnosti vlastního území. V tom také spatřuje kořen rozdílnosti oproti Západoevropanům – ti usilují „spíše o hledání politických přístupů než o vojenskou strategii, zakládanou na nepravděpodobných scénářích“. Připomíná také závěr Henryho Kissingera, že absolutní bezpečnost jednoho státu znamená absolutní nebezpečnost všech ostatních.

Thierry de Montbrial však je kritický i vůči Evropské unii a jejím členům – vytýká jim nedostatek společné vůle a ochoty ke spolupráci a k hledání společných stanovisek a postupů. Na vztazích uvnitř „motoru západoevropské integrace“, kterým jsou Francie a SRN, mu vadí, že „Paříž podezírá Berlín ze snah o zvýraznění svého demografického a ekonomického prvenství také v oblasti politické“. Francii zase vytýká, že se sama oslabuje neshodami a řevnivostí mezi pravicovým prezidentem a levicovým premiérem. Španělskému premiérovi Aznarovi a jeho italskému partnerovi Berlusconiho má za zlé, že se až příliš orientují na americký liberalismus. Přesto však se domnívá, že „pesimismus, který převládá ve většině současných projevů, je velmi neoprávněný“. V oblasti EBOP předpovídá, že bude přetrvávat podezřívavý vztah USA k Francii a jejím iniciativám a že „každý pokus o oddělení EU od NATO vyvolá vý-

hrady atlantistů, jejichž řady se po zániku SSSR ještě dále rozšířily“.

V závěru své stati pak Thierry de Montbrial ocenil úsilí ruského prezidenta Putina o změny v politice země prostoupené „asiatským despotismem“ a autoritářstvím. Upozornil na častou chybu západních politologů – posuzovat Rusko podle současných západních hospodářsko-politických kategorií. Za těžké břímě Putinovy diplomacie označil válku v Čečensku, kde je podle jeho názoru „vítězství nemožné a perspektiva porážky nepřijatelná“. Varuje také před možnými neblahými dopady americké NMD, kterou by si Rusové mohli vysvětlit jako své další pokoření. Obává se, že příliš mnoho ponížení by mohlo oživit ruský nacionalismus, který je tradičně protizápadní. O to více oceňuje, že Evropská unie si mnohem výrazněji než Spojené státy uvědomuje nebezpečí plynoucí z ruského pocitu ponížení a že se snaží o postupné nastolení vzájemných partnerských vztahů.

První část ročenky nese název Mír a bezpečnost: vojenské, technické a diplomatické aspekty. První velice zajímavou kapitolu ročenky napsal Dominique David a nazval ji „Globalizace a vojenství“. V úvodu připomněl, že vojenská síla nadále hraje důležitou roli, některým státům dokonce zajišťuje velkou část jejich statusu, mezinárodní prestiže a plivu. Dále hovoří o tzv. postheroické době, pro niž je typický důraz na projekci ozbrojených sil, které plní dvě hlavní poslání. Předcházet konfliktům, nebo je řešit v případě, že vypuknou a daný stát se může takřkajíc zviditelnit na mezinárodní úrovni. Za další důležitý rys označuje úsilí nejsilnějších států opatřit si takové vojenské nástroje, které poskytují možnosti silných a přesných úderů na velkou vzdálenost. V důsledku těchto změn se nejvýznamnější státy světa orientují na výstavbu tzv. modulárních armád, které se mohou formovat podle potřeb a zvláštních rysů jednotlivých vojenských zásahů. Nejcenější myšlenky můžeme hledat v samotném závěru Davidovy stati. Týkají se politických „hypotéz podléhajících komplexům citadely, která by bohatý Sever přeměnila v nedobytnou pevnost, oddělila by ho od agresivního Jihu“. Z hlediska operačního však vyvstává řada otázek a Dominique David je formuluje následovně: Co lze očekávat od nového světa, jak sblížit těžiště rozmanitých nepřátel, jaká by měla být soustředění vojsk, proti komu by se měly ozbrojené síly formovat a připravovat? Jako velmi nevhodné a nebezpečné označil „spoléhání se na vojenské nástroje a v jejich rámci pak na technologicky nejvyspělejší systémy, které by měly být účinné samy o sobě...“, aby nakonec varoval před nebezpečnou myšlenkou „vybrat dobré, bohaté, mocné a demokraty, a těm zajistit bezpečnost před jinými“.

Velmi zajímavou statí pod názvem „Spojené národy mezi nejistým mírem a výběrovou spravedlností“ napsal Dominique Moisi. V jejím úvodu říká, že 90. léta byla pro OSN náročným obdobím, a to především kvůli „ponižujícím operacím, které odhalily

meze jejich vůle i akční schopnosti“ – jako konkrétní příklady uvádí Rwandu, Somálsko a Bosnu. Od následujícího desetiletí očekává, že před OSN postaví tři hlavní výzvy. První z nich spatřuje ve vyřešení otázky suverenity. Při jejím hodnocení autor s lítostí konstatuje, že OSN „vždy zasahuje příliš pozdě. Při každém zásahu se musí znovu projednávat složení brigády „hasičů“. Pomalé vytváření koalic ad hoc tragicky kontrastuje s naléhavostí potřebnou k úspěšnosti zásahu.“ OSN navíc často narážela na nedostatek prostředků, a to pak často vedlo k demoralizaci nasazených jednotek. Autor oceňuje úsilí, jež vynaložil Kofi Annan a jím pověřený Lakdar Brahimi s cílem překonat složitost velitelských struktur, aby bylo možno transformovat celý proces mírových operací OSN. Souhlasí s jejich názorem, že hlavními příčinami regionálních konfliktů jsou nedostatek demokracie, porušení právních států, závažná porušování lidských práv, rozsáhlá korupce, vývoz zbraní a další. Z toho autor vyvozuje, že i nadále bude obnovování státních struktur a právního státu mnohem složitější než pouhé udržování míru. Vyslovuje se pro to, aby se na místo reagování na konflikty prosadilo jejich předcházení. Uznává oprávněnost požadavku zemí Jihu na zvýšení počtu členů Rady bezpečnosti OSN, ale zároveň s tím klade otázku, zda je možné rozšíření bez prohloubení, tedy bez změny svatostvátého práva veta.

Za druhou výzvu pro OSN autor považuje nalezení rovnováhy mezi silou a právem, neboť právo bez síly je bezmocné a síla bez práva je tyranie, a tak je nezbytná jejich vzájemná souhra. Vztah mezi silou a právem autor spojuje se vztahem mezi USA a OSN. Uvádí, že v 90. letech v jejich vzájemných vztazích byl „častěji konflikt než vzájemná doplňování se a podpora“. Od republikánské administrativy očekává „spontánní nedůvěru k jakémukoliv internacionalismu nebo multilateralismu“. Dodává k tomu, že napětí mezi USA a OSN často vedlo buďto k ochromení OSN, jehož obětí byly zmařené lidské životy, nebo k akcím typu Kosovo, které podle Moisiho byly „legitimní, ne však zcela legální“. Tuto akci považuje za potvrzení dosavadního přístupu Západu, kdy „se začíná vojenskou intervencí, po ní následuje operace na udržení míru, a to vše se uzavírá mnohem později na úrovni mezinárodní spravedlnosti“. Zároveň s tím klade otázku, zda při zásahu v Kosovu bylo nutné bombardovat srbské mosty a civilní budovy? Dochází k závěru, že „válka v Kosovu nebyla bojem mezi dobrem a zlem; byla bojem a konfrontací mezi dvěma zásadami, mezi zásadou integrity a suverenity státu na jedné straně a zásadou dodržování základních lidských práv na druhé straně.“

A konečně třetí výzvu vidí autor v tom, že od OSN se očekává stále více, ale zároveň s tím se jí dává stále méně prostředků. A z toho se pak odvíjí krize jejich legitimacy. Autor uzavírá ne příliš povzbudivým, ale asi dost realistickým konstatováním, že „Spojené národy mají úzký manévrovací

prostor, protože se pohybují mezi spontánní nedůvěrou Ameriky, která nechce bezpečnostní odpovědnost svěřovat jiným ... a záníceným a žárlivým ulpíváním států na zásadě suverenity jakožto výrazu jejich svobody.“ Autor velice oceňuje Kofiho Annana, který do funkce nastoupil za stavu hluboké finanční, strukturální i morální krize OSN, ale dokázal prosadit řadu důležitých změn. Připomíná Global Compact, a zejména pak tzv. Annanovu doktrínu spočívající na zpochybnění nedotknutelnosti zásady svrchovanosti států. Díky tomu žádný stát už nemůže spoléhat na beztréstnost v případě zločinného chování vůči vlastnímu obyvatelstvu.

Druhá část ročenky má název Globalizace a nové technologie: činitelé a odpůrci. Její první a také nejvýznamnější kapitolu napsal Pierre Jacquet a nazval ji „Globální řízení tváří v tvář odporu“. Odpor vůči globalizaci považuje za tak silný, že je možné hovořit o jakémsi „globálním květnu 1968“. Tento odpor je podle něho zaměřen nikoli proti samotné myšlence globalizace, ale především proti její konkrétní liberalistické podobě a proti tomu, že ji ovládly nadnárodní společnosti. Jádrem problému spatřuje v hledání globálního řízení, které Pascal Lamy definoval jako „souhrn transakcí, jejichž prostřednictvím se připravují, rozhodují, legitimizují, uskutečňují a kontrolují pravidla kolektivního charakteru“. Pierre Jacquet si všimá zejména propojenosti různých témat v boji proti globalizaci – od myšlenek antikapitalisticky orientované levice odvolávající se navíc na zájmy třetího světa, přes odpůrce společností s globálním záběrem, bojovníky za ochranu životního prostředí, proti nezaměstnanosti, praní špinavých peněz či velkým sociálním nerovnostem až po ty, kdo požadují zrušení dluhů rozvojových zemí. Těm všem se podle autora zdá, že globalizaci světu vnutili bohatí, zejména pak Spojené státy. Bojovníky za tyto cíle autor srovnává s dělnickým hnutím konce 19. století a dochází k závěru, že dnes již nejde jen o vzájemnou solidaritu. Dnes podle něho jde hlavně o to, „ovlivňovat mezinárodní rozhodování nebo vytvářet alternativní sociální moc vůči vládám, které se snaží řídit všechny společné akce“. Často tedy jde o zpochybnění stávajícího uspořádání, zejména pak institucí globálního charakteru, jakými jsou Mezinárodní měnový fond či Světová banka.

Hnutí odporu proti globalizaci sdružuje spoustu nestátních činitelů či organizací nejrůznějšího zaměření – zejména pak studenty, odboráře, příslušníky akademické obce, novináře, nátlakové skupiny nejrůznějšího charakteru, hnutí mladých a další. Pierre Jacquet je pak dělí na konformisty a reformisty. Do první skupiny řadí zejména některé NGO, jež podle něho hrají roli subdodavatelů vlád či mezinárodních organizací při přerozdělování rozvojové pomoci. Za reformisty považuje všechny ty, kdo chtějí, aby globalizace byla lépe řízena, aby se transformovaly současné mezinárodní organizace nebo aby se vytvořily organiza-

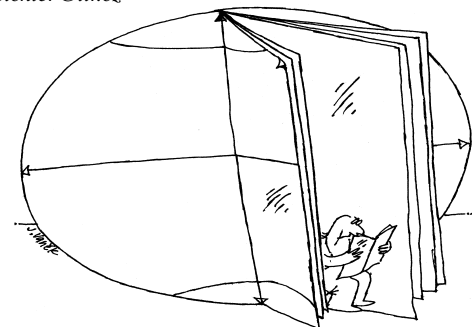
ce zcela nové. Zvlášť velkou pozornost pak věnuje radikalizaci hnutí odpůrců globalizace. Za její hlavní příčiny považuje zejména nedostatečné výsledky dosavadních jednání, vyhrocení debaty Sever – Jih, vzájemnou propojenost, která vytváří jedinečné příležitosti pro odpůrce, ztrátu politické kontroly nad ekonomikou v důsledku triumfálního vítězství Západu ve studené válce a vznik vyhledávaných terčů, jakými jsou summity nejvýznamnějších mezinárodních organizací. Násilné srážky, k jakým došlo například v Seattlu, pak Pierre Jacquet označuje za „konec konce dějin“.

V závěru své stati Pierre Jacquet nastiňuje hlavní obsahové otázky spojené s procesem globalizace. Volá po větší otevřenosti a demokratičnosti mezinárodní ekonomiky, po přehodnocení některých zjednodušujících představ o ekonomické liberalizaci, jež sice je nezbytnou podmínkou rozvoje, ale není podmínkou jedinou. Může vytvářet nové pracovní příležitosti, ale stejně tak je může i ničit. Ekonomická výkonnost by neměla být považována za hodnotu samu pro sebe, a proto je potřeba zesílit politickou kontrolu nad rozvojem ekonomiky. Za jednu z možných cest tímto směrem autor považuje uskutečnění Delorsova návrhu na vytvoření Rady ekonomické bezpečnosti. Zároveň s tím však varuje před přeceňováním možností jakési občanské společnosti na globální úrovni a vznáší otázku, zda vůbec taková společnost může fungovat na vyšší úrovni, než je úroveň národní. Celkově však jeho stať vyznívá jako velmi seriózní analýza problémů spojených s globalizací a jako pokus o nástin některých možných východisek.

Další části druhé kapitoly se zabývají novými technologiemi a úlohou měst jako důležitých činitelů globalizace významných aktérů globalizace. Třetí kapitola nese název Vývoj v regionech, regionální a globální strategie. Její jednotlivé kapitoly se zaměřují na Evropskou unii, Blízký východ, Asii a Latinskou Ameriku a skutečnost, že na ně v této recenzi již nezbylo místo, znamená, že by nebyly zajímavé nebo dobře napsané. Naopak se jistě setkají se zájmem každého, kdo se těmito regiony zabývá. A to platí o celé publikaci, jež je navíc ještě doplněna tematickým slovníkem, který vysvětluje nejčastěji používané pojmy. Součástí publikace jsou i grafy a tabulky a také chronologický přehled nejdůležitějších událostí sledovaného období.

Jan Eichler

eichler@iir.cz

Globalizace plná otazníků

Martin Ehl: *Globalizace pro a proti. Academia, Praha 2001, 185 stran, ISBN: 80-200-0897-7.*

Globalizace je jedním z nejvýraznějších fenoménů současné mezinárodní politiky, který do českého prostředí vtrhl po pádu komunistického režimu s razancí, jež veřejnost – ale také mnohé odborníky – zaskočila. Jedná se o fenomén provokativní, mnohovrstevnatý, komplikovaný, nepřehledný a s nejasným cílem. To vše jej předurčuje k tomu, aby byl dezinterpretován, ne-li přímo zneužíván k rozličným politickým či kulturně-náboženským účelům. Vítaným přínosem do diskuse o fenoménu globalizace je proto každý text odborného charakteru, který se poctivě a odpovědně pokouší představit základní problémy, jež s sebou globalizace přináší.

Takovým přínosem bude nepochybně také publikace *Globalizace pro a proti*, kterou na sklonku roku 2001 vydalo nakladatelství Academia. Jedná se o rozšířený a přepracovaný text disertační práce Martina Ehla, kterou předložil v oboru politologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V českém prostředí je Ehl v posledních letech znám jako jeden z mála skutečně úspěšných „objevitelů“, tedy autorů, kteří se pohybují v prostředí odborném i novinářském. Více než deset let se zabývá problematikou politického vývoje ve vybraných světových regionech (Latinská Amerika, Balkán), problematikou nacionalismu a politické kultury jako nejvýraznějších atributů soudobých konfliktů v mezinárodních vztazích a v neposlední řadě problematikou globalizace. Recenzovanou knihu tak můžeme v první řadě chápat jako bilanční text, v němž autor využil svých bohatých zkušeností z domácích i zahraničních vědecko-výzkumných pracovišť a současně snad ještě bohatší zkušenost novinářskou. Tato kombinace se na textu odrazila mj. průnikem odborného a novinářského žargonu, který většinou nepůsobí nijak násilně, ovšem také kompilací témat, která mnohdy leží mimo recepční schopnosti „čistých“ badatelů.

Svůj text rozdělil Ehl do deseti tematických kapitol. Již v tomto rozdělení je možné vyzorovat složitost globalizace jako multidimenzionálního tématu. V prvních dvou kapitolách nás autor uvádí do problematiky globalizace, resp. se pokouší tento fenomén definovat. Již na počátku textu ukazuje, že globalizaci vidí především optikou liberálně-demokratické ideologie euroatlantického prostoru, který v textu více méně ztotožňuje

s termínem Sever. Současně v textu nacházíme odkaz na teorii komplexní interdependencie, kterým nám autor naznačuje, že globalizace je pro něj – nelehké na to, zda má či nemá centrum, z něhož je „šířena“ – fenoménem, před kterým není úniku a který zasahuje i oblasti, resp. země, jež by se jej rády vyvarovaly. Ehl zde poukazuje na jistý teoretický chaos, protože mnozí – především nestátní – aktéři se v procesu globalizace chovají „realisticky“, tedy v rozporu s liberálně-demokratickým pojetím (s. 82). Autor zde – dle mého soudu zcela správně – poukazuje na potřebu redefinovat axiomy základních teoretických modelů, uchopit globalizaci jako synkretický jev a pokusit se o syntézu realistického a liberálního pojetí politiky, resp. mezinárodních vztahů. Ehl také již v úvodu – a později ještě mnohokrát v textu – polemizuje s koncepcí S. Huntingtona, jak ji tento autor prezentoval v knize *Střet civilizací*. Jeho vizi světa jako bojiště mezi „kulturně-civilizačními“ okruhy označuje jako hysterickou (s. 29).

Následující kapitoly jsou pak pojmenovány podle jednotlivých významných oblastí, ve kterých se globalizace výrazně prosazuje. Jedná se o kapitoly: ekonomickou, politickou, demokratickou, ekologickou, náboženskou, mediální a americkou. Prostor vymezený pro tuto recenzi nám neumožňuje hlubší pohled do jednotlivých kapitol, proto se pokusím omezit na nejvýznamnější témata, která se cyklicky objevují v celé knize.

Prvním z těchto témat je problematika globálního finančního prostoru, který byl vystavěn po druhé světové válce. Rozpadem bipolárního modelu došlo k rozšíření tohoto prostoru v celosvětovém měřítku. Autor stručně popisuje bretonwoodský systém a naznačuje perspektivy dalšího oslabování národních ekonomik ve prospěch globálního trhu. V návaznosti na tuto problematiku se věnuje otázce vzniku, resp. existence globální elity, resp. globálního občanství. Nejvýznamnější roli dle jeho soudu v tomto procesu hrají tzv. symboličtí analytici, tedy příslušníci nadnárodních (globální) finanční a informační skupiny, kteří obchodují prostřednictvím symbolů – slov, dat, obrazů (s. 65).

Ekologickou kapitolu věnuje Ehl otázce globálních dopadů extenzivního hospodářského, resp. civilizačního vývoje lidstva. Ukazuje zde především na dva základní problémy, se kterými se bude lidstvo v budoucnosti potýkat. Prvním z nich je rozdíl mezi technologickým vývojem Severu a Ji-

hu. Zatímco Sever se – snad – začíná z fáze extenzivního využívání přírodních zdrojů k hospodářskému rozvoji posouvat směrem k čistším technologiím, případně k úvahám a snahám o přechod do fáze trvale udržitelného rozvoje, země Jihu teprve nyní vstupují do extenzivní fáze. Logicky se pak těžko smířují s pokusy Severu o „ekologický diktát“, který narušuje jejich snahu „dohnat“ Sever. Na tomto místě je třeba jmenovat především Čínu, která v posledním desetiletí vykazuje všechny znaky extenzivního hospodářského růstu. Ovšem ani jednota Severu není příliš stabilní, o čemž svědčí např. chování Spojených států a částečně také Japonska v souvislosti s aplikací Kjótského protokolu.

Druhou významnou oblastí, které se Ehl v ekologické kapitole věnuje, je otázka kvality přírodních podmínek, resp. přístupu k významným zdrojům, především vodě a potravě. Autor zde prezentuje základní problémy, s nimiž se současný svět v této oblasti potýká. Upozorňuje, že již nyní můžeme asi 10 milionů uprchlíků označit jako „ekologické“, přičemž toto číslo by se během příštích padesáti let mohlo zvýšit až na 150 milionů! Ukazuje také na výhody a rizika geneticky upravených potravin, včetně problematiky jejich finanční nedostupnosti pro nejpočetnější země.

Kapitolu demokratickou a náboženskou bychom mohli pojmut jako celek, který se zabývá otázkou, zda je možné globalizaci chápat jako šíření liberálně-demokratické politické kultury, založené především na anglosaském protestantském chápání práce a individuální odpovědnosti jako prostředku k dosažení respektu, resp. spásy. Tato otázka je úzce spojena s myšlenkou šíření demokratického modelu euroatlantického charakteru do oblastí, které prošly zcela odlišným historicko-duchovním vývojem. Vícekrát zde autor poukazuje na text Fareeda Zakarii *Neliberální demokracie*, který byl publikován v časopise *Foreign Affairs*. Jedná se o takové politické systémy, které dle Zakarii k demokracii směřují, ovšem na této cestě musejí projít několika fázemi, jež euroatlantická politika, resp. politologie za demokratické není schopna považovat. Vývoz liberálně-demokratického modelu především do nesekeularizovaných oblastí je pak v těchto zemích přímo chápán jako globální (rozuměj především americký) útok na neatlantické civilizace. V tomto duchu vyznívá také náboženská kapitola, kterou autor – naštěstí – neredukuje pouze na střet Západu a islámu.

V mediální kapitole se Ehl věnuje především otázce dopadu globálních médií. Jako skutečně globální médium chápe pouze internet, přičemž oceňuje zejména možnost každého jedince zvolit si vlastní strategii vyhledávání informací. Naopak média typu CNN za globální nepovažuje, především kvůli nízkému počtu jejich diváků. Zde bychom mohli s autorovým názorem částečně polemizovat. Podobně jako v případě často zmiňované sítě McDonald (s výjimkou základních pro-

duktů se přizpůsobuje národnímu prostředí, také u „globálních“ televizí lze očekávat výraznou flexibilitu, např. přechod na vysílání v jiných jazycích než angličtině. Vzorem by zde mohla být – autorem nezmiňována – *Music Television* (MTV); vynechání tohoto fenoménu je zřejmě způsobeno tím, že autor redukuje informaci především na informaci politického, resp. zpravodajského charakteru.

Poslední tematická kapitola je věnována úloze USA na počátku 21. století. Ehl prezentuje názor Z. Brzezinského, že USA

jsou prvním globálním hegemonem v historii lidstva. Toto hegemoniální postavení je však dle jeho soudu dočasné, protože lze očekávat vzestup některého z regionálních hegemonů – mnohdy se hovoří o Číně. Ehl připouští, že USA jsou hlavním motorem globalizace ve všech významných oblastech, což má své pozitivní i negativní konotace. Čtenáře autor utěšuje svou vizí budoucnosti jako skutečně globalizovaného multikulturního světa.

Ve své knize si Martin Ehl položil celou řadu otázek a pokusil se na ně najít odpo-

věd, což se mu ve většině případů nemohlo podařit. Především proto, že globalizace je komplexním neukončeným fenoménem, který se dotýká každého z nás. Další vývoj globalizace, případně globalizace, nemusí být nutně určován jen „velkými“ politickými aktéry, ale prakticky všemi, kteří tento proces nebudou *a priori* zavržovat, ale spíše se pokusí najít jeho přednosti. Kniha *Globalizace pro a proti* může být dobrým základem pro uvažování o naší roli v procesu globalizace.

Ladislav Cabada

cabada@kas.zcu.cz

Mechanismus holocaustu v Evropě

Stín šoa nad Evropou. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze. Autoři: J. Grygar, A. Mišková, T. Svoboda, + M. Kárný, V. Blodig, K. Hradská, J. Vykoukal, Z. Hejda, P. Schiurová, C. Nicault, D. Karpatský, L. Švec, M. Pojar, V. Moulis, J. Rychlík, O. Hostovská, M. Tajchman, P. Rákos, P. Száraz, M. Zahradníková, M. Frankl, T. Láně. Editor Miloš Pojar, str. 315 ISBN 80-85608-48-0. Ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽM cena 110 Kč. Vydalo Židovské muzeum v Praze.

Sborník finančně podporovaný nizozemským ministerstvem zdraví, sociální péče a sportu a Muzeem Anny Frankové v Amsterdamu obsahuje dvacet pět přednášek převážně českých a slovenských historiků o politice evropských kontinentálních zemí vůči Židům zejména za druhé světové války. Český čtenář má tak možnost seznámit se s fakty, která mohou pro mnohé být překvapivá. Předností sborníku přitom je, že soustředil informace o holocaustu z celého evropského kontinentu.

První dvě přednášky nás seznamují s kořeny vedoucími k vražednému antisemitismu. Docházejí k závěru, že základem holocaustu nebyla Hitlerova psychologie, ale souvislost s hlubšími společenskými strukturami, kulturními hodnotami a vzorci německé společnosti. V době převzetí moci nacisty v první polovině roku 1933 žilo v tehdejší Říši pouhých půl milionu Židů, a řada Němců se s nimi neměla možnost ani setkat. Antisemitismus tedy není závislý na velikosti žijící židovské komunity v té či oné zemi. V Německu bylo v polovině 19. století obyvatelstvo zařazeno do kategorie rasy a Židé tak zůstávali cizím prvkem. Vy-

vrhlení pak nastalo v éře nacismu, kdy se Hitler dostal k moci a získal prostředky k realizování protizidovských plánů. Po roku 1938 byli Židé vyřazeni ze života společnosti a tématem doby bylo, že jsou notorickými zločinci, kteří jsou vším vinní, což otevřelo cestu k jejich fyzické likvidaci. Pět let poté se jejich počet na území staré Říše snížil na pouhé tři desítky tisíc.

Většina přednášek se vztahuje na oblast Evropy, která se postupně dostala pod kontrolu nacistického Německa, jež ji buď přivtělo, nebo okupovalo. Jde o Rakousko, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Benelux, Francii, Jugoslávii, Bulharsko, Řecko, Rumunsko a území bývalého Sovětského svazu. Je zde zařazena i Skandinávie, kde bylo okupováno Dánsko a Norsko. I když ve všech vyjmenovaných zemích byl cíl nacistického režimu stejný, tedy vyhubit tamní židovské obyvatelstvo, přesto výsledek do jisté míry závisel na specifické politické situaci, odporu společnosti a na pomoci tamních kolaborantů. Rakousko zavedením tolerančního patentu v roce 1781 postupně nastoupilo cestu, která Židům otevřela cestu k plné rovnosti práv ve společnosti. Ta vrcholila za vlády Františka Josefa I., jemuž byl antisemitismus cizí, čímž došlo k jeho utlumení. Po vzniku republiky zde hráli dominující roli sociální demokraté, jejichž přední vůdci byli židovského původu, což brzdilo německé nacionální antisemitské vášně. Původně z toho chtěli těžit jejich hlavní křesťanskosociální od-

půrci, ale po převzetí moci Hitlerem v Německu od toho ustoupili. Po vzniku korporativního státu v třicátých letech se Rakousko stalo útočištěm židovských emigrantů z „třetí říše“ a jeho autoritativní vláda se setkala s podporou mnohých židovských občanů. O to hrůznější byl dopad anšlusu k Říši v roce 1938. Jeho výsledkem byl hromadný útěk 130 tisíc Židů do zahraničí a 65 tisíc zavražděných Židů během války v ghettech a koncentračních táborech. Obdobný úděl potkal i Židy v Čechách, na Slovensku a Podkarpatské Rusi, když bylo demokratické Československo mnichovským diktátem rozdrobeno a stalo se součástí různých státních celků. Sudety se staly spolu s tzv. protektorátem součástí Velkoněmecké říše. Vzhledem k hro-

madnému útěku Židů, kterých zde žilo na 30 tisíc, klesl jejich počet po okupaci k dvěma tisícům. V protektorátu žilo Židů, spadajících pod norimberské zákony na 120 tisíc. Části se podařilo ještě do začátku války vystěhovat a zbývající byli vydáni do rukou okupačních úřadů. Protektorátní vláda, stejně jako její předchůdkyně za druhé republiky, se nikterak nepostavila na obranu své židovské komunity. Naopak, přijímala i vlastní opatření, kterými ji vytlačila z veřejného života, a snažila se podílet na rozkrádání židovského majetku. Jakým způsobem byli pak Židé vyvražďováni, vypovídá přednáška z dějin Terezína. Obětí holocaustu se nakonec stalo 80 tisíc židovských dětí, žen a mužů. Přednáška o Slovensku konstatuje, že zde žilo na 90 tisíc Židů, kteří byli za aktivní pomoci bratislavské vlády postupně vyvražďováni v nacistických koncentračních táborech. Toto tempo se zvyšovalo postupně s tím, jak se Slovenský štát během války stále více dostával do přímé závislosti na Německu, zejména pak po porážce povstání. Osud všech deportovaných se zatím nepodařilo zjistit, ví se pouze to, že 1600 Židů zavražděných koncem války do Terezína se dočkalo osvobození. Osud Židů na Podkarpatské Rusi se dá odvodit od situace v Maďarsku, které ji okupovalo. Pokud se tamní vládě podařilo provádět politiku dvojích železek – vůči Německu a Západu – situace pro 725 tisíc Židů žijících na území tehdejšího Maďarska byla snesitelná. Od roku 1941, kdy zákonem odvozeným od norimberských zákonů byla uplatňována rasová diskriminace, se s rostoucí závislostí na Říši situace pro židovskou komunitu vyvíjela tragicky. Vyvrcholila pak přímou německou okupací a nastolením vlády Šipových křížů. Holocaust tak postihl na 600 tisíc Židů, z nichž valná část byla zavražděna v Osvětimi. Šoa nejhrůznějším způsobem zasáhla pak Polsko a Němci okupovaná území bývalého Sovětského svazu. Zde sehrál antisemitismus zvlášť zvrhlou roli, když se na těchto územích podílelo na vyvražďování Židů i místní obyvatelstvo. Příkladem polského Srzebrzeszyna a Jedwabného, pogromy v Kaunasu a dalších částech Litvy a Lotyšska, západní Ukrajiny a částečně i Estonska jsou varovným mementem, kam až může vést historicky pěstovaný antisemitismus. Hromadné vyvražďování Židů na území Ukrajiny, Běloruska a Ruska překonalo všechny hrůzy holocaustu. Na rozdíl od západní a střední Evropy, kde se vesměs konalo skrytě, dělo se veřejné vraždění přímo na ulicích měst a vesnic. Institut pro židovské problémy v New Yorku uvádí počet zavražděných Židů na okupovaných územích SSSR na 1,5 milionu a z více než tří milionů polských Židů zůstalo na živu kolem deseti procent. Obdobně jako na Balkáně a v Řecku měla zde židovská komunita však možnost bojovat proti nacistům se zbraní v ruce. Široké partyzánské hnutí zde umožňovalo vytvářet i zvláštní židovské oddíly. Byla to vlastně jediná možnost, jak se i za cenu života vyhnout deportacím a za-

týkání. Na území tehdejší Jugoslávie zahynulo téměř 70 tisíc Židů a v Řecku 65 tisíc, což bylo 80 % její komunity. Poněkud jiná situace byla v Bulharsku a Rumunsku díky tomu, že tamní vlády pod tlakem veřejnosti měly k Židům v různých vývojových etapách odlišný přístup. Tak přežili kromě thráckých a makedonských Židů všichni jejich bulharští souvěrci a v Rumunsku jich přežilo přes 350 tisíc, což byla téměř jejich předválečná polovina.

Na okupovaných územích západní Evropy se snažili nacisté své vyhlazovací plány vůči Židům rovněž uskutečnit. Přes aktivní odpor nizozemského obyvatelstva ze 140 tisíc tamních Židů jen 30 tisíc jich přežilo. V Belgii určité vrstvy obyvatelstva otevřeně kolaborovaly, přesto však většina pomáhala Židům, ukryvala je a sabotovala rasistická nařízení. Celkový počet zabitých a umučených se odhaduje na 22 tisíc z 65 tisíc žijících zde před druhou světovou válkou. Lucembursko se stalo součástí Říše a většinu Židů z dvou tisíc se podařilo uprchnout. Holocaustem bylo postiženo asi 700, z nichž jen tři desítky přežily. Francie byla po porážce rozdělena na okupovanou a tzv. svobodnou, kde však vládl Petainův autoritativní antisemitický režim. Obdobně jako ve střední Evropě se situace Židů zejména v roce 1942 v obou částech Francie neobyčejně zhoršovala a začala jejich postupná fyzická likvidace. Protože v porovnání s ostatními okupovanými zeměmi v Evropě doba deportací byla relativně krátká a trvala jen do poloviny roku 1944, kdy Francie byla osvobozena, zahynula z 330 000 tisíc zde žijících Židů pětina.

Pokud jde o Skandinávii, byla zde zvláštní situace i vzhledem k rozdílnému postavení jednotlivých států. Veskrze kladnou úlohu zde sehrálo Švédsko, které velkoryse poskytovalo azyl Židům ze sousedního okupovaného země Norska a Dánska. Během války podporovalo severské vězně v Německu a převezlo do Švédska přes deset tisíc osob, mezi nimi 423 dánské Židy z Terezína. Dánsko po své okupaci Němci účinným způsobem chránilo svou židovskou komunitu, která byla považována za plně integrovanou součást společnosti. Teprve s vyhlášením výjimečného stavu nacisty v druhé polovině roku 1943 dánské úřady za masové podpory obyvatelstva většinu ze sedmi tisíc Židů převezly do Švédska. Němcům se tak podařilo zatknout necelých 500 osob, z nichž 52 zahynulo. V Norsku byla situace podstatně horší, protože zde byla nastolena kolaborantská vláda Vidkuna Quislinga, plně podporující tzv. konečné řešení židovské otázky. Ze dvou tisíc zde žijících Židů se podařilo téměř polovinu uprchnout do Švédska, druhá polovina byla deportována do koncentračních táborů a některým jednotlivcům se podařilo ukrýt. Finská vláda odmítla podílet se na genocidě a přímo prohlásila, že pro ni „neexistuje žádná židovská otázka“.

Zajímavé jsou přednášky týkající se specifické situace Itálie, Španělska, Portugal-

ska, jakož i Turecka a Švýcarska. Postavení italských Židů v době fašismu je specifické jak vývojem v jeho éře 1922 – 1945, tak různými etapami, jakými během tohoto dvacetiletí procházeli. V roce 1938 bylo ve fašistické straně více než 10 tisíc Židů ze 70 tisíců zde žijících a zvrát nastal po vytvoření tzv. osy Berlín – Řím. Avšak ani když byly na nátlak nacistů vydány rasové zákony, nenabýlo pronásledování Židů takových rozměrů jako v Německu. Především je zasáhlo existenčně, avšak poskytovalo jim jistou právní ochranu i v zahraničí. Italská okupovaná území včetně Istriie a Albánie se stávala útočištěm stovek Židů z přilehlých území. Zvrat nastal v roce 1943 po zhroucení Mussoliniho režimu, kdy se neosvobozená část Itálie dostala pod plnou kontrolu Říše. V nacistických koncentračních táborech bylo zavražděno na sedm tisíc Židů a jen díky tomu, že se dalším tisícům podařilo deportacím uniknout, nebyly jejich ztráty vyšší. Španělský falangistický režim, který si chtěl udržet korektní vztahy jak s mocnostmi „osy“, tak se západními Spojenci, svou politiku upravoval podle vývoje situace. Především chránil sefardské Židy v německých okupovaných územích, kteří často měli španělské občanství. Pomohl zachránit dalších 30 tisíc židovských utečenců ze západní Evropy a vstřícně se španělské úřady postavily i k zachráně maďarských židovských dětí. Rovněž Portugalsko, ačkoliv při vypuknutí války zde žilo pouhých tisíc Židů, sehrálo významnou úlohu při jejich záchraně. Vydalo okolo deseti tisíc víz pro uprchlíky a v roce 1944 sedm set ochranných pasů maďarským Židům, kterým tak zachránilo život. Velkou pomoc poskytovalo i Turecko a snažilo se zachránit Židy v zemích okupovaných Německem. Za tímto účelem vracelo i turecké občanství a přes silné německé ohrožení odmítlo tyto Židy deportovat do vyhlazovacích táborů a zachránilo život i řadě německých exulantů i uprchlíků z dalších zemí. Tureckem mělo do Palestiny neoficiálně projít až 75 tisíc Židů. Švýcarsko, ve kterém žilo 20 tisíc Židů, bylo typické svým antisemitismem a obranou proti přílivu židovských emigrantů. Lpělo přísně na předpisech a azyl mohli získat jen tzv. političtí uprchlíci, kterých za celou válku bylo přijato pouhých dvěstě padesát. Byla zavedena přísná vízová opatření, která teprve v roce 1943 byla zmírněna, ale to vzhledem k holocaustu bylo již příliš pozdě. Celkem přijalo Švýcarsko na 10 tisíc emigrantů a na 50 tisíc uprchlíků, z nichž v těchto kategoriích byla necelá polovina Židů. Na 25 tisíc osob bylo však vykázáno.

V závěru sborníku jsou uvedeny čtyři dokumenty, které lze považovat za klíčové pro nacistické tzv. konečné řešení židovské otázky. Nejdůležitější Protokol z konference ve Wannsee a výňatky z projevu Heinricha Himmlera, proneseného 6. 10. 1943 k župním vedoucím, jsou v českém jazyce.

Richard Seemann

rseemann@volny.cz

Polsky mluvící Němci?

Blanke, Richard; Polish – speaking Germans? – Language and National Identity among The Masurians since 1871, Köln: Böhlau Verlag, 2001, 372 s. - ISBN 3-412-12000-6.

Autor se zabývá otázkami spjatými s pojetím etnika a národa na příkladu Mazuřanů. V Evropě se jedná o případ zcela ojedinělý. Při definici národa a etnika podává poměrně obsáhlý přehled vědeckých teorií (např. Anthony Smith, Eric Hobsbawm, Karl Deutsch či nepominutelný Max Weber). Všechny tyto teorie jsou pochopitelně ovlivněny dobou, v níž jmenovaní badatelé žili.

Blanke dochází k závěru, že specifický význam v pojetí národa ve středo- a východoevropském prostoru má tradičně mateřský jazyk.¹⁾ Díky němu bylo možno sdělovat společné dějiny a pěstovat společnou kulturu. Blanke si však dále všimá, že společný jazyk mohou mít i národy s různými dějinnými peripetiemi, kde vzájemná odlišnost je zpravidla deklarována rozdílným náboženstvím. Jako soudobý příklad uvádí Srby a Chorvaty.²⁾ Sounáležitost s nějakým národem nemusí být dána ani společně sdíleným územím, ani jedním mateřským jazykem. Například ve Švýcarsku se používají čtyři oficiální jazyky – němčina, francouzština, italština a retorománština.

Blanke si postupně, ve shodě s R. Blubakerem, klade otázku, jak se příslušnost k určitému národu projevuje v praxi. V tomto pojetí už není prvotním cílem stanovit nějakou definici národa (co to národ je), hlavní důraz se klade na zjištění, kdo a proč se za národ pokládá, a jak to dává najevo.

Obsahem takřka celého předkládaného textu je sledování dějin obyvatel Mazurska, kde se autor zabývá především následujícími otázkami. Kdo to jsou Mazuřané? Jaký význam pro ně měla polština? S jakým národem se identifikovali a proč? Jak probíhalo jejich „národněosvobozenecké hnutí“, jaké faktory ho ovlivňovaly? Jakou roli hrálo v Mazursku náboženství? Co určovalo politiku Mazurska?

Od konce 15. do počátku 19. století se v Mazursku mluvilo převážně polsky.³⁾ Přitom se jedná o období, kdy Mazursko procházelo postupně německou kolonizací, přičemž lutheránství (v 1. pol. 16. stol., tedy hned v jeho počátcích), roku 1701 bylo včleněno do Pruska a roku 1871 se stalo součástí Německé říše. V devatenáctém století lze v Mazursku rozlišit čtyři etnika: polsky mluvící protestanty, německy mluvící protestanty, německy mluvící katolíky a polsky mluvící katolíky. Většina polsky mluvících

katolíků se cítila být Poláky, čímž se výrazně odlišovala od ostatního mazurského obyvatelstva, jehož majoritu tvořili polsky mluvící protestanté. Tato majorita, jak autor upozorňuje, se až na výjimky záměrně distancovala od převážně katolického Polska. Proč tomu tak bylo, nelze zřejmě vysvětlit jednoznačně politickou či hospodářskou situací. Mohlo by být zajímavé ptát se, zda se Mazuřané cítili být skutečně Prušáky, nebo samostatným etnikem, které si však uvědomuje, že mezi Pruskem a Polskem nemůže existovat samostatně, a že si musí vybrat, s kým se identifikuje. Valná část obyvatelstva všech osmi mazurských správních celků se identifikovala s Pruskem, mluvila ale polsky. Polština Mazuřanů se postupem času stala jazykem značně odlišným od jazyka rodilých Poláků. To by samo o sobě ještě nic neznamenal, např. v rámci Spolkové republiky Německo se v současnosti najdou významné formy a dialekty německého jazyka. V Mazursku se ale psalo německy, polština se tedy předávala hlavně ústně. Zejména od druhé poloviny devatenáctého století do počátku první světové války dochází k zvýšené germanizaci polsky mluvících Mazuřanů.

Mazursko se na konci devatenáctého století dostává pod dvojí tlak. Na jedné straně je to zájem Německa upevnit si zde svůj vliv, na druhé pak snaha Polska přesvědčit polsky mluvící obyvatelstvo, že jeho „domovem“ je právě Polsko. Do roku 1900 vzrostl počet polských katolíků v Mazursku na 40–50 procent celkového počtu obyvatel. Bylo to způsobeno jednak imigrací polských katolíků do Mazurska, jednak emigrací polsky mluvících protestantů do Porúří. Zajímavá by v této souvislosti mohla být data za strukturu emigrantů (pohlaví, věk, profese). Přirozený přírůstek (narození – zemřelí) Mazuřanů mezi roky 1867–1910 byl kladný (opět by stálo za srovnání obyvatelstvo katolické a nekatolické, polsky mluvící a německy mluvící).

Počátkem dvacátého století se projevují důsledky německé politiky, snažící se o udržení Mazurska v rámci Polska. Podporována byla veškerá imigrace do oblasti kromě Poláků-katolíků. Jejich procentuální zastoupení v zemi se snížilo, rovněž se snížil podíl polsky mluvícího obyvatelstva v Mazursku. V roce 1910 považovalo němčinu za svůj mateřský jazyk přibližně 52 procent obyvatel Mazurska.⁴⁾ Roku 1905 vznikají nové regionální hranice, které vyhovovaly tehdejšímu německému zájmu.⁵⁾

Mazuřané tedy stáli před volbou: buď nadále s Pruskem (Německem), nebo nově

s Polskem. Jiná varianta nebyla reálná. A Mazuřané si vybrali možnost prvou, což stvrdili i politicky. Roku 1896 byla založena Mazurska Partia Ludowa, do vypuknutí první světové války vítězili u mazurských voličů s přehledem konzervativci. Poměrně málo hlasů získali v tomto období v Mazursku sociální demokraté. První světová válka v podstatě dovršila proces identifikace Mazuřanů s Německem. Společný historický vývoj tu vykonal své. Nedůvěra Mazuřanů k Polsku a Německem přizívaný strach z Polska znamenal, že se v plebiscitu po skončené válce (r. 1920) nadpoloviční většina Mazuřanů vyjádřila proti svému připojení k Polsku.

Autor věnuje pozornost postojům Mazuřanů k NSDAP. Tak jako v celém Německu, ještě koncem dvacátých let dvacátého století, neměla NSDAP v Mazursku příliš sympatizantů (okolo jednoho procenta).⁶⁾ V červenci roku 1932 má NSDAP v Mazursku přízeň přes 50 procent obyvatel, což je více než kdekoli jinde v Německu. Už v listopadu jsou preference NSDAP v Mazursku o poznání nižší. U Mazuřanů tu možná ještě více než tehdejší ekonomická situace hrála svou roli situace politická, a to v sousedním Polsku. Mazuřané totiž stáli opět před volbou: buď budou uznáni za Němce (což doufali, že volbou NSDAP dosáhnou), nebo půjdou do Polska, kde byl tou dobou u moci fašista Pilsudski. Radši se vzdali své polštiny, než by se zřekli svého „němečtví“.

Po skončení druhé světové války dochází k připojení Mazurska k Polsku a následné vlně emigrace Mazuřanů z Polska do tehdejšího západního Německa. Mezi roky 1949–1954 bylo uzavřeno 5 procent smíšených manželství mezi Mazuřany a rodilými Poláky.⁷⁾ Emigraci do Německa dali Mazuřané najevo, s jakým národem se identifikují. Svou úlohu tu hrály i ekonomické zájmy a kulturní a příbuzenské vazby Mazuřanů právě v SRN.

Autor podává na základě velmi obsáhlé a názorově bohaté literatury vcelku ucelený pohled „mazurské problematiky“. Navíc již navazuje na své předchozí výzkumy (např. „Prussian Poland in The German Empire, 1870–1900, Boulder, etc. 1981 [Blanke, Poland]).

Text o 317 stranách je proložen názornými mapkami a vhodnými tabulkami.

V době, kdy se ve světě stále řeší různé etnické a národnostní problémy, kdy slovo nacionalismus získává stále nové podoby, je předkládaná kniha zajímavým zamyšlením a podnětným příspěvkem do diskuse.

Marek Řezanka

¹⁾ Blanke, Richard; Polish-speaking Germans? – Language and National Identity among The Masurians since 1871, Köln: Böhlau Verlag, 2001, 372 s. – ISBN 3-412-12000-6., s. 11.

²⁾ Tamtéž, s. 20.

³⁾ Tamtéž, s. 15.

⁴⁾ Tamtéž, s. 128.

⁵⁾ Tamtéž, s. 96.

⁶⁾ Tamtéž, s. 255.

⁷⁾ Tamtéž, s. 300.

Zkreslený výklad

Milan Churaň: *Postupim a Československo, mýtus a skutečnost. Libri 2001.*

Uvedená kniha podněcuje. Popravdě řečeno, k polemice. Stručná recenze se samozřejmě nemůže pustit do podrobné argumentace, přesto však alespoň několik argumentů proti autorovu pojetí.

Jeho ústřední ideou je, že v České republice vládne mýtus, podle něhož „o odsunu od nás rozhodli spojenci na postupimské konferenci“ – takže Československo „bylo vlastně jen vykonavatelem rozhodnutí vlád Velké Británie, Spojených států a Sovětského svazu“. Zde má Churaň do jisté míry pravdu v tom, že československá (a polská) strana se na velmocích skutečně dožadovaly, aby s transferem Němců z ČSR (a Polska) souhlasily. Na druhé straně je však faktem, že exilová vláda v čele s Edvardem Benešem si byla vědoma, že bez souhlasu velmocí transfer uskutečnit nelze, neboť by mohl být vykládán jako akt svévole, postrádající mezinárodněprávní základ. Ten mu mělo dát právě rozhodnutí velmocí, které mělo po bezpodmínečné kapitulaci Německa nové právo vytvořit. Proto Beneš o souhlas velmocí intenzivně usiloval a vzhledem k tomu, že ho dostal, zůstává otevřenou otázkou, zda by se bez něho odvážil transfer uskutečnit.

Během druhé světové války mu byl takovýto souhlas přislíben. Již v květnu 1940 spatřoval v transferech menšin jednu složku vytváření poválečné stabilizace středovýchodní Evropy britský Královský institut mezinárodních studií (Chatham House). Po Lidicích vyslovila svůj souhlas s **principem** transferu britská vláda a opakovala ho (se zahrnutím korektur československých hranic) i 5. října 1943. V červnu 1943 se

k němu přidal i prezident USA Roosevelt a vláda SSSR, která ho potvrdila v prosinci téhož roku.

Na přelomu války a míru, koncem roku 1944 a počátkem 1945, šlo o to, zda tyto velmoci rozvinou svůj souhlas s principem transferu do souhlasu s jeho konkrétní podobou.

Podstatné je, že v této situaci všechny tři svůj předešlý souhlas s principem nejen potvrdily, ale odsouhlasily i nacionalisticky radikálnější Benešův projekt, než byly jeho projekty dřívější. V něm už byl maximalisticky rozšířen předpokládaný počet odsunutých Němců, umenšeny antifašistické aspekty a všeobecně posílen radikalismus nacionální. To se týká nejen SSSR, jak zdůrazňuje autor recenzované publikace, ale do určité míry i obou velmocí západních. Koneckonců – otázku transferu vznesl na konferenci Churchill, což nemůže nekonstatovat ani Churaň, jakkoli se snaží věc zamlžit poukazy na roli Stalinova (a Benešova) nátlaku, jemuž prý se anglická a americká delegace nemohly ubránit. Zde je také patrné alespoň jisté zkreslení toho, jak se věci měly v létě 1945; dodatečná argumentace Trumanova apod. už totiž nese prvky účelového výkladu vyplývajícího z ohledu na potřeby využít roli západního Německa v rozvíjející se studené válce. Jinak tomu bylo u Stalina v případě východního bloku, kdy mu šlo o to zesílit manipulaci s transferem antagonismus antiněmecký.

Vedle toho, co již bylo uvedeno a aspoň částečně zdůvodněno, má posuzovaná práce i další zkreslující slabiny. Je to především skutečnost, že autor v úvodních kapitolách redukuje českou politiku vůči sudetským Němcům v předmnichovské ČSR na proti-

německé pojetí kramářovského, resp. integrálního nacionalismu, čímž se ztrácí pozitivní rysy prvorepublikové „německé“ politiky Masarykovy, Benešovy i politiky české levice. Podobnou jednostranností trpí i pokus o charakteristiku německé otázky v pojetí českého odboje. V ní se zcela opomíjí umírněné pojetí některých jeho složek z prvního období německé okupace, jako byly ISNO, Český kurýr a některé další, ilegální KSČ nevyjímaje.

Jestliže autor na české straně pečlivě shledával vše, co považuje za ošklivé či zlé, na druhé straně neméně pečlivě ve svém výkladu vynechává to, co německá politika podnikla vůči Čechům, Židům a Československu, a to jak v období Henleinovy SDP, tak potom za války a okupace. Tím se ovšem sám autor omezuje v možnosti analyzovat „českou cestu do Postupimi“ jako dynamický proces, v němž na sebe navzájem působí několik hlavních jednajících sil: německo-nacistický, zejména pak okupační, režim; český domácí odboj; exilová československá reprezentace, jakož i politika spojeneckých mocností.

Za přínos Churaňovy knihy je nutno považovat využívání anglických, a zejména amerických pramenů (k nimž se za komunistické éry čeští historici v podstatě nedostali). Přínosem je i pořízení českého překladu memoranda československé exilové vlády z 23. listopadu 1944, které bylo u nás široce otištěno, ale jen v anglickém originálu.

Způsob práce i s těmito dokumenty však potvrzuje dojem, kterým působí celá kniha – totiž, že tu jde o snahu vnést do českého prostředí teze, které kopírují pojetí autorů z okruhu Sudetoněmeckého landsmanšaftu, a zejména Jakschovy knihy Cesta Evropy do Postupimi, jejímž českým protějškem či dodatkem jako by recenzovaná kniha měla být.

Václav Kural

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Jiří Bystrický, nar. 1955; po absolvování SPŠS pracoval v oblasti kultury, 1986–89 studoval filosofii a sociologii na UJEP v Brně, poté aspirantura na FÚ ČAV (1989–94), specializace na estetiku a filosofii umění; od r. 1994 působí na UK – katedra politologie a FHS a FSV. Přednášky k soudobé politické filosofii, postmoderně a médiím; habilitace v oboru médií v r. 2000. (str. 4)

PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D., nar. 1973; politolog, vedoucí Katedry sociologie a politologie, Fakulta humanitních studií Západočeské univerzity v Plzni. (str. 40)

Doc. Ing. Jaroslav Foltýn, DrSc., nar. 1936, vystudoval VŠE a pracoval zejména na VŠE a v EÚ ČSAV. Absolvoval dlouhodobé studijní a pracovní stáže mj. na Harvardu, MIT a IMEMO, v letech 1964 a 1965 pobýval jako Visiting Scholar na Indian Statistical Institute v Kalkatě. Specializuje se na otázky ekonomického rozvoje, mezinárodního obchodu a globalistiky. Nyní pracuje v CEEV. (str. 26)

PhDr. Blanka Hancilová, nar. 1974; je doktorandkou na Institutu mezinárodních teritoriálních studií Fakulty sociálních věd UK v Praze. V akademickém roce 2000–2001 studovala s podporou Fulbrightova stipendia na Fletcher School of Law and Diplomacy ve Spojených státech. Spolupracuje s Ústavem mezinárodních vztahů na vědeckých projektech o evropské bezpečnosti, sankcích a Střední Asii. Věnuje se politickým a ekonomickým

aspektům humanitární a rozvojové asistence, conflict management a transformačním procesům ve východní Evropě, na Balkáně a v zemích Společenství nezávislých států. (str. 25)

Adam Jirousek, nar. 1973; absolvent FSV UK obor žurnalistika (Bc) a Mezinárodní teritoriální studie (Mgr), dále Právnické fakulty UK a Právnické fakulty Univerzity Hamburk, obor Evropské a mezinárodní právo (LL. M.). Nyní pracuje na Velvyslanectví ČR v Berlíně jako referent politického odd. (str. 32)

Doc. Ing. Jiří Kraft, CSc., nar. 1956; proděkan HF TU v Liberci, kde je i vedoucím katedry ekonomie. Habilitoval se na VŠE v Praze v roce 1997 prací věnovanou problematice ekonomické integrace. Je členem vědeckých rad 5 fakult, resp. univerzity, členem 3 oborových rad doktorského studia. Přednáší mikroekonomii, makroekonomii a světovou ekonomiku. (str. 29)

PhDr. Václav Kural, CSc., nar. 1928; absolvent Vojenské akademie, v letech 1960–70 se ve Vojenském historickém ústavu zabýval výzkumem protifašistického odboje, v rámci normalizace byl z politických důvodů propuštěn a do r. 1989 pracoval jako čerpač vody a topič. V r. 1989 byl jmenován místopředsedou Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–70. Od roku 1991 pracuje v ÚMV. (str.44)

Mgr. Štěpán Pecháček, nar. 1969; je zaměstnán jako odborný pracovník Parlamentního institutu Kanceláře Poslanecké sněmovny. Je externím studentem postgra-

duálního studia na Katedře sociologie Filosofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. (str. 33)

Jindřich Pietras, nar. 1971; vystudoval Ústav translatologie UK a Vysokou školu ekonomickou v Praze, kde je v současné době na doktorandském studiu. Nyní na studijní stáži – obor Analýza mezinárodních konfliktů, Univerzita Kent, Canterbury, Velká Británie. Od roku 1996 pracuje v Senátu Parlamentu ČR. (str. 8)

Marek Řezanka, nar. 1980; po uzavření bakalářského studia oboru demografie-sociologie na Přírodovědné fakultě a Filosofické fakultě UK pokračuje v magisterském studiu demografie. (str. 43)

Ing. Pavla Štěrbová, nar. 1976; vystudovala politologii, mezinárodní politiku a diplomacii na Fakultě mezinárodních vztahů, VŠE Praha, v současnosti interní postgraduální studium na FMV VŠE Praha, obor mezinárodní politické vztahy, členka VV Českého sdružení pro Spojené národy. (str. 20)

Ing. Václav Štor, nar. 1945; absolvent ČVUT v Praze. Dlouhodobě pracoval v oblasti zahraničního obchodu. Zahraniční pobyty: 1978–83 Nigérie, 1989–90 Bolívie; od r. 1994 pracovníkem MZV ČR; v letech 1994–99 působil na Velvyslanectví ČR v Ghanské republice. (str. 18)

Kateřina Váhalová, nar. 1981; studuje na Technické univerzitě v Liberci. (str. 29)

Peter Voštinár, nar. 1980; student politologie a filozofie, Filozofická fakulta Prešovské univerzity. (str. 23)